

**FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
BİLİM TARİHİ ANABİLİM DALI
BİLİM TARİHİ PROGRAMI**

**JOHN BRIAN HARLEY'İN HARİTACILIK
DÜŞÜNCESİNDE BİLGİ-GÜÇ İLİŞKİSİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MUHAMMET EMİN VATANSEVER

İSTANBUL, 2023

**FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
BİLİM TARİHİ ANABİLİM DALI
BİLİM TARİHİ PROGRAMI**

**JOHN BRIAN HARLEY'İN HARİTACILIK
DÜŞÜNCESİNDE BİLGİ-GÜÇ İLİŞKİSİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**MUHAMMET EMİN VATANSEVER
(210141004)**

**Danışman
(Dr. Öğr. Üyesi Nihal Fırat Özdemir)**

İSTANBUL, 2023

FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
TEZ ONAY FORMU

07/08/2023

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bilim Tarihi Anabilim Dalı Bilim Tarihi tezli yüksek lisans programı öğrencisi 210141004 numaralı **Muhammet Emin VATANSEVER**'in, hazırladığı “*John Brian Harley’in Haritacılık Düşüncesinde Bilgi-Güç İlişkisi*” konulu tezi ile ilgili Tez Savunma Sınavı, 07.08.2023 Pazartesi günü saat 11:30’da yapılmış, sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **Kabulüne Oy Birliği** ile karar verilmiştir.

Tez adı değişikliği yapılması halinde: Tez adının
.....
şeklinde değiştirilmesi uygundur.

Jüri Üyesi	Karar
1. Dr. Öğr. Üyesi Nihal ÖZDEMİR (Danışman)	
2. Prof. Dr. Mustafa KAÇAR	
3. Prof. Dr. Pınar ÜLGİN	
4. ...	
5. ...	
(İkinci	
6. Danışman)*.....	

*2. Danışman varsa doldurulması gerekmektedir.

ETİK BİLDİRİM

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bağlı olduğum üniversite veya bir başka üniversitedeki başka bir çalışma olarak sunulmadığını beyan ederim.

Muhammet Emin Vatansever

TEŞEKKÜR

Bu tezin yazılmasında desteğini esirgemeyen Prof. Dr. Mustafa Kaçar ve danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Nihal Fırat Özdemir'e çok teşekkür ederim. Ayrıca Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Lisans Üstü Enstitüsü'nden başta Bülent Uçan ve Durmuş Akyel olmak üzere kıymetli çalışanlarına teşekkür ederim. Ve özellikle süreç içinde maddi ve manevi desteğini esirgemeyen annem ve babama çok teşekkür ederim.

Bu tezi annem ve babama ithaf ediyorum.

Muhammet Emin Vatansever

JOHN BRIAN HARLEY'İN HARİTACILIK DÜŞÜNCESİNDE BİLGİ-GÜÇ İLİŞKİSİ

Muhammet Emin Vatansever

ÖZET

Bu yüksek lisans tezi, haritaların kartografi tarihi içerisinde yalnızca nesnel bilgi aktaran araçlar olmadığını, aynı zamanda ideolojik, kültürel ve toplumsal unsurları yansıtabildiğini ele almaktadır. Konuya dair 1980-1990 yılları arasında yapılan tartışmalarda, bazı coğrafyacılar haritaların salt bilimsel araçlar olmadığını, ideolojik, kültürel ve toplumsal parametreleri taşıyabileceği düşüncesini benimsemişlerdir. Bu dönemde haritaların doğası üzerindeki tartışmaların merkezinde, John Brian Harley'in 1987 yılında *The Nature of Maps* adlı eserini oluşturan makaleleriyle getirdiği dikkat çekici yaklaşımlar bulunmaktadır. Harley, haritaların sadece nesnel bilgi kaynakları olmadığını, aynı zamanda ideolojik ve politik araçlar olduğunu savunmaktadır. Bu bağlamda, Harley bilim tarihçileri için harita incelemelerinde farklı bir yorum getirmektedir. Harley haritaların doğasında saklı bulunan unsurları açığa çıkarmak için felsefe ve sosyolojiye özellikle Foucault ve Derrida'ya başvurur. Çalışmamızın odak noktasını pozitivist bakış açısına alternatif bir yorum sunan Brian Harley'in haritacılık düşüncesi oluşturmaktadır. Harley'in düşüncesi, haritaların sadece coğrafi bilgi aktaran araçlar olmadığını, aynı zamanda ideolojik ve politik araçlar olduğunu vurgulamaktadır. Bununla birlikte Harley'in düşüncesine dayanarak 19. yüzyılda kullanılan sömürgeci söylem içeren örnek haritaların analizi sunulmaktadır. Bu analizde, Harley'in yorumu ışığında, bu haritaların nasıl bir ideolojiyi yansıttığı, kültürel ve toplumsal unsurları nasıl taşıdığı incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Haritacılık, Haritacılık Tarihi, Haritacılık Felsefesi, Bilim Tarihi, Emperyal Harita, John Brian Harley.

KNOWLEDGE-POWER RELATIONSHIP IN JOHN BRIAN HARLEY'S CARTOGRAPHY THOUGHT

Muhammet Emin Vatansever

ABSTRACT

This master's thesis deals with the fact that maps are not only objective tools that convey objective information in the history of cartography, but also can reflect ideological, cultural and social elements. In the debates on the subject between 1980-1990, some geographers adopted the idea that maps are not only scientific tools, but can also reflect ideological, cultural and social parameters. At the centre of the debates on the nature of maps in this period are the remarkable approaches brought by John Brian Harley in 1987 with his articles that constitute *The Nature of Maps*. Harley argues that maps are not only objective sources of information, but also ideological and political tools. In this context, Harley brings a different interpretation to map analyses for historians of science. Harley appeals to philosophy and sociology, especially Foucault and Derrida, to reveal the elements hidden in the nature of maps. The focus of our study is Brian Harley's idea of cartography, which offers an alternative interpretation to the positivist perspective. Harley's thought emphasises that maps are not only tools that convey geographical information, but also ideological and political tools. In addition, based on Harley's thought, an analysis of sample maps with colonial discourse used in the 19th century is presented. In this analysis, in the light of Harley's interpretation, it is examined how these maps reflect an ideology and how they carry cultural and social elements.

Keywords: Cartography, History of Cartography, Philosophy of Cartography, History of Science, Imperial Map, John Brian Harley.

ÖNSÖZ

Tarihsel haritalar incelendiğinde görülecektir ki haritalar A noktasından B noktasına götürmekten fazlasıdır. Haritalar, üzerlerindeki semboller, resimler ve projeksiyonlar aracılığıyla farklı toplumların dünyaya bakış açılarını yansıtır. Bir toplumun tarih boyunca geliştirdiği kültürel değerler, inançlar, politik görüşler ve toplumsal yapılar, haritaların içeriğini etkileyerek onlara anlam ve önem kazandırır. Örneğin, bir harita üzerinde yer alan tarihi yapılar, kutsal mekanlar veya folklorik semboller, o toplumun tarihine ve kimliğine dair derin bir anlatı taşıyabilir.

Bu noktada coğrafyacı ve harita tarihçisi John Brian Harley Avrupa haritacılığı etrafında yaptığı değerlendirmelerle tarihsel haritaların nesnel görüntülerinin yanı sıra içeriğinde yer alan unsurlar sayesinde bilimsel, sosyal, siyasal ve ideolojik söylem taşıyabileceğine işaret eder. Harley bu söylem düşüncesini Michel Foucault'un söyleme dayalı bilgi-iktidar ilişkisinden etkilenerek oluşturur. Foucault'un düşüncesinde bilim tarihinde nesnel bilgi türünün oluşamayacağı hakimdir. Foucault, bilginin iktidar ile ilişkisinin olduğunu belirterek bu ilişkinin söylemler aracılığıyla kurulduğunu belirtir. Söylem ise bir konuşma türü değil tarihsel bağlamda iktidar ilişkileri yaratan anahtar bir kavramdır. Yani söylem kavramı, bir iktidar yapısı olabilir bir düşünce sistemi olabilir bir dinin doktrini olabilir vb. türden bir yapının meşruiyetini sağlama noktasında üretilen çıkarımdır.

Öte yandan haritalara döndüğümüzde özellikle keşiflerin ve sömürgecilik faaliyetlerinin yoğunlaştığı dönemlerde, haritaların içerisine emperyalist güçlerin ideolojileri ve politik hedefleri de yedirilmiştir. Bu şekilde, haritalar sadece toprakları veya sınırları gösteren araçlar değil, aynı zamanda egemen güçlerin bakış açılarını ve dünya görüşlerini yansıtan propaganda araçları haline gelmiştir.

Tarihsel haritaların içerdikleri ideolojik unsurların farkına varmak, onları analiz etmek ve çözümlemek, toplumların tarihini ve dünya algısını anlamak için önemlidir. Bu sayede haritaların yansıttığı bilgilerin ötesine geçerek, insanların geçmişteki düşüncelerini ve yaşantılarını anlamak ve bugünkü dünya görüşlerinin nasıl şekillendiğini kavramak mümkün olur.

Temmuz, 2023

Muhammet Emin Vatansever

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
ÖNSÖZ.....	vii
HARİTA LİSTESİ	xi
KISALTMALAR	xii
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	6
1. BİLGİ-İKTİDAR İLİŞKİSİ.....	6
1.1. BİLGİ VE BİLİMSEL BİLGİ.....	6
1.1.1. Bilgi Nedir?	6
1.1.2. Bilimsel Bilgi Nedir?	9
1.2. COĞRAFİ BİLGİ VE İKTİDAR.....	10
1.2.1. Coğrafi Bilgi Nedir?	10
1.2.2. İktidar Nedir?	11
1.3. BİLGİ-İKTİDAR İLİŞKİSİ	13
1.3.1. Foucault’da Bilgi-İktidar	15
1.3.2. 19. Yüzyıl’da Bilgi-İktidar İlişkisinin Yeniden Kurulması.....	16
1.3.3. Bilimsel Bilgi ve İktidar İlişkisi.....	17
1.4. BİLGİ-İKTİDAR İLİŞKİSİNDE COĞRAFYA BİLİMİ VE HARİTACILIK	19
1.4.1. Kartografya Tarihinde Haritacılığın Doğası Tartışmaları	21
1.4.2. John Pickles’a Göre	22
1.4.3. Matthew Edney’e Göre.....	25
1.4.3.1. Matthew Edney’in “İdeal” Düşüncesi.....	25
1.4.3.2. Matthew Edney’in Haritacılık Tarihini Araştırma Önerisi.....	26
İKİNCİ BÖLÜM.....	31
2. JOHN BRIAN HARLEY’İN “HARİTALARIN DOĞASI” DÜŞÜNCESİ	31
2.1. HARLEY’İN HARİTALARIN DOĞASI DÜŞÜNCESİNE GİRİŞ	31
2.1.1. John Brian Harley Kimdir ve Haritacılık Tarihine Katkıları.....	31
2.1.2. Brian Harley’in “Haritaların Doğası” Düşüncesi ve Önemi.....	32

2.2. JOHN BRIAN HARLEY'DE "HARİTALARIN DOĞASI"	33
2.2.1. Harley'e Göre Harita Nedir?	35
2.2.2. Pozitivist Gelenekte Haritalar Nasıl Okunur?	35
2.2.3. Harley'e Göre Haritacılık Tarihi Nasıl Yazılmalıdır?	36
2.2.4. Harley'in Düşüncesinde Tarihi Haritaların Yorumlanması.....	37
2.2.5. Brian Harley'in Haritaları Yorumlama Stratejisinde Teorik Bakış Açıları	37
2.2.6. Harley'e Göre Haritaların İktidarı Yansıması	40
2.3. HARLEY'E GÖRE HARİTALARI YORUMLAMANIN YENİ BİÇİMİ: "HARİTANIN YAPISINI ÇÖZÜMLEMEK"	41
2.3.1. Harley'in Tespiti ve Önerisi	41
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	44
3. SÖYLEM VE GÜÇ İŞLEMİNDE HARİTA İÇERİĞİ.....	44
3.1. TARİHİ HARİTALARDAKİ BİLİNÇLİ-BİLİNÇSİZ SESSİZLİK: GİZLİLİK VE SANSÜRLEME.....	44
3.2. HARİTADAKİ "BİLİNÇSİZ" SESSİZLİK: EPİSTEMOLOJİK ÇARPITMA	45
3.2.1. Haritalarda Bilimsel Söylem	45
3.2.2. Haritalarda Sosyal ve Siyasal Söylem	46
3.2.3. Haritalardaki Gizlilik ve Sessizlikte Harley'in Hareket Noktası	46
3.3. BİLİNÇLİ SESSİZLİK VE SANSÜRLEME	47
3.3.1. Stratejik Gizlilik.....	47
3.3.2. Ticari Gizlilik.....	48
3.3.3. Sansürleme ve Gizlilikte Yapıçözüm Örneği.....	49
3.4. HARİTALARDA İÇSEL VE DIŞSAL GÜÇ KAVRAMLARI.....	49
3.4.1. Haritalarda İçsel Güç	50
3.4.2. Haritalarda Dışsal Güç	51
3.5. HARİTALARDA BİLİNÇALTİ GEOMETRİSİ	51
3.5.1. Avrupa-Merkeziyetçi Harita Anlayışı.....	52
3.6. YER ADLARINI DEĞİŞTİRME: "MÜLKÜSÜZLEŞTİRME"	54
3.7. HARİTALARDAKİ TEMSİLİ HİYERARŞİLER	55
3.8. HARİTALARI SÜSLEMENİN İDEOLOJİK YÖNÜ.....	55
3.8.1. Kartuşlar.....	56
3.8.2. Sömürgeciliği Kartuşlara Yansıtmak: Söylem Analizi.....	57
3.8.3. Haritalarda Renk Kullanımı: Sömürgeci Vurgu	58
3.9. HARİTALAR VE İMPARATORLUK.....	59
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	61
4. HARLEY'İN DÜŞÜNCESİ BAĞLAMINDA 19. YÜZYIL HARİTA ÖRNEKLERİNİN ANALİZİ.....	61

4.1. EMPERYAL HARİTA NEDİR?	62
4.2. 19. YÜZYIL AVRUPA’SINDA DOĞU’YA BAKIŞIN HARİTACILIĞA YANSIMASI	62
4.3. BRİTANYA İMPARATORLUĞU’NUN GENİŞLİĞİNİ GÖSTEREN İMPARATORLUK FEDERASYONU DÜNYA HARİTASI 1886 (IMPERIAL FEDERATION MAP OF THE WORLD SHOWING THE EXTENT OF THE BRİTISH EMPIRE, 1886)	63
4.3.1. Imperial Federation Map’te Kullanılan Tekniğin Söylem Analizi ...	65
4.3.2. Imperial Federation Map’in Sanatsal Unsurların Söylem Analizi....	66
4.3.3. Imperial Fedaration Map’te Renk Kullanımı ve Ticaret Hatlarının Söylem Analizi	67
4.4. TEK BİR GÖRÜNÜMDE SERGİLENEN DÜNYA ÜZERİNDEKİ BRİTANYA İMPARATORLUĞU HARİTASI 1872.....	67
4.4.1. Haritadaki Görsel Unsurların Söylem Analizi	70
4.5. VİCTOR LEVASSEUR’UN AFRİKA HARİTASI 1852	71
4.5.1. Afrika Haritasının Sanatsal Unsurların Söylem Analizi.....	72
4.5.2. Mercator Projeksiyonunda Britanya İmparatorluğu Dünya Haritası 1893.....	74
4.6. HARİTADA KULLANILAN TEKNİĞİN SÖYLEM ANALİZİ	76
4.6.1. Haritada Öne Çıkarılan Unsurların Söylem Analizi	77
SONUÇ.....	79
KAYNAKÇA	85

HARİTA LİSTESİ

Harita 1 Kuzey Carolina Eyalet Yol Haritası.....	49
Harita 2 Victor Levasseur's Map	59
Harita 3 Britanya İmparatorluğu'nun Genişliğini Gösteren İmparatorluk Federasyonu Dünya Haritası 1886 (Imperial Federation Map of The World Showing The Extent of The British Empire, 1886).....	64
Harita 4 Tek Bir Görünümde Sergilenen Dünya Üzerindeki Britanya İmparatorluğu Haritası 1872 (British Empire Throughout The World Exhibited In One View)	69
Harita 5 Victor Levasseur'un Afrika Haritası 1852 (1852 Levasseur Map of Africa)	72
Harita 6 Mercator Projeksiyonunda Britanya İmparatorluğu Dünya Haritası (The British Empire Map of the World on Mercator's Projection).....	76

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı geçen eser
bkz.	Bakınız
C.	Cilt
ev.	Çeviren
ed. veya haz.	Editör/yayına hazırlayan
s.	Sayfa
ss.	Sayfalar

GİRİŞ

Haritalar, eski çağlardan günümüze insanların dünyayı anlamalarına ve yönetmelerine yardımcı olmuş önemli araçlardır. Haritaların tarihi kullanımının temel amacı, coğrafi bilgilerin kaydedilmesi ve saklanmasıdır. Antik çağlardan itibaren insanlar, keşfettikleri yerleri ve bu yerler arasındaki ilişkileri kaydetmek için haritalar çizmeye başlamışlardır. Günümüze kadar, haritalar insanların yeryüzündeki konumlarını belirlemelerine, seyahat etmelerine ve yeni yerler keşfetmelerine yardımcı olmuştur.

Haritalar, insanların kendilerini ve diğerlerini konumlandırma ihtiyacıyla ortaya çıkmış olsa da zamanla işlevleri çeşitlendi ve farklı amaçlar için kullanılmaya başlandı. Haritaların sadece coğrafi bilgileri sunmakla kalmadığı, aynı zamanda toplumlar arasındaki ilişkileri, politik güç dengelerini ve kültürel farklılıkları da yansıttığı ifade edilebilir. Bu nedenle haritaların analizi; tarihi, siyasi ve sosyal çalışmalar için önemli bir araçtır. Haritaların kullanımı, politik güç dengeleri, sınırların belirlenmesi, imparatorlukların kurulması ve kolonizasyonu ile ilişkilidir. Örneğin 19. yüzyılda İngiltere, sömürge imparatorluğunun genişlemesini kaydetmek ve göstermek için birçok harita çizmiştir.

Haritaların güç ilişkileriyle bağlantılı olduğu görüşü, 20. yüzyılın başından itibaren tartışılan bir konu oldu. Özellikle 1980-1990 yılları arasında haritaların doğası üzerine yapılan tartışmalar, haritaların taşıdığı anlamların ve işlevlerin ötesine geçerek haritacılığın temel prensiplerini sorgulamıştır. Bu noktada araştırmamız, haritaların doğası tartışmaları çerçevesinde John Brian Harley'in bilgi-güç ilişkisi merkezli haritacılık düşüncesini ele almaktadır. Harley'in haritacılık düşüncesi, 1987 yılında yayımlanan *The Nature of Maps* adlı eserinde ortaya koyduğu yaklaşımlarla dikkat çekmiştir. Harley, haritaların sadece nesnel bilgi kaynakları olmadığını, aynı zamanda

ideolojik ve politik araçlar olduğunu savunmuştur. Bu bağlamda, Harley, haritaların içerisinde saklanan unsurları açığa çıkarmak için sosyolojinin ve felsefenin yanı sıra sanattan da destek almış, Erwin Panofsky'nin ikonoloji ve ikonografi formülasyonlarından yararlanarak haritaları yorumlamıştır. Ancak asıl olarak Michel Foucault'un bilgi-iktidar ilişkisi tanımından ve Jacques Derrida'nın yapı-söküm söyleminden ilham almıştır. Bunlar arasında Harley'in en çok ilham aldığı kişi ise Michel Foucault olmuştur¹. Dolayısıyla tezin başlığı Harley'in Foucault'ya verdiği ağırlık sebebiyle “Brian Harley'in Haritacılık Düşüncesinde Bilgi-Güç İlişkisi” olmuştur. Harley'in düşüncesinin temelinde bilim tarihinde harita yorumlamalarının tekdüze olamayacağı yatmaktadır. Yani sosyolojik bilim tarihi yazımına² uygun olarak haritaların yorumlanması salt pozitivist pencereden yapılmayarak bunun yanında ekonomik, kültürel ve toplumsal parametrelerle birlikte ele alınmalıdır. Bunun için Harley, bilim tarihçileri ve daha özelde harita tarihçileri için argümanlarını sıralayarak özgün bir yorum getiriyor.

Tezin birinci bölümü, Harley'in düşüncesinin temelini oluşturan bilgi-güç meselesini ele alarak kavramsal temelleri incelenecektir. Bu bölümde bilgi-iktidar kavramları çerçevesinde John Brian Harley'in düşüncesinin zemini hazırlanacaktır. Öte yandan “19. Yüzyılda Bilgi-İktidar İlişkisinin Yeniden Kurulması” başlığında bazı hususlara dikkat çekilerek 4. bölümü destekleyen bir anlatım yapılacaktır. Harley'in düşüncesini anlamak için haritaların doğası tartışmalarında aynı safta yer alan diğer coğrafyacılar John Pickles ve Matthew Edney'in görüşlerine de kısmen yer verilecektir. John Pickles ve Matthew Edney'in haritaların doğası tartışmalarındaki düşüncelerinin ele alınması ile aslında John Brian Harley'in düşüncelerinde yalnız olmadığına dikkat çekilecektir.

İkinci bölüm, John Brian Harley'in haritacılık alanındaki düşüncesine bir giriş sunarak Harley'in haritalara olan bakışını ve haritaları nasıl yorumladığını tanımlar. Harley, haritacılık tarihinde önemli bir isim olarak kabul edilir ve bu bölümde onun

¹ Matthew Edney, “Cartography and Power: The ‘Post-structuralist Turn,’ 1982-1991.” *Cartographica*, C:40, No: 1-2, 2019, s. 87.

² Nihal Fırat Özdemir, *Yeni Bilginin Dolaşım Araçları*, 1. b., İstanbul, Ketebe Yayınları, 2021.

görüşleri ve önerileri göz önünde bulundurulur. Harley'in haritalara yaklaşımını anlamak için onun düşüncesinin temel prensipleri ve ortaya koyduğu bakış açısı ayrıntılı olarak ele alınır. Harley'in haritaları yorumlama biçimi incelenirken haritaların içerdikleri sembollerin analizi, haritaların kullanım amacına ve belirli bir toplumsal bağlama bağlı olarak nasıl anlam kazandığını anlamak için önemlidir.

Üçüncü bölüm, John Brian Harley'in düşüncelerini merkezine alarak Avrupa haritacılık tarihi bağlamında tarihsel haritalarda söylem ve güç işleminin nasıl gerçekleştiğini ele alır. Bu bölüm, belirli unsurlar etrafında pratik ve teorik yönlere dikkat çekerek haritaların söylem ve gücü taşıdığını vurgulayacaktır. Yani bu bölümde, tarihsel haritaların söylem ve güç taşıma kapasitesi üzerinde durulur. Tarihsel haritalar, döneminin siyasi, kültürel ve toplumsal bağlamına bağlı olarak belirli bir mesaj veya ideolojiyi iletmek için kullanılmıştır. Harley'in düşüncesine göre haritaların içerdikleri semboller, renkler, metinler ve grafikler gibi unsurlar, belirli bir söylemi desteklemek veya belirli bir güç ilişkisini yansıtmak amacıyla kullanılmıştır. Teorik yönden bakıldığında ise haritaların sembolik dilini ve görsel ifade biçimlerini analiz etmek önemlidir. Harley'in düşünceleri, haritaların sembolik anlamlarının nasıl oluştuğunu ve belirli bir güç ilişkisi veya ideolojiyi nasıl yansıttığını anlamamıza yardımcı olur. Bu bölümde, sembolik analizler ve görsel dilin anlaşılması üzerinde durularak haritaların nasıl bir söylem aracı olduğu ve güç ilişkilerini nasıl yansıttığı açıklığa kavuşturulur.

Dördüncü bölümde ise Harley'in yorumlama biçiminden yola çıkılarak bazı haritaların analizi yapılacaktır. Bu bölümde 19. yüzyılda Batı Avrupalılar tarafından kullanılan sömürgeci söylem içeren dört adet haritanın analizi sunulmaktadır. Yapılan analiz, Harley'in düşüncesinin ışığında, bu haritaların nasıl bir ideolojiyi yansıttığı, kültürel ve toplumsal unsurları nasıl taşıdığı gibi önemli sorulara odaklanmaktadır. Bu haritaların seçimindeki ana neden, sömürgecilik, Avrupa-merkezcilik ve diğer toplumsal olayların haritalar üzerindeki yansımalarını göstermeleridir. Söz konusu yansımaların incelenmesi, bu dönemdeki güç ve bilgi ilişkilerini, iktidar oluşumlarını, sömürgecilik faaliyetlerini ve bu faaliyetlerin haritalar üzerindeki etkilerini

anlamamızı sağlayacaktır. Ayrıca 19. yüzyılda Batı Avrupa toplumlarının dünya hakkındaki algısını da anlamamızı sağlayacaktır.

Bu araştırmanın yöntemi, bir dizi analitik ve tarihsel araştırma yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

Literatür Taraması: Araştırmanın başlangıcında, ilgili literatür taranmıştır. Bilim tarihi, kartografya tarihi, kültür tarihi ve diğer disiplinlerde yapılan çalışmalar, konuyla ilgili mevcut bilgi ve teorik yaklaşımların anlaşılmasına yardımcı olmuştur.

Kaynak İncelemesi: Araştırmanın temelini, John Brian Harley ve diğer coğrafyacıların eserleri oluşturmuştur. Harley'in yayınları ve ilgili tarihsel haritalar, analizlerin ve teorik çerçevenin oluşturulmasında kullanılmıştır. Ayrıca sömürgeci döneme ait haritalar ve bu dönemle ilgili kaynaklar da incelenmiştir.

Analiz: Araştırma sürecinde, belirlenen tarihsel haritalar dikkatlice analiz edilmiştir. Haritaların semboller, renkler, metinler ve diğer unsurları incelenerek içerdikleri ideolojik mesajlar ve güç dengeleri ortaya çıkarılmıştır. Analiz sürecinde, Harley'in düşünceleri temel alınarak haritaların söylem ve güç işlemini nasıl gerçekleştirdiği açıklanmıştır.

Yorumlama ve Sonuçlandırma: Elde edilen veriler ve analiz sonuçları temel alınarak tezin amacına ve alt amaçlarına uygun olarak yorumlamalar yapılmıştır. Bulgular, tezin önemli sonuçlarını desteklemekte ve önceki literatürle ilişkilendirilmektedir.

Bu yöntemler aracılığıyla, araştırmanın amacına ulaşılması ve önemli bulgular elde edilmesi sağlanmıştır. Yöntemlerin bir kombinasyonu, disiplinlerarası bir yaklaşım ve kapsamlı kaynak analizi, araştırmanın güvenilirliği ve geçerliliği üzerinde olumlu bir etki sağlamaktadır.

Araştırmamızın bilim tarihi alanı açısından önemine değinecek olursak, John Brian Harley'in bilgi-güç ilişkisi merkezli haritacılık düşüncesi, bilim tarihi alanında önemli katkılarda bulunmuştur. Harley'in düşüncesinin bilim tarihindeki önemi, haritaların sadece fiziksel dünya hakkında bilgi sağlama araçları olmadığını, aynı zamanda toplumların düşünsel ve politik yapılarını yansıtan birer kaynak olduğunu anlamamızı sağlamıştır. Bu da haritaların yorumlanması, analiz edilmesi ve çözümlenmesi sürecinde yeni bir bakış açısı sunmuştur. Onun bilgi-güç ilişkisi perspektifi, haritaların yapılarını ve içerdikleri sembollerin anlamlarını çözümlmek için çeşitli teorik araçları kullanmayı önermiştir. Bu da bilim tarihinde haritaların yorumlanması ve değerlendirilmesi için yeni bir yöntemsel yaklaşımın ortaya çıkmasını sağlamıştır. Harley'in düşüncesi, bilim tarihi alanında haritaların epistemolojik ve ontolojik boyutlarının yeniden değerlendirilmesini sağlamıştır. Pozitivist bakış açısı, haritaların sadece coğrafi gerçekliği temsil ettiğini ve ölçüm araçları olduğunu düşünmektedir. Ancak Harley, haritaların güç dengelerini ve ideolojik mesajları yansıtan birer araç olduğunu savunarak haritaların bilgi ve iktidarın üretimi ve kontrolü için kullanıldığını vurgulamıştır. Bu, bilim tarihinde haritaların sadece objektif bir kaynak olarak değil, aynı zamanda sosyal ve politik birer yapı olarak da ele alınması gerektiği fikrini ortaya atmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. BİLGİ-İKTİDAR İLİŞKİSİ

1.1. BİLGİ VE BİLİMSEL BİLGİ

1.1.1. Bilgi Nedir?

Özne ile nesne arasındaki ilişkiden doğan ve öğrenilen bir şey olarak tanımlayabileceğimiz bilgi, geniş bir anlam alanına sahiptir. Bilgi, bir şeyin farkına varma, bir şeyi öğrenme, bir şey hakkında doğru ve açık algıya sahip olma anlamlarını da içerir³. Teknik anlamda ise temellendirilmiş, haklı görülen doğru inanca sahip olma durumunu ifade eder. Doğruluğu var olan öznel ve nesnel koşullar ile gerekli ve yeterli delillerle temellendirilmiş önermelerle ifade edilen bilgi, bilgi felsefesi konusunda önemli bir tartışma konusudur. Bu tanımlara göre bilgi elde etmek bir özne ile nesne arasındaki ilişkiye dayanır ve doğru bir şekilde temellendirilmiş inanca sahip olmak olarak ifade edilebilir⁴.

Felsefe tarihinde, bilginin doğası ve kaynağı üzerine çeşitli düşünceler ortaya atılmıştır. Birçok felsefi görüşe göre bilginin kesin bir tanımı sağlanamaz çünkü bilgi, değişken ve sürekli olarak gelişen bir kavramdır. Bazı felsefeciler, bilginin sadece deneyimler veya duyular yoluyla edinildiğini savunurken diğerleri ise aklın, mantığın veya sezginin de bilgi edinmede önemli bir rol oynadığını düşünmektedir. Dünyanın farklı bölgelerinde ve farklı zaman dilimlerinde çeşitli bilgi anlayışları ortaya çıkmıştır. Örneğin, Aristoteles, bilgi konusunu iki farklı şekilde ele almıştır. İlk olarak insanın duyum ve akıl gibi yetilerine ilişkin bir açıklama sunmuştur. İkinci olarak ise genel bir bilim teorisi geliştirmiştir⁵. Aristoteles'e göre insan ruhunun iki temel yetisi vardır: Duyum ve akıl. Duyum ile algılanan nesnenin, madde olmadan formunu duyu

³ Ahmet Cevizci, *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, 6. b., İstanbul, Paradigma Yayıncılık, 2005, s. 249.

⁴ a.g.e., s. 249.

⁵ a.g.e., s. 249.

organı aracılığıyla algılamak olarak tanımlar. Buna karşılık, akıl daha yüksek bir yetidir ve soyut kavramlar ve evrensel gerçekliklerin anlaşılmasına yardımcı olur⁶. Aristoteles'in bilgi teorisi, insanın gerçeği algılama ve anlama yeteneği üzerine odaklanır. Buna göre bilgi, duyum ve akıl yoluyla elde edilen bir süreçtir. Algılanan nesnelerin formu duyum yoluyla alınırken akıl soyut kavramları anlama ve birleştirme yeteneğine sahiptir. Bilgi, duyum ve aklın birleşimi sayesinde elde edilir⁷.

Gazzali'nin bilgi anlayışı ise diğer düşünürlerden farklı olarak sağlam ve güvenilir bir bilgi temeli oluşturmayı amaçlar. Bilgi meselesinin düşünce sistemi üzerindeki etkisini ve olası boşlukları göz önünde bulundurur. Gazzali, bilgiyi doğruluğu subjektif ve objektif olarak deneylerle kanıtlanmış ve dini olarak apaçık bildirilmiş, üzerinde hiç şüphe olmayan veriler olarak tanımlar. Gazzali'ye göre bilgi üç temel unsur etrafında şekillenir: Bilen (âlim), bilinen (malûm) ve bilgi (ilim). Bilen, eşyanın hakikatlerinin kendisinde ortaya çıktığı kalptir. Bilinen, bilinmek istenen eşyanın hakikatleridir⁸.

Bilgi ise eşyanın hakikatlerinin kalp aynasında ortaya çıkmasından ibarettir. Gazzali'nin bu bilgi anlayışı, bilginin doğruluğunu ve güvenilirliğini sağlamak için bir çaba olarak görülebilir. Böylece, bilgiyi temel alarak düşünce ve inanç sistemlerini sağlamlaştırmayı amaçlar. Aristoteles ve Gazzali'nin bilgi teorisi, felsefe tarihinde önemli bir yer tutar. Ancak diğer filozoflar da bilgi konusunu farklı şekillerde ele almışlardır. Modern filozoflar, zorunlu bilgiyi sınırlama eğiliminde olup, bu sınırlama mantık ve matematikle yapılmaktadır. Günümüz fizikçileri de fiziğin yasalarını doğanın olduğundan başka türlü olamayan zorunlu önermeler olarak görürler. Bu durum, Aristoteles'in tüm bilimsel önermelerin zorunlu olarak doğru olduğuna inanmasıyla tamamen zıt bir görüştür. Aristoteles'in yanılgısı, matematiğin tüm bilimler için bir model olarak görülmesinden kaynaklanmaktadır. Ancak modern filozoflar, bilginin doğasını farklı bir şekilde anlamakta ve matematiksel önermelerin

⁶ a.g.e., s. 249.

⁷ a.g.e., s. 249.

⁸ Salih Sepin, *Gazali'nin Bilgi Felsefesi*, Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi, Malatya, 2019, s. 44.

diğer bilimsel önermelere uygulanamayacağını belirtmektedirler. Buna göre zorunlu bilginin sınırları matematik ve mantıkla belirlenirken diğer bilimsel alanlarda ise bu sınırlar daha esnektir ve değişebilir.

Bu durum, bilgi ve bilimsel keşiflerin daha özgür ve esnek bir şekilde gelişmesine olanak sağlamaktadır⁹. Örneğin Descartes, felsefi çalışmalarında rasyonalizmi benimsemiştir. Ona göre doğru bilgi ancak akıl yoluyla elde edilebilir ve bu nedenle duyu organlarına dayalı bilgiler kesin değildir. Descartes, aklın sezgi ve tündengelim yetileriyle soyut matematiksel doğruların bilgisine ulaşabileceğini savunmuştur. Bu nedenle, akıl yoluyla elde edilen bilgiler duyulara dayalı bilgilerden daha kesin ve doğrudur. Ancak duyusal bilgiler de önemlidir ve Descartes, bu bilgilerin idealar aracılığıyla elde edildiğini belirtir. Bu ideaların fiziki nesnelere karşılık gelip gelmediği konusu, Descartes'ın felsefi çalışmalarında önemli bir sorun teşkil eder¹⁰.

Bilginin kaynaklarındaki bu değişiklikler, modern bilimin doğuşuna yol açtı. Modern bilim, doğa kanunlarını ve yasalarını keşfetmek için gözlem ve deneylere dayanan sistematik bir yaklaşım benimsedi. Bilim insanları, Aristoteles'in yöntemlerinin yerine doğal dünyayı incelemek için matematiksel yöntemler kullandılar. Ancak modern zamanlarda bilim, kendisi için değil sağladığı pratik fayda nedeniyle değer verilen bir araç haline geldi. Bu nedenle, bilgi artık sadece klasik dönemde olduğu gibi anlama veya merakı tatmin etmek için ya da Orta Çağ'da olduğu gibi Tanrı'nın doğal dünya için amaçlılık ve düzen kazandırmış planını keşfetmek için değil, aynı zamanda sağladığı yararlar için de arzulanır hale geldi¹¹.

Modern felsefenin büyük düşünürlerinden Francis Bacon'a (1561-1626) göre bilgi, güçtür. Bilim, doğayı anlamaya ve onu kontrol etmeye yönelik yeteneğimizi geliştirerek hayatlarımızı daha kesin ve daha rahat hale getiren bir araçtır. Bacon'un yanı sıra, modern düşüncenin diğer öncüleri de bilimsel sonuçların pratik

⁹ Ahmet Cevizci, *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, s. 250.

¹⁰ a.g.e., s. 251.

¹¹ Ahmet Cevizci, *17. Yüzyıl Felsefesi*, 4. b., İstanbul, Say Yayınları, 2016, s. 21.

uygulamalarıyla yakından ilgilendiler. Bu nedenle, bilim sadece bilgi için arzu edilmez aynı zamanda sosyal ve politik reformlar için de bir araç olarak kullanılır¹². Bununla birlikte bilimsel gelişmelerin getirdiği güç ve iktidar potansiyeli, bazı eleştirilere de neden olmuştur. Bilginin gücü ve kontrolü, bazılarının endişelerine yol açarak bilginin etik kullanımına ilişkin tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Sonuç olarak modern bilimin etkisi, dünya görüşümüzü kökten değiştirdiği gibi bilginin doğası ve kullanımı üzerinde de derin bir etki yaratmıştır¹³.

Aydınlanma dönemi filozoflarının bilgi anlayışı da çeşitlilik gösterir. Öncelikle, Aydınlanma filozofu denildiğinde tek bir düşünürün adı verilmez. Ayrıca 17. yüzyıl Avrupa'sında düşünürlerin fikirlerinin diğer ülkelerde hızla yayılması, Aydınlanma Çağı'nın modelini ve idealini belirlemiştir. Örneğin, Francis Bacon'un idollerin eleştirisi, Aristoteles'in hâkim olan bilgi anlayışının eleştirilmesi ve bilginin güç olduğu sloganı, Aydınlanma felsefesinin temel prensiplerini oluşturmuştur. Bir başka örnekte Helvétius (1715-1771), insan bilgisinin önemini vurgulayarak bilgi sahibi olmanın insanlara güç kattığını, bilgisizliğin ise onları zayıflattığını belirtmiştir. Ona göre her toplum ilerlemesini geçmişte insanların vermiş olduğu çabalara borçludur. Helvétius'un bu düşünceleri, bilginin ve eğitimin önemini vurgulayan çağdaş fikirlerin temellerini oluşturmuştur. Fransız aydınlanmacı materyalist filozoflar, bilginin tarifi ve faydaları konusunda ortak bir görüşe sahiptirler. Onlar için bilgi, kendi başına belirgin ilkelere veya kanıtlamalara dayanan bir şeyin açık ve kesin bilgisidir. Bilginin önemi ise insanı mutlu ve güçlü kılmaktan başka bir şey değildir. Bu düşünürler, bilginin insanın hayatındaki önemini vurgulamışlar ve bilgiye dayalı bir toplumun daha özgür ve adil olabileceğini düşünmüşlerdir¹⁴.

1.1.2. Bilimsel Bilgi Nedir?

Bilimsel bilgi, bilimsel yöntemler ve süreçler kullanılarak elde edilen, doğrulanabilir, tekrarlanabilir ve evrensel olarak geçerli olan bilgidir. Bilimsel bilgi, doğayı, dünyayı ve evreni anlamak ve açıklamak için mantık, gözlem, deney, analiz

¹² a.g.e., 21.

¹³ a.g.e., s. 44.

¹⁴ a.g.e., ss. 20-21.

ve sonuçların doğrulanması gibi bilimsel yöntemleri kullanarak elde edilir. Bilimsel bilgi, sistematik bir şekilde toplanan ve düzenlenen verilere dayanır. Bilimsel araştırmalar genellikle önceden belirlenmiş bir hipotez üzerine dayanır ve deneyler, gözlemler veya matematiksel modeller kullanılarak test edilir. Bilimsel yöntem, gözlem yapma, veri toplama, deney tasarlama, sonuçları analiz etme ve sonuçlara dayalı olarak hipotezi kabul etme veya reddetme gibi adımlardan oluşur¹⁵.

1.2. COĞRAFİ BİLGİ VE İKTİDAR

1.2.1. Coğrafi Bilgi Nedir?

Coğrafi bilgi tanımlamasına geçmeden önce coğrafya biliminin kısa bir tanımını yapmak gerekir. Grekçe kökenli tasvir anlamına gelen “Géographe” teriminden türetilen coğrafya terimi, yeryüzünü tasvir etmek için kullanılmış olsa da zamanla bu tanım, coğrafyanın sadece yeryüzünü tanımlayan bir bilim dalı olarak kalmadığını göstermiştir¹⁶. Coğrafya, farklı bilim dallarından faydalananak yeryüzü üzerindeki fenomenleri inceler ve araştırır. Coğrafya bilimi, yeryüzünün yapısını, özelliklerini, hareketlerini, insan faaliyetleriyle olan etkileşimlerini ve bunların sonuçlarını araştırır. Bu araştırmaların sonucunda elde edilen bilgiler, birçok farklı alanda kullanılır¹⁷. Bu noktada coğrafya ile ilgili olan her şey "coğrafi" olarak nitelendirilebilir. Coğrafi terimleri kullanarak bir yeri veya bölgeyi tanımlamak, coğrafik konumunu belirlemek veya coğrafik özelliklerini açıklamak mümkündür. Bu nedenle coğrafya ile ilgili veriler, coğrafi bilgiler olarak adlandırılır¹⁸.

Bu bağlamda coğrafya biliminin alt dalları arasında yer alan kartografya da harita bilgisini taşıması bakımından coğrafya bilimine hizmet eder. "Charte" kelimesinden (kayıt) ve "graphein" kelimesinden (yazmak, çizmek) türetilen kartografya, coğrafya biliminin önemli bir alt dalıdır. Coğrafya bilimi, yeryüzünün fiziksel ve insan unsurlarını incelerken kartografya ise bu unsurları ölçekli haritalar ve

¹⁵ Nihal Fırat Özdemir, *Bertnard Russell'da Bilgi Problemi*, 1. b., İstanbul, Muhayyel Yayınevi, 2022, s. 66.

¹⁶ Hayati Doğanay, *Coğrafi bilim alanları sözlüğü*, 2. b., Ankara, Pegem Yayınları, 2017, s. 9.

¹⁷ a.g.e., s. 10.

¹⁸ Reşat İzbirak, *Coğrafya terimleri sözlüğü*, İstanbul, MEB Yayınları, 1992, s. 61.

diğer görsel temsiller yoluyla ifade eder¹⁹. Bu noktada kartografya, yeryüzünün veya belirli bir bölümünün ölçekli haritalarının oluşturulması için ana çizgilerin ağlarının çizilmesini ve yeryüzü unsurlarının bu ağlar üzerindeki konumlarını belirleyen harita bilimidir²⁰.

1.2.2. İktidar Nedir?

İktidar, insan ilişkilerinde yaygın bir kavram olarak görülür ve ilişkilerin temelinde yer alır. Ancak kavramın çok geniş bir alana hitap etmesi, tek bir tanımın herkesi ikna edecek şekilde geliştirilememesine neden olmuştur. Bu nedenle, kavram hakkında bilgi sahibi olmak için farklı tanımlamaları incelemek faydalı olabilir.

Birçok farklı tanımla bulunan iktidar, genel olarak bir eylemde bulunabilme ve bir şeyi yapabilme gücüne sahip olma anlamını taşır²¹. Formel olarak ele alındığında ise iktidar "A'nın B'yi, B'nin yapmayı tercih etmediği bir şeyi yapmaya zorlama gücü ya da kudreti" veya "yönetenlerin, yönetme yetkisini elinde bulunduranların kendileri, hükümet" şeklinde tanımlanabilir. Başka bir kaynakta ise iktidar "toplumsal örgütlenmenin başlıca işlevlerinden biri, çelişkili bireysel çıkarları veya grup çıkarlarını eşgüdümleyerek insan etkinliğini yönetme, inandırma veya zor kullanma yoluyla bu çelişkili çıkarları tek bir irade altında toplama olanağına sahip bir otoriter güç" olarak ifade edilir²².

İktidarın tanımı ve anlamı, siyasi, sosyal ve felsefi düşüncelerde farklı şekillerde ele alınmaktadır. Michel Foucault, iktidarın sadece yönetenlerin elinde bulunmadığını, aynı zamanda toplumun her yerinde var olduğunu ve insan davranışlarını şekillendirdiğini savunmuştur. Foucault'un görüşüne göre iktidarın doğası çift yönlülüğü göz önünde bulundurarak stratejik kararlar veren bir olumsallıktır. İktidarın amacı, özgür bireylerin kendi iradeleri doğrultusunda hareket etmesine izin vermek ya da yönlendirmek arasında bir denge kurmaktır. Foucault, iktidarın bir tür oyun olduğunu ve stratejik bir eylem olduğunu düşünür. Bu oyun,

¹⁹ a.g.e., s. 194.

²⁰ Hayati Doğanay, *Coğrafi bilim alanları sözlüğü*, s. 275.

²¹ Ahmet Cevizci, *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, s. 902.

²² a.g.e., s. 902.

hangi hamlenin atılması gerektiği üzerine yapılan bir stratejik karardır. Foucault, iktidarın yaygın bir olgu olduğunu ve her yerde kendini gösterdiğini belirtir. Her bir yerel güç odağının kendi otonom rollerini göreceli biçimde oynadığı bir kompleks mozaik şeklinde örgütlendiğini söyler. Foucault'ya göre iktidar hiçbir şekilde gizemli bir varlık olarak düşünülemez çünkü iktidar ancak eylem halinde etki eden bir gerçeklik olarak görülebilir. İktidarın mikro düzeydeki etkileri ve etkileşimleri, iktidar ilişkileri tarafından sağlanır. İktidarın egemenliğini sağlamak için yardımcı unsurlara ihtiyaç duyduğu bir gerçektir. Bu amaçla, toplumda yerleşik iktidar düzenlerini meşrulaştıran sistemler yer alır. İktidarın en önemli yardımcı unsurlarından biri ise bilgidir. Francis Bacon'ın meşhur “Bilmek egemen olmaktır” sözü konunun açıklanması açısından önemlidir²³. Yani öyle ki bilgi, eylem ve otoritenin meşrulaştırıcısı bir unsur olarak iktidar aracıdır.

Foucault'un açıkladığı şekilde iktidar konumunu korumak için yurttaşlarına zenginlik üretmek zorunda olduğu gibi onlar için bilgi ve gerçeklik de üretmek zorundadır²⁴. Çünkü bilgi, iktidarın eylemlerini ve otoritesini meşrulaştıran bir araçtır. Bilgi ve gerçeklik, yasaları düzenleyerek iktidarın eylemleri için bir yol haritası oluşturur²⁵. İktidar, bilgiyi kontrol etmek, yönlendirmek ve kendini meşrulaştırmak için kullanır. Bu nedenle, klasik çağda hukuk ve hukuksal bilgi monarşinin etrafında dönerken Fransız İhtilali sonrası modern devletlerde bilim ve ideolojik düzenlemeler hukukun yerini almıştır²⁶.

İktidarın farklı yönlerden tanımlarını inceledikten sonra bilgi-iktidar ilişkisine geçiş yapabiliriz. Çünkü iktidar ve bilgi arasında yakın bir ilişki vardır ve bu ilişki, iktidarın gücünün kaynağından biri olarak görülmektedir.

²³ John Henry, *Knowledge is power*, London, Icon Books, 2017, s. 66.

²⁴ Michel Foucault, *Toplumu savunmak gerekir* (Ş. Aktaş, Çev.), İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2002, s. 38.

²⁵ a.g.e., s. 39.

²⁶ Mustafa Doğan, *Michel Foucault'da bilgi/iktidar ilişkisi*, s. 75.

1.3. BİLGİ-İKTİDAR İLİŞKİSİ

Bertrand Russell, “Eskiden insanlar büyüdü güçler elde etmek için ruhlarını şeytana satarlarmış. Bugün insanlar bu güçleri bilim yoluyla elde ediyor ve birer şeytan haline gelmek zorunda görüyorlar kendilerini. Kudret zararsız hale getirilmedikçe ve bütün insanlığın hizmetine verilmedikçe, dünya için bir umut yoktur²⁷” diyerek bilimsel bilgi ile iktidar arasında bir ilişki olduğunu belirtir. Bertrand Russell'ın bahsettiği gibi bilgi ve iktidar arasındaki ilişki, aslında bilim-iktidar özelinde modern dönemde tartışılan en önemli konulardan biridir. Bilgi, bireylerin düşüncelerini, davranışlarını ve kararlarını yönlendirmelerinde önemli bir rol oynar. İktidar ise bireylerin davranışlarını ve kararlarını belirleyen bir güçtür.

Bu iki kavramın birleşimi, toplumda çeşitli sonuçlar doğurabilir. Örneğin, bazı insanlar bilgiye sahip oldukları için iktidara sahip olabilir, diğerleri ise iktidarını bilgiye dayandırabilir. Ayrıca iktidar sahibi olanlar, bilgiyi belirli bir şekilde yönlendirebilir ve kontrol edebilir. Bu nedenle, bilgi ve iktidar arasındaki ilişki, toplumun çeşitli alanlarında büyük önem taşır. Bu ilişkiyi daha iyi anlamak için özellikle sosyal bilimlerde, birçok teorik çerçeve kullanılmaktadır. Özellikle, Friedrich Nietzsche ve Michel Foucault gibi düşünürler, bu konuda öne çıkan isimlerdir.

Modern hümanizm ve Aydınlanma felsefesi, Antikite'nin büyük kozmolojileriyle keskin bir ayrım gerçekleştirerek bir din eleştirisi başlatmıştı. Benzer şekilde, "postmodernistler" de modernleri eleştirirler ve özellikle 17. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar modern düşüncüyü harekete geçiren en güçlü iki inancı sorgularlar. İlk olarak insanın dünya için merkezi bir varlık olduğu, tüm ahlaki ve siyasi değerlerin temeli olduğu inancı, ikincisi ise aklın muazzam bir özgürleştirici güç olduğu ve Aydınlanmanın sağladığı ilerlemeler sayesinde daha özgür ve daha ileri bir dünya yaratılacağı inancıdır. Postmodern felsefe, bu iki önermeye karşı çıkarak hem

²⁷ Bertrand Russell, *İktidar*, 1. b., İstanbul, Cem Yayınevi, 1990, ss. 33-34.

hümanizmin hem de akılcılığın eleştirisini yapmaktadır. Bu eleştirinin en ünlü temsilcisi hiç şüphesiz Nietzsche'dir²⁸.

Bilgi ve iktidarın ilişkili olduğunu belirten ilk düşünürlerden biri Friedrich Nietzsche'dir²⁹. Onun görüşleri bilgi ve iktidar arasındaki ilişkinin var olduğu yönündedir. Nietzsche, bilgi ve iktidar arasındaki ilişkinin var olduğunu ve her iki kavramında birbirini beslediğini vurgular. Ona göre dünyanın temel ham maddesi "birincil nitelikler" değil, güç/iktidardır. İnsanın doğası da güç/iktidar tutkusudur ve bu tutku, "hakikat" veya "bilgi" tutkusuyla geçişli bir süreç içindedir. Nietzsche, "Homo natura. The Will to Power." (İnsanın doğası. Güç/iktidar tutkusu) gibi metaforlar kullanarak güç tutkusunun bir varlık, bir oluş değil, bir kader (pathos) olduğunu ve bir oluşun, bir etkinin kendisinden doğduğu en temel olgu olduğunu belirtir. Ayrıca güç tutkusunun aracı olarak hakikat tutkusunu kullanır ve hakikatin kriterinin güç/iktidar duygusunun artışında yattığını savunur. Ona göre bütün anlam güç/iktidar tutkusudur ve bilgi, güç veya iktidarın aracı olarak işlev görür. Nietzsche'nin görüşüne göre güç/iktidar arttıkça, bilginin artması da gerçekleşir. Güç/iktidar tutkusunun artma derecesine bağlı olarak bilgiye duyulan arzu azalır veya artar³⁰.

Bu nedenle Nietzsche'nin görüşleri, bilgi ve güç/iktidarın birbirine bağlı olduğu ve birbirini beslediği fikrini vurgular. Nietzsche'nin düşünceleri, bilgi sosyolojisinde etkisini gösterse de toplumsal düzeyde bu fikirleri en iyi yorumlayan ve bir sosyal teori çıkaran düşünür, Michel Foucault'dur. Foucault, bilgi ve iktidar arasındaki ilişkiyi ve modern toplumda bu ilişkinin nasıl işlediğini inceleyerek disiplinlerarası bir yaklaşımla felsefe, sosyoloji, tarih ve psikoloji gibi farklı disiplinlerin bir araya getirilmesiyle bir teori geliştirdi. Ona göre bilgi ve iktidar birbirinden ayrılmaz ve sürekli birbirini etkiler³¹. İktidar, bilgi üretiminde belirleyici bir rol oynar ve bilgi, iktidarı sürdürmek için kullanılır.

²⁸ Hüsamettin Arslan, "Bilim, Bilimsel Bilgi ve İktidar", *Doğu-Batı Düşünce Dergisi*, 7, 1999, s. 73.

²⁹ a.g.e., s. 73.

³⁰ a.g.e., ss. 74-75

³¹ Kasım Küçükcalp, Ahmet Cevizci, *Batı Düşüncesi: Felsefi Temeller*, İstanbul, İsam Yayınları, 2009, s. 199.

1.3.1. Foucault'da Bilgi-İktidar

Michel Foucault, modern ve pozitivist bilgi ve hakikat anlayışına karşı eleştirileriyle tanınan bir filozoftur. Foucault'ya göre bilgi ve iktidar arasında sıkı bir ilişki vardır; iktidarın varlığı, bağlantılı bir bilgi alanının oluşturulmasıyla mümkün hale gelir. Çünkü bilgi, iktidar eylemlerinin ve otoritesinin meşrulaştırıcısıdır³². Bu bağlamda Foucault, iktidar ve iktidar ilişkilerinin oluşturmadığı ve dahil olmadığı bir bilgi alanının oluşamayacağını belirterek nesnel bir bilgi alanının varlığını yok sayar. Ona göre bilgi ve iktidar arasındaki ilişki söylemler aracılığıyla gerçekleşir. Foucault'un "söylem" kavramına yönelik değerlendirmelerine göre söylemler sadece bir tür konuşma değil, aynı zamanda iktidar ilişkileri üreten ve tarihsel bağlamda konumlanmış maddi pratiklere işaret eden anahtar bir kavramdır³³. Bu bağlamda, söylemler, kuramlar ve toplumsal gruplar gibi unsurlar tarafından desteklenir ve özgün bilgiler tarafından sınırlandırılan düşünme ve davranış modeli olarak görülebilir³⁴.

Foucault'ya göre bilgi, söylemsel bir yapıya sahiptir. Belirtildiği üzere kabul edilen önermelerin sınırları belirlenir ve doğruluk da bu sınırlarla bütünleşerek bir yapı oluşur. Bu söylemsel yapı, yapısal bir iktidar ilişkisi içerdiği için bilgi de dolaylı yoldan iktidara bağımlıdır. Foucault'un söylemi, bilginin iktidarın emirleri ve çıkarları olmaksızın belli bir alanda oluşacağını düşünen geleneğe karşı çıkar. Foucault'un düşüncesine göre bilgi ve iktidar birlikte işler ve birbirlerini içerirler. Bu nedenle, bilgi nesnel veya tarafsız değil, daha çok iktidar ilişkilerinin bir ürünüdür³⁵. Bu noktada Foucault'un eleştirisini yaptığı modern ve pozitivist bilgi görüşünü kısaca özetlersek; bu görüşe göre bilim sadece bilim içindeki faktörlere (örneğin akıl, deney, gözlem, teoriler ve varsayımlar) dayandırılmalıdır. Bilimin tarihsel, kültürel, ekonomik ve sosyolojik etkenleri, onun açıklamasında belirleyici bir rol oynamaz. Bu yaklaşım bilimin nesnel ve tarafsız olduğunu savunur. Yani bilim dışındaki faktörlerin bilimsel bilgiye etkisi olmadığını düşünür³⁶.

³² Ahmet Cevizci, *Felsefe Tarihi*, 1. b., İstanbul, Say Yayınları, 2009, s. 1254-1263.

³³ Kasım Küçükcalp, Ahmet Cevizci, *Batı Düşüncesi: Felsefi Temeller*, s. 199.

³⁵ Kasım Küçükcalp, Ahmet Cevizci, *Batı Düşüncesi: Felsefi Temeller*, s. 199.

³⁶ Hüsamettin Arslan, *Doğu-Batı Düşünce Dergisi*, s. 69.

Bu noktada özet mahiyetinde bir sadeleştirme yapacak olursak, Foucault, söylem, iktidar ve bilgi arasında sıkı bir ilişki olduğunu vurgulamaktadır. Bilgi, söylemin içinde şekillenir ve söylem, hangi bilginin kabul edileceğini belirleyen bir güçtür. Dolayısıyla, söylem iktidarın aracı olarak hareket eder ve hangi bilginin ortaya çıkacağına, neyin önemli olduğuna, neyin göz ardı edileceğine karar verir. İktidar, bilgiyi şekillendirmek için söylemi kullanırken bilgi de iktidarın kullanımına uygun hale getirilir. Bu nedenle, bilgi ve iktidar arasında karşılıklı bir etkileşim vardır ve birbirlerini tamamlayan unsurlar olarak görülürler.

1.3.2. 19. Yüzyıl'da Bilgi-İktidar İlişkisinin Yeniden Kurulması

Foucault'un görüşüne göre bilginin yayılması iktidar araçları tarafından şekillendirilir ve kontrol edilir. Bu nedenle, Foucault'un çalışmalarında bilimin de iktidarın önemli bir aracı olduğu düşüncesi geniş bir yer kaplar. Dolayısıyla Foucault'ya göre Aydınlanma meta-anlatıları kendilerini özgürleştirici bir form olarak sunsa da aslında bireyi doğrudan etkileyen, çeşitli mekanizmalar kullanan bir güçtür³⁷. Foucault, Aydınlanma döneminin meta-anlatısının aslında bireyi doğrudan etkileyen bir güç olduğunu belirterek 19. yüzyılın başlarındaki epistemik kopuşların ve tarihi olayların bu konuda önemli bir dönemeç olduğunu vurgular³⁸.

Foucault'un düşüncesine göre bilgi ve iktidar arasındaki bağlantı tarihsel süreçlerin incelenmesiyle açıklanabilir. Bu bağlamda Foucault, Fransız Devrimi ve feodal yapıların ortadan kalkmasıyla 18. yüzyıl sonu ve 19. yüzyılın başındaki dönemin, doğa bilimleri ve insani bilimler için büyük epistemik kopuşların yaşandığı bir dönem olduğunu belirtir³⁹. Dolayısıyla Foucault'ya göre bu değişimin getirdiği

³⁷ Kasım Küçükalp, Ahmet Cevizci, *Batı Düşüncesi: Felsefi Temeller*, s. 200.

³⁸ Veli Urhan, "M. Foucault ve Bilgi/İktidar İlişkisinin Soykütüğü", *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, C.9, 2007, ss. 99-118.

³⁹ Vedat Çelebi, "Michel Foucault'da Bilgi, İktidar ve Özne İlişkisi", *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, C.5, No.1, 2013, ss. 512-523.

sonuçlarda bilgi-iktidar ilişkisinin yeniden sağlanmasına yol açtı. Bu nedenle, bilgi ve iktidar arasındaki ilişkide 19. yüzyılda bir kırılma yaşadı⁴⁰.

Michel Foucault'ya göre egemenin otoritesini destekleyen bilgi, 19. yüzyıla kadar dinin iktidar üzerindeki etkisine benzer bir şekilde gelişmemiştir. Foucault, iktidar ve bilgi arasındaki ilişkinin Antik Yunan ve Mezopotamya uygarlıklarında var olduğunu düşünmektedir. Bu uygarlıklarda egemenlik, iktidar ve bilgi birbirine bağlı bir bütün olarak ele alınmaktaydı ve egemen, sahip olduğu iktidarla birlikte bilgiyi de kullanarak tahakküm kuruyordu. Ancak Foucault'ya göre Antik Yunan'ın ilerleyen tarihi sürecinde, iktidar ve bilgi arasındaki bağ giderek kopmaya başladı. **Platon'un bilgi ile iktidar arasındaki ayrılığı köklü bir biçimde derinleştirdiğini vurgulayan Foucault, iktidarsız bilgi anlayışının varlığının 18. yüzyılın sonu ve 19. yüzyılın başlarına kadar sürdüğünü söyler.** Bu bağlamda din 19. yüzyıla kadar iktidar üzerinde etkin olmuştur. Ancak modern dünyada dinin önemini kaybetmesiyle birlikte bilim ve ulusçuluk iktidarın meşruiyetini sağlamak için önemli bir role sahip olur. Yani iktidarın meşruiyeti artık dini otoriteye dayanmamakta, bunun yerine bilimsel ve ulusal normlara dayanmaktadır⁴¹.

1.3.3. Bilimsel Bilgi ve İktidar İlişkisi

Bilim, modern toplumun temel kurumlarından biridir ve güçlü bir toplumsal etki yaratır. Ancak bilimsel bilginin üretimi ve kullanımında, iktidarın güçlü etkisine maruz kaldığı durumlar da olmaktadır. Bu etki, bilimsel bilginin toplumsal düzeni şekillendirmede nasıl kullanıldığı ve kimler tarafından kontrol edildiği sorusunu gündeme getirir. Bu bağlamda Hüsamettin Arslan'ın görüşüne göre konuyu en iyi şekilde teorize eden yazarlardan biri bilim sosyoloğu ve antropoloğu Bruno Latour'dur⁴². Arslan'ın aktarımıyla, Bruno Latour, Nietzsche-Foucault çizgisindeki eleştirel yaklaşımı geliştirmiştir. Latour'un teorilerine göre modern dünyadaki

⁴⁰ Mustafa Doğan, *Michel Foucault'da bilgi/iktidar ilişkisi*, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir, 2004, s. 68.

⁴¹ a.g.e., ss. 67-68.

⁴² a.g.e., s. 81.

laboratuvarlar, güç ve iktidarın yeni merkezleri haline gelmiştir. Bilimsel bilgi, bu merkezlerin güçleriyle birleştirilerek oluşturulur. Bu güçler, bilim camiasındaki liderler, araştırmaları teknolojiye dönüştüren şirketler ve finansman sağlayan devletlerin politik ittifaklarından kaynaklanmaktadır⁴³. Dolayısıyla güç/iktidar, yalnızca söylemle değil, aynı zamanda bilim adamlarının, bilimsel kurumların, devletlerin ve sermayenin ortak çalışmaları yoluyla oluşmaktadır⁴⁴. Bu durum, laboratuvarların modern kapitalizmin fabrikaları haline gelmesine neden olmuştur.

Öte yandan bilimsel araştırmaların finanse edilmesi ve yönlendirilmesi, bilim dünyasında uzun süredir tartışılan bir konu olmuştur. Bilimsel araştırmalar, doğanın sırlarını çözmeye ve insanlığın sorunlarına çözümler üretmeye yönelik faaliyetler olması gerekse de. Ancak günümüzde, bu araştırmaların finansmanı ve yönlendirilmesi konusunda bazı sorunlar ortaya çıkmaktadır. Bu konuda bir diğer önemli analizi ise bilim tarihçisi Clifford D. Conner yapmaktadır. Clifford, kapitalist kurumların ve hükümetlerin bilimsel araştırmaları finanse etmesinin, bilimsel üretimi insan ihtiyaçlarına göre değil, kâr amacına göre şekillendirdiğini ve doğanın giderek bir meta haline getirilmesine yol açtığını iddia eder. Şöyle ki bilim adamlarının tarafsızlığı ve modern bilimin objektifliği, bilim dünyasında bir inanç olarak kabul edilip savunulmaktadır. Ancak Clifford, bazı durumlarda bu inancın gerçeği yansıtmadığını belirtir. Yani bilim adamlarının ve araştırmaların dış etkilere karşı korunması ve nesnel gerçekliği yansıtmaması, tam anlamıyla sağlanamamaktadır. Ona göre bu durumun birçok noktada örnekleri vardır⁴⁵.

Clifford özellikle bilim tarihinde bilimsel araştırmaların, 19. ve 20. yüzyıllarda insanların ihtiyaçlarına yönelik değil, kâr amaçlı olarak şekillendiğini belirtir. Bu noktada bilim insanlarının bu durumu bilimsel nötrlük prensibiyle örtbas ettiğini iddia eder⁴⁶.

⁴³ a.g.e., s. 81.

⁴⁴ a.g.e., s. 82.

⁴⁵ Clifford D. Conner, *Halkın bilim tarihi*, 3. b., Ankara, TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları, 2013, ss. 433-434.

⁴⁶ a.g.e., s. 434.

Hüsamettin Arslan'ın metnine geri dönecek olursak Arslan, bilimsel bilginin günümüzde giderek dış etkenlere bağımlı hale geldiği eleştirisinde bulunur. Arslan, saf bilimsel bilgi ile ekonomik ve askeri bilgi gibi uygulamalı bilgi arasındaki ayrımların geçerliliğinin kaybolduğuna dikkat çekiyor. Arslan'a göre bu eleştiri, bilimde kabul edilen Ortodoks anlayışın yıkılmasından sonra gelişti. İkinci Dünya Savaşı sonrasında yaşanan olaylar, bilim anlayışına ve bilimsel bilginin toplumsal etkilerine dair soruları beraberinde getirdi. Bu durum, eleştirel disiplinlerin ortaya çıkmasına sebep oldu⁴⁷.

Arslan'ın belirttiğine göre yeni anlayış, bilimsel bilginin toplumsal kontekst içinde açıklanmasını doğru buluyor. Bu nedenle, bilimi anlamak için hem iç hem de dış etkenlere bakmak gerekiyor. Dolayısıyla iç ve dış unsurlar birbirinden ayrılmamaktadır. Bu nedenle Arslan, bilimin eleştirel bir şekilde incelenmesi ve toplumsal etkilerinin de göz önünde bulundurulması noktasında bir eleştiri yapmaktadır⁴⁸.

1.4. BİLGİ-İKTİDAR İLİŞKİSİNDE COĞRAFYA BİLİMİ VE HARİTACILIK

Fransız coğrafyacı ve jeopolitik uzmanı Yves Lacoste'a göre coğrafya, tarihten bu yana iktidarın ve siyasi egemenliğin aracı olarak kullanılmıştır. Coğrafya, savaş ve fetihlerin planlanmasından, kaynakların kontrolüne kadar birçok alanda iktidarın uygulanmasında etkili olmuştur. Bu nedenle coğrafya, iktidarın doğrudan bir aracı olarak kullanılmıştır⁴⁹.

15. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar olan dönemin Avrupa'da keşif ve araştırma süreci olduğu, coğrafya alanında çalışmaların yoğunlaştığı ve coğrafyacıların önem kazandığı belirtilmektedir. Ancak 19. yüzyıla gelindiğinde coğrafya alanının yönetici

⁴⁷ Hüsamettin Arslan, *Doğu-Batı Düşünce Dergisi*, ss. 64-89.

⁴⁸ a.g.e., ss. 64-89.

⁴⁹ Yves Lacoste, *Coğrafya Her Şeyden Önce Savaş Yapmaya Yarar*, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2014, s. 53.

güçler tarafından politik amaçlar için kullanıldığı vurgulanır. Yves Lacoste *Coğrafya Her Şeyden Önce Savaş Yapmaya Yarar* adlı eserinde, coğrafyanın siyasal egemenlikle ilişkisine değinir ve "savaş coğrafyası" kavramı etrafında toprak hakimiyeti konusuna odaklanır. Lacoste, coğrafi bilginin gelişiminin tarihte devlet gücüyle birlikte gerçekleştiğini ve coğrafyanın politik amaçlar için kullanımının 19. yüzyıl öncesine kadar uzandığını ifade etmektedir. Bu nedenle, Lacoste dönemi "kurmay heyetlerin coğrafyası" olarak adlandırmaktadır⁵⁰. Lacoste'a göre:

“Büyük keşiflerden itibaren bütün dünya, çok küçük ölçekli tek bir harita üzerinde betimlenmektedir. Yüzyıllar boyunca, yalnız yönetici sınıfların üyeleri, hakimiyet kurmak için çok büyük alanları düşünce yoluyla kavrayabilmişlerdir ve bu alan betimlemeleri uzakta olan insanlar ve topraklar üzerinde başlıca egemenlik aracıdır⁵¹. O zamana kadar iyi bilinmeyen ve iktidarı elinde bulunduranlar tarafından iyi denetlenememiş alanların bulunmasına ve düzenlenmesine tekabül eden safha, bugün çoğu ülkede aşağı yukarı tamamlanmıştır. Bu safha yeni ülkelerde 19. yüzyılın sonuna kadar, SSCB’de 20. yüzyılın yarısına kadar sürmüştür.”⁵².

Dolayısıyla Lacoste’a göre 19. yüzyılda coğrafya, okul ve üniversitelerde öğretilen bir bilim haline gelmiştir. Bu dönemde genç öğrencilere yönelik okul ve üniversite coğrafyası söyleminin, bilgi ödüllendirmesiyle, okul kurumunun derecelerine göre hiyerarşik olmuş olduğu belirtilmektedir. Ancak Lacoste, kurmay heyetler coğrafya biçiminin, kendisini gizli tutarak uzmanlaşmış personel, kayda değer araçlar, düşünme biçimleri ve yöntemleriyle var olmaya devam ettiğini ileri sürer. Dolayısıyla Lacoste, coğrafya biliminin hala bir iktidar aracı olarak kullanıldığını belirtir⁵³.

Coğrafya biliminin alt dallarından biri olan haritacılık da bu bağlamda değerlendirilir. Haritalar, yeryüzündeki coğrafi özellikleri gösteren ve konumlarını belirleyen grafik temsillerdir⁵⁴. Ancak haritaların sadece bilgi aktarma aracı olarak

⁵⁰ a.g.e., 53.

⁵¹ a.g.e., s. 71.

⁵² a.g.e., s. 136.

⁵³ Yves Lacoste, *Coğrafya Her Şeyden Önce Savaş Yapmaya Yarar*, s. 53.

⁵⁴ Hayati Doğanay, *Coğrafi bilim alanları sözlüğü*, s. 225.

kullanıldığını söylemek yetersizdir. Haritalar, iktidarın kontrol mekanizmalarından biri olarak da kullanılmıştır. Haritaların tasarımı ve kullanımı, siyasi ve ekonomik güçlerin çıkarlarını yansıtabilir. Birçok coğrafyacı bu konuda neredeyse ortak görüşler paylaşır.

1.4.1. Kartografya Tarihinde Haritacılığın Doğası Tartışmaları

1980'ler ve 1990'lar haritalama alanında önemli bir dönüm noktasıydı ve bu dönemde yaşanan değişimler, haritaların sadece coğrafi bilgiyi göstermek için bir araç olmadığı, aynı zamanda sosyal ve kültürel etkilere sahip olduğu fikrini vurguladı⁵⁵. Yeni yaklaşımların haritacılık tarihine entegrasyonu, haritaların sadece coğrafi bilgi sunan nesneler olarak değil, aynı zamanda kültür, toplum ve insanlık tarihi üzerinde önemli etkileri olan insan ürünleri olarak ele alınması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu yaklaşım, haritaların üretim süreçlerine, kullanımlarına ve etkilerine kültürel ve tarihsel bir perspektif sağlayarak haritaların yalnızca coğrafi verilerin sunulduğu bir nesne olarak değil, aynı zamanda toplumların ideolojik, ekonomik ve siyasal yapısı üzerinde önemli bir rol oynadığı gerçeğine odaklanmaktadır⁵⁶.

Bu noktada modern kartografyanın sadece gözlem temelli bir pratik olmadığı ve harita yapımının ideolojik bir boyutu olduğu fikrini desteklemek için kartografya teorisi literatüründe ortaya çıkan eleştirel bir yaklaşım vardır. Matthew Edney, John Brian Harley, John Pickles ve Woodward gibi isimler farklı felsefi pozisyonlardan hareketle harita yapımının içsel olarak ideolojik olduğunu savunmuştur. Yani bu yaklaşıma göre harita yapımının toplumsal, kültürel ve tarihsel koşullardan kaynaklanan bir yapısı vardır. Böylece bu yaklaşımda haritalar, insan toplumlarının güç ilişkilerinden ayrılamayan bir etkinlik olarak görülmüştür⁵⁷.

⁵⁵ Matthew Edney, "Reflection essay: Progress and the nature of 'cartography' ", In M. Dodge (Ed.), *Classics in cartography*, Chichester, John Wiley & Sons Ltd., 2011, s. 332-340.

⁵⁶ Matthew Edney, "Theory and the history of cartography", *Imago Mundi*, C.48, No.1, 1996, ss. 185-191.

⁵⁷ Matthew H. Edney, "Cartography Without 'Progress': Reinterpreting the Nature and Historical Development of Map Making", In M. Dodge (Ed.), *Classics in Cartography*, Chichester, John Wiley & Sons Ltd., 2011, ss. 305-325.

Bu yaklaşım, haritaların toplumlar ve kültürler arasındaki güç ilişkileri, ideolojiler ve hegemonyalar hakkında bilgi sağlayabileceğini göstermektedir. Haritaların kullanımları, yansıttıkları ve yansıtmadıkları gibi konular, bu yaklaşımın daha eleştirel bir insanlık tarihi sunmasına olanak tanıyor. Bu yaklaşım, haritacılık tarihinin diğer tarihsel disiplinlerle birleştirilmesine odaklanarak haritaların üretiminde ve kullanımında yansıtılan toplumsal, siyasal ve kültürel bağlamlar hakkında daha ayrıntılı bir anlayış sağlamayı hedeflemektedir. Bu da haritacılık tarihindeki geleneksel yaklaşımlara kıyasla daha eleştirel ve geniş bir perspektif sunar.

1.4.2. John Pickles'a Göre

Pickles'a göre haritaların çizimi, dünya görüşlerinin ve ideolojik inançların yansımasıdır. Pickles, haritaların belirli bir politik ve ideolojik bakış açısını yansıttığını ve toplumların algılarını ve davranışlarını şekillendirmede etkili bir araç olarak kullanıldığını belirtir⁵⁸. Bu noktada haritalar sadece fiziksel gerçekliği yansıtmakla kalmayıp aynı zamanda insanların dünya görüşlerini de şekillendirmeye yol açar⁵⁹. Pickles haritaların en güçlü inanç ifadeleri olduğunu belirterek sadece fiziksel dünyayı göstermekle kalmayıp aynı zamanda dünya görüşlerini yansıttığını ve kültürel, felsefî, dinsel, politik, estetik ve sanatsal noktada belli tercihlerin haritalar üzerinde belirgin hale geldiğine işaret eder⁶⁰. Bu noktada haritaların bir güç taşıdığını belirtir. Haritaların gücünü "uzamsal bir panoptikon yaratmak ve güç üretmek" olarak tanımlamaktadır. Ona göre harita metnin içinde yer alan bir güçtür ve sözlerin ya da kitapların gücünden bahsettiğimiz gibi haritaların gücünden de söz edilebilir⁶¹. Bu simgesel kaygının ve hükümlerin etkisi yalnızca propaganda haritalarında kendini daha açık ifade eder. Örneğin genellikle bilimsel haritalardan farklılık gösteren propaganda haritaları, bir ideolojiyi veya belirli bir amacı desteklemek için kullanılan manipülatif araçlardır. Propaganda haritaları, bilimsel yöntemlerle üretilen ve objektif

⁵⁸ John Pickles, *Uzamların tarihi: Haritacılık mantığı, haritalandırma ve coğrafi olarak kodlanmış dünya*, (Çev. K. Işık), İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2011, ss. 84-85.

⁵⁹ a.g.e., s. 107.

⁶⁰ Tomasch'tan akt. Pickles, *Uzamların tarihi: Haritacılık mantığı, haritalandırma ve coğrafi olarak kodlanmış dünya*, s. 148.

⁶¹ Harley ve Laxton'dan akt. Pickles, *Uzamların tarihi: Haritacılık mantığı, haritalandırma ve coğrafi olarak kodlanmış dünya*, ss. 40-41

bilgilere dayanan haritalardan farklıdır. Bu tür haritalar, belirli bir düşünceyi veya ideolojiyi desteklemek amacıyla bilgileri seçici bir şekilde sunar ve bazen yanlış veya yanıltıcı bilgiler içerebilir. Renk seçimi, sembol kullanımı, ölçeklendirme ve yerleştirme gibi tasarım unsurları, propaganda amacını güçlendirmek için bilinçli bir şekilde kullanılabilir⁶².

Pickles'a göre bilimsel haritacılık ve propaganda haritacılığının arasında amaç ve teknik farkı olsa da bilimsel haritacılığın da taraflı davranabileceği durumlar söz konusudur. Bu noktada Pickles, propaganda ve bilimsel haritacılık arasındaki farkın, ahlaki ve tarihsel yargılara bağlı olduğunu tartışmaktadır. Aynı zamanda bilimsel haritacılığın ikna etme, bozma ve estetik yöntemlerini kullanmadığı, ancak propaganda amaçlı haritaların bu tür taktiklere başvurduğu belirtilmektedir. Bu bağlamda Pickles, Hans Speier'in nasyonal-sosyalist Berlin için yeniden inşa haritalarının bilimselliğini örnek gösterir. Speier'in bu haritalarının bilimsellikleri dolayısıyla, onun haritacılığının tarihsel-politik açıdan analiz edilmesinin gerekliliği vurgulanmaktadır. Bu, Speier'in haritalarının politik bağlamını ve ideolojik amaçlarını anlamak için bir gereklilik olarak ifade edilmektedir. Nasyonal sosyalist Berlin için yeniden inşa haritalarının, Nazi rejiminin politik hedeflerine hizmet etmek üzere tasarlanmış olabileceği düşünülmektedir. Bu nedenle, haritaların bilimsellikleri sorgulanırken Speier'in politik bağlamları ve niyetleri dikkate alınmalıdır. Haritaların propaganda aracı olarak kullanılma olasılığı ve politik amaçlara hizmet etme potansiyeli göz önüne alındığında bilimselliği analiz etmek için tarihsel-politik açıdan bir yaklaşımın gerekliliği vurgulanmaktadır⁶³.

Yani bilimsel haritacılığın amacı bilimselliği ve nesnelliği yansıtmak olsa da bazı haritaların belirli bağlamlar içerisinde değişkenlik gösterebileceği söz konusudur. Bu noktada Pickles için önemli olan haritanın yapılmasının arkasındaki kasıt ve kullanım amacıdır⁶⁴.

⁶² a.g.e., s. 85.

⁶³ a.g.e., s. 86.

⁶⁴ a.g.e., s. 87.

Dolayısıyla Pickles'ın açıklamalarına detay düşmek gerekirse haritalar hem objektif gerçekleri yansıtır hem de harita hazırlayıcısının kişisel yargılarını, kültürel değerlerini ve diğer öznelerini yansıtır⁶⁵. Bu nedenle, haritalar sadece bir sunum değil, aynı zamanda bir yorum ve yansımadır. Her harita, yaratıcısının perspektifine, amaçlarına ve bilgi kaynaklarına bağlı olarak farklı bir bakış açısı sunabilir. Haritalar, insanların dünya hakkındaki bilgisini artırır ve kamuoyunun oluşmasına katkıda bulunur. Ancak haritaların yorumlanması, haritanın hazırlanmasında etkili olan öznelerin farkında olmak ve haritanın hangi amaçla hazırlandığını anlamak gereklidir⁶⁶.

Pickles'ın vurguladığı noktalar sıralanabilir:

- Haritalar toplumların algılarını ve davranışlarını şekillendirmede etkili bir araç olarak kullanılabilir.
- Haritalar sadece fiziksel gerçekliği yansıtmakla kalmaz, aynı zamanda insanların dünya görüşlerini de şekillendirir.
- Haritalar kültürel, felsefi, dinsel, politik, estetik ve sanatsal noktada belli tercihlerin haritalar üzerinde belirgin hale geldiğine işaret eder.
- Haritalar, bir bilgi aktarımı aracı olmanın ötesinde, haritacının dünyaya bakış açısını ve inançlarını yansıtan bir ürün olarak da ortaya çıkar.
- Haritaların bir güç taşıdığı ve sözlerin ya da kitapların gücünden bahsedildiği gibi haritaların da gücünden söz edilebilir.
- Haritaların gücü "uzamsal bir panoptikon yaratmak ve güç üretmek" olarak tanımlanır.

⁶⁵ Doreen Massey, "Imaging the world", *Geographical Worlds*, Oxford, Oxford University Press, 1995, ss. 5-51.

⁶⁶ John K. Wright, "Map makers are human", *Human Nature in Geography*, Ambrose, MA, 1966, ss. 33-52.

1.4.3. Matthew Edney'e Göre

1.4.3.1. Matthew Edney'in "İdeal" Düşüncesi

Matthew Edney, modern kültürün, haritalama ve haritaların üretimi, dolaşımı ve tüketimiyle ilgili gerçekleşen birçok yöntemi gölgeleyen idealize edilmiş bir haritalama anlayışı kullandığını söylüyor. Bu idealize edilmiş kavram, Edney tarafından "kartografik ideal" olarak adlandırılır ve insan toplumunun ve kültürünün temel bir unsuru olarak kabul edilir. Edney'e göre gerçek haritalama süreci çok daha karmaşık ve dağınıktır ve birçok yöntemle gerçekleştirilir. Ancak modern kültür, haritaların sadece belirli birtakım yöntemlerle üretilmesi gerektiği ve bu idealize edilmiş kavramın tüm kültürler için geçerli olduğu düşüncesini benimsemiştir. Bu idealize edilmiş düşünce, gerçek haritalama sürecindeki dağınıklığı, kartografik birliği ve kültürler arası evrensel birliği sağlamak için kullanılır. Edney, bu idealize edilmiş anlayışın "haritalama" olarak adlandırılan gerçek süreci örtebilecek kadar güçlü olduğunu söylüyor ve bu idealize edilmiş anlayışın, haritalama sürecindeki gerçekliği örten bir kalkan görevi gördüğünü ifade ediyor. Edney, akademik düzeyde yapılan çalışmalarda da haritaların kavramsal olarak ele alındığını ve haritalama kavramının pek az dikkat çektiğini söylüyor. Bu nedenle, Edney, "haritalama" kavramının daha geniş bir perspektiften ele alınması gerektiğini savunuyor⁶⁷.

Harita yapmakla sınırlı bir iş olarak algıladığı bir inanç sistemi olduğunu söylüyor. Bu inanç sistemi, haritaların belirli sınırlı yollarla yapılması gerektiğini varsayar ve gerçek haritalama işleminin karmaşıklığını, insanların haritaların üretiminde, dolaşımında ve tüketiminde gerçekte nasıl davrandıklarını göz ardı eder. Yani Edney burada, insanların gerçekte haritalama sürecinde ne yaptıklarının haritacılık idealinin arkasında kaldığını, haritacılık idealinin gerçek haritalama işlemiyle ilgili olan karmaşıklığı örtbas ettiğini söylüyor⁶⁸.

⁶⁷ Matthew Edney, *Cartography: The Ideal and Its History*, The University of Chicago Press, 2019, ss. 2-3.

⁶⁸ a.g.e., s. 2-3.

1.4.3.2. Matthew Edney'in Haritacılık Tarihini Araştırma Önerisi

Matthew Edney'in önerilerine göre haritacılık tarihi, haritaların üretim süreci, kullanımı, etkisi ve anlamı gibi konular ele alınarak yapılmalıdır. Haritaların nasıl üretildiği, hangi tekniklerin kullanıldığı, kimler tarafından yapıldığı ve üretim sürecindeki değişimler incelenmeli; belirli bir tarihsel dönemde haritaların ne amaçla ve hangi toplum kesimleri tarafından kullanıldığı araştırılmalıdır. Bununla birlikte haritaların toplumlar ve kültürler üzerindeki etkileri değerlendirilmeli; içerikleri, sembolleri, gösterim biçimleri ve tasarım özellikleri gibi anlamları da ele alınarak tartışılmalıdır.

Edney, kartografik uygulamaların kültürel, sosyal ve teknolojik ilişkileri içerdiği ve modern Avrupa haritacılığının 1500 ile 1850 arasındaki dönemde bir bilim olarak geliştiğini belirtir⁶⁹. Edney, 18. yüzyılın sonları ve 19. yüzyılın başlarındaki dönemin modern Batı haritacılığı tarihi için önemli bir dönem olduğunu belirtir. Bu dönemde haritacılığın ampirik, nesnel ve sadece coğrafi bilgi sunumuyla ilgili bir bilim olduğunun kabul edilmeye başlandığını söylemektedir⁷⁰.

Edney, haritacılık tarihinin çeşitli modların iç değişimleri ve dış etkileşimlerinin bir tarihi olduğunu ve harita yapım karakterinin entelektüel, teknolojik, sosyal ve kültürel bir süreç olduğunu vurgulamaktadır⁷¹. Yani haritacılık tarihinin sadece belirli bir dönemde değişim geçirmediği, sürekli olarak farklı modlar arasında değişimlerin ve etkileşimlerin olduğu ifade edilmektedir. Harita yapım tarihi sadece bir dönemdeki değişimlerden ibaret değil, farklı modlar arasındaki değişimlerin ve etkileşimlerin bir tarihidir. Bununla birlikte Edney, harita yapımının sadece teknik bir faaliyet olmadığını, aynı zamanda entelektüel, sosyal ve kültürel faktörlerin de etkisi altında olduğunu belirtir. Bu faktörler, harita yapımının farklı modlarını etkileyen değişkenlerdir. Örneğin, bir dönemde harita yapımında kullanılan

⁶⁹ Matthew H. Edney, *Classics in Cartography*, ss. 305-306.

⁷⁰ Matthew Edney, "Mathematical Cosmography and the Social Ideology of British Cartography, 1780-1820", *Imago Mundi*, C.46, 1994, ss. 101-106.

⁷¹ a.g.e., s. 306.

teknolojilerin gelişmesi, başka bir dönemde sosyal ve kültürel faktörlerin etkisiyle harita yapımının amaçlarının ve yöntemlerinin değişmesine yol açabilir.

Bu bağlamda Edney'in harita, haritacılık tarihi düşüncesine daha derinden bakacak olursak başka şeyler de söylediğini görebiliriz. Edney "Haritacılık, yekpare bir girişimden ziyade kartografik modların karmaşık bir karışımı olarak görülmelidir" demektedir⁷². Bu ifade ile Edney haritacılığın tek bir homojen girişim olarak değil, farklı kartografik modların bir araya gelerek karmaşık bir karışım oluşturduğunu vurgular. Yani haritacılık, farklı zamanlarda ve farklı kültürlerde gelişen, farklı amaçlar için tasarlanan, farklı teknolojiler kullanılarak yapılan ve farklı görünümlere sahip olan kartografik modlar tarafından temsil edilir⁷³. Bu bağlamda Edney, bu ifadesinde ampirist haritacılığın ve onun tarihinin temel varsayımlarını eleştirir. Ona göre haritacılık tek bir yekpare girişim olarak ele alınmamalıdır⁷⁴.

Bu noktada Edney, kartografik modların belirli bir kartografik uygulamayı belirleyen özel ilişkiler dizisi olduğunu ve bu ilişkilerin; kültürel, sosyal ve teknolojik boyutları içerdiğini belirtir⁷⁵. Bu ilişkilerin birbirine karıştığını ve ayrılmadığını söyler. Yani belirli bir modun özelliklerini ve işlevlerini anlamak için kültürel, sosyal ve teknolojik ilişkilerin bir arada ele alınması gerektiğini ifade eder⁷⁶. Bunun için Edney her kartografik modun bir dizi özel ilişkisi bulunduğunu belirtir. Edney'e göre bunlar; kültürel, sosyal ve teknolojiktir⁷⁷.

Edney, kültürel, sosyal ve teknolojik ilişkilerin kartografik modları belirlediğini savunarak kültürel ilişkilerin en incelikli olanı olduğunu söyler. Bu ilişkiler, bir insan kültürünün mekânı algılama biçimine bağlı olarak haritaların

⁷² a.g.e., s. 305.

⁷³ a.g.e., s. 306.

⁷⁴ a.g.e., ss. 306-307.

⁷⁵ a.g.e., ss. 306-307.

⁷⁶ a.g.e., s. 307.

⁷⁷ a.g.e., s. 307.

belirlenmesine neden olur⁷⁸. Haritalar, bir kültürün uzamsal algısını yansıtır ve dünyayı bu kültürün algılarına göre temsil eder. Edney, haritaların diğer uzamsal temsillerle de birçok ilişkiye sahip olduğunu ve bu ilişkilerin mekânın üretimini yönettiğini belirtir. Örneğin, haritaların nesneleştirip metalaştırdığı veya kişileştirip empati kurduğu mekân algıları mevcuttur. Ayrıca Edney, kartografinin kültürel ilişkilerinin, haritanın bilinçaltı geometrisinin, ikonik bir araç olarak haritanın potansiyelinin ve karmaşık bir gösterge sistemi olarak kartografik sözleşmelerin yönettiği bir “söylem” alanını oluşturduğunu belirtir. Bu söylem, uzamsal konfigürasyonlara hem bilişsel hem de sembolik anlamlar verir ve coğrafi bilginin en temel yapısını tanımlar⁷⁹.

Yani ilk olarak haritaların bilinçaltı geometrisi, haritaların tasarımında kullanılan sembolik ve görsel öğelerin altında yatan kültürel ve zihinsel süreçleri ifade eder. İkincisi, harita, ikonik bir araç olarak gösterdiği yerleri gerçek dünyadaki yerlerle ilişkilendirir ve birçok kültürde mekânsal bilgiyi aktarmak için kullanılır. Üçüncüsü, harita, karmaşık bir gösterge sistemidir, bu nedenle haritaların okunması, farklı kültürel bağlamlarda farklı anlamlar taşıyabilir. Son olarak harita bir söylem olarak varlığını sürdürür, bu nedenle haritalar bir kültürün değerlerini, inançlarını ve ideolojisini yansıtabilir veya yeniden üretebilir.

İkinci olarak Edney haritaların sosyal ilişkilerinin de olduğunu belirtir. Özellikle, tarihte harita kullanımının belirli sosyal kurumlar ve ihtiyaçlar tarafından yönlendirildiğini ve kısıtlandığını vurgular⁸⁰. Onun verdiği örnekler arasında, mülkiyet ve teritoryal devlet kavramları gibi modern Batı kültürünün toplumsal oluşumları, haritaların sosyal ilişkilerle bağlantılı olduğunu göstermektedir. Edney, Avrupa’da haritaların bir güç aracı olarak kullanıldığı ve sosyal ilişkilerin, devlet, toprak sahibi seçkinler, subaylar, şehir planlamacıları, devrimciler ve topluluk aktivistleri gibi güç sahipleri tarafından kontrol edildiğine işaret eder. Bu bağlamda,

⁷⁸ a.g.e., s. 312.

⁷⁹ a.g.e., s. 312.

⁸⁰ a.g.e., s. 312.

haritaların yapımı ve kullanımı, dolaysız bir hiyerarşik yapı içinde gerçekleşir. Sosyal ilişkilerin, kartografik ilgi alanlarını belirlediği de vurgulanmaktadır. Örneğin, harita ölçeği, coğrafi bilgi için çeşitli sosyal gereksinimler nedeniyle belirlenir. Bu nedenle, sosyal ilişkiler, kartografi çalışmalarının önemli bir bileşeni olarak kabul edilir⁸¹.

Üçüncü olarak Edney, teknolojinin harita yapımı ve kullanımı üzerindeki etkisine odaklanıyor. Harita yapımını ve harita kullanımını yöneten teknolojik ilişkiler, coğrafi bilgi manipülasyonu ve dünyanın gözlemi için kullanılan araç tabanlı teknikleri içerir. Bunlar, harita derlemesi gibi kartografik faaliyetlerin tek bileşeni gibi görünse de niteliksel olarak farklıdır. Her bir mod kendi veri tabanını oluşturur ve diğer modlardan ölçek ve oluşturma teknikleri ile ayrılır⁸².

Özetle Edney kartografik mod düşüncesinde verilerin temsilinin ve haritanın işlevinin birleştiğini vurguluyor. Bu birleşim, içsel olarak verilerin yapılandırılması ve haritanın dışsal varoluş nedeninin belirlenmesi ile gerçekleşir. Yani veriler, haritanın biçimine ve işlevine uygun olarak şekillendirilir. Edney, bu sürecin bir öncelik duygusu taşımadığını belirtiyor ve haritacılığın diğer süreç odaklı disiplinler gibi fonksiyonun formu takip ettiği kadar, formun da fonksiyonu takip ettiğini ifade ediyor. Başka bir deyişle, haritanın biçimi ve işlevi birbirini tamamlayan unsurlar olarak ele alınmalıdır⁸³.

Dolayısıyla Edney, haritacılık tarihini basit ve doğrusal bir şekilde ele almanın hatalı olduğunu savunuyor. Blakemore ve Harley'nin eleştirilerine atıfta bulunarak haritacılık tarihinin kronolojik olarak doğrusal bir diziye sığdırılamayacağını, ancak daha karmaşık bir süreç olarak anlaşılması gerektiğini belirtiyor⁸⁴. Bu noktada haritacılık tarihinin Whiggism'e düşerek yapılmasını eleştirmektedir. Bu noktada Edney, bilim tarihçilerinin de bilimsel bilginin yaratılmasındaki süreçlere

⁸¹ a.g.e., s. 312.

⁸² a.g.e., s. 312.

⁸³ a.g.e., ss. 312-313.

⁸⁴ a.g.e., s. 310.

odaklandıklarını ve modern bilimi tanımlayan olayların birçok çelişki ve "bilimsel olmayan" davranışlar içerdiğini fark ettiklerini vurguluyor. Yani Edney, haritacılık tarihini basit ve doğrusal bir şekilde ele almak yerine, daha karmaşık ve çelişkili bir süreç olarak anlamamız gerektiğini savunuyor⁸⁵.

Bu noktada Edney, kartografya tarihini salt bir ampirist gelenek bağlamında okumanın yanlış olduğunu eleştirir. Yani haritaların oluşturulmasındaki süreçler, kültürel ve sosyal koşullara bağlıdır ve bu nedenle haritaların doğruluğu bu koşulların etkisinde kalır. Dolayısıyla, harita yapımı, insan toplumunun güç ilişkilerinden bağımsız değildir. Edney, bu ampirist yaklaşımın harita yapımını tarafsız bir faaliyet olarak algılamamanın yanıltıcı olduğunu ve harita yapımının ideolojik etkenler gibi birçok etkene bağlı kalabileceğini vurgulamaktadır⁸⁶.

Bu bağlamda Edney, kartografik tarihin doğrusal görünümünün reddedilmesi gerektiğini belirterek tarihte kartografyanın hem sanatsal hem de bilimsel bir uğraşı olduğunu vurgular. Ona göre kartografya bir sanat ve bilim olarak toplumsal olarak inşa edilmiştir⁸⁷. Bu noktada modern Avrupa haritacılığının 1500 ile 1850 yılları arasındaki dönemde uygulandığını ve harita yapımının sanattan bilime doğru ilerlediğini belirtiyor⁸⁸.

Böylelikle Edney haritacılık tarihinin salt ampirist gelenek etrafında düşünülemeyeceğini belirterek haritacılığın geçmişteki ilerleyişini basit ve kronolojik olarak doğrusal bir diziye sığdırmak için tarihsel kayıtları zorla çarpıtma tarzına özlü bir eleştiri sunuyor.

⁸⁵ a.g.e., ss. 313-314.

⁸⁶ a.g.e., ss. 313-314.

⁸⁷ a.g.e., ss. 313-314.

⁸⁸ a.g.e., s. 302.

İKİNCİ BÖLÜM

2. JOHN BRIAN HARLEY'İN “HARİTALARIN DOĞASI” DÜŞÜNCESİ

2.1. HARLEY'İN HARİTALARIN DOĞASI DÜŞÜNCESİNE GİRİŞ

2.1.1. John Brian Harley Kimdir ve Haritacılık Tarihine Katkıları

John Brian Harley, 1932 yılında Bristol'de doğmuştur. Birmingham Üniversitesi'nden 1955'te coğrafya ve tarih dalında lisans derecesi (B.A. Honours Degree) ve 1960'ta doktora derecesi (Ph.D.) almıştır. Ayrıca 1979 yılında D.Litt. derecesi de almıştır. David & Charles Publishers Ltd.'de coğrafya, topografya ve kartografya editörü olarak kısa bir görevden sonra üniversite kariyerine devam etti. Önce Liverpool Üniversitesi'nde yardımcı doçent ve doçent olarak (1958-1969), sonra Exeter Üniversitesi'nde doçent ve Montefiore okuyucusu olarak (1971-1986) görev yaptı. 1986 yılında, harita tarihi dersleri vermek ve Harita Tarihi Ofisi'ni kurmak amacıyla Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Wisconsin-Milwaukee Üniversitesi'ne profesör olarak atandı. Harley 1991 yılında trafik kazasında hayatını kaybetmiştir⁸⁹.

Brian Harley, dünyanın önde gelen kartografi tarihçilerinden biriydi; temel araştırmalarının yanı sıra teorik yazı ve eleştiriyi de dengeleyen bir akademik çalışma tarzı olmuştur. Üç temel uzun vadeli araştırma projesi şöyledir: Altı ciltlik genel Harita Tarihi; “Harita Olarak İdeoloji” adlı bir kitap; İngiltere ve Galler'in 1805-1870 yılları arasındaki Ordnance Survey Eski Seri Haritaları için giriş metni ve bibliyografik analiz ile birlikte erken Ordnance Survey yıllarının anlatı tarihini kapsayan sekiz ciltlik bir baskı projesi. Bu projeler uzun yıllar devam etmiş ve birbirleriyle sıkı bağlantıları olduğu belirtilmiştir⁹⁰. Harley, 1987 yılından sonra da modern kartografik ve

⁸⁹ David Woodward, “J.B. Harley (1932-1991)”, *Imago Mundi*, C. 44, No:1, 1992, ss. 120-125.

⁹⁰ a.g.e., s. 122.

akademik uygulamalara eleştirel bir bakış açısı getirerek kartografiye daha özel bir kavramsal bakış açısı geliştirmiş ve entelektüel açıdan çok canlı makaleler yazmıştır⁹¹.

2.1.2. Brian Harley'in "Haritaların Doğası" Düşüncesi ve Önemi

Edney'in belirttiğine göre günümüzde "güç" ve "gözetim" ya da "ideoloji" ve "söylem" kavramlarına atıfta bulunmak doğal gibi görünse de 1980'lerde, bu kavramlar henüz coğrafya alanının sözlüğünde yer almıyordu. Bu yıllarda, John Brian Harley, alana yönelik geleneksel, ampirist yaklaşımlara belirgin bir şekilde karşı çıkan kültürel bir haritacılık anlayışının önde gelen ve oldukça tartışmalı bir savunucusu oldu⁹². Yani bir zamanlar kendisi de sıkı sıkıya bağlı olduğu modern kartografik paradigmayı güçlü bir şekilde eleştirdi. Bu noktada haritacılığın doğasına ilişkin güçlü argümanlar öne sürdü.

Harley'in çalışmalarının baskın özelliği, Fransız felsefi geleneklerinden kaynaklanan ve genellikle "postmodernizm" olarak adlandırılan ancak daha anlamlı bir şekilde "post-yapısalcılık" olarak adlandırılan bir düşünce bütünü benimsemesiydi. Bu düşünce bütünü, herhangi bir belirli bilgi sisteminin ("söylem" veya "söylemsel oluşum") potansiyel bilgi ve eylemi mümkün kılan ve sınırlayan bir yapıya sahip olduğunu iddia etmiştir. Harley, post-yapısalcılık düşüncesini benimseyerek dil açısından göstereni ve gösterileni yeniden yapılandırdı. Bu sayede, gösterilen artık bireysel zihinde kayıtlı bir izlenim değildi. Haritacılığın uygulandığı geçmiş sosyal yapılar hakkındaki anlayışının diğer akademisyenlerin teorik yapıları tarafından tanımlandığını düşünmüştür. Bu bağlamda, Foucault ve Jacques Derrida'nın felsefi konumlarından faydalanmıştır. Aynı zamanda bir dizi önde gelen sosyolog, antropolog, sanat tarihçisi ve edebiyat ve kültür uzmanının çalışmalarından da yararlanmıştır. Yani önceden "detaylı ampirik çalışmalar" yaparken sonrasında "postmodernizm" ve "yapısökümcülük" gibi teorileri benimseyerek teorik bir tavır

⁹¹ Matthew Edney, "Brian Harley's Career and Intellectual Legacy", *Cartographica*, C.40, No. 1-2, 2019, ss. 1-17.

⁹² Matthew Edney, "Cartography and Power: The 'Post-structuralist Turn,' 1982-1991", *Cartographica*, C.40, No.1-2, 2019, s. 85.

almıştır. Bu noktada Harley'in araştırma yöntemleri ve düşünce tarzı değişerek artık daha teorik ve soyut bir yaklaşım benimsemiştir⁹³. Harley, 1980'lerin sonunda, akademik haritacılığın dışında yeni kurulan bir konumdan, güçlü modern haritacılık eleştirisini başlatmıştır⁹⁴.

Harley, haritaların ve diğer kültürel formların yanı sıra harita yapıcıları, harita kullanıcıları ve diğer sosyal gruplar arasındaki ilişkileri ele alarak kartografik çalışmalarda yeni ilişkilerin ortaya çıkmasına katkı sağlamıştır. Ayrıca onun sorduğu sorular ve verdiği ön cevaplar, haritanın doğası ve tarihi hakkında yeni soruların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu nedenle, onun çalışmaları, kartografik çalışmaların önemli bir bileşenidir ve insan kültürünün eleştirel bir şekilde anlaşılması için önemli bir kaynaktır⁹⁵. Dolayısıyla Harley'in çalışmaları kartografik düşünceyi daha geniş bir perspektifle ele almaya yardımcı olmaktadır.

2.2. JOHN BRIAN HARLEY'DE "HARİTALARIN DOĞASI"

Harley'in çalışmaları bazı denemelerden oluşuyordu. "Haritalar, Bilgi ve Güç" ve "Sessizlikler ve Gizlilik" adlı çalışmaları, haritaların güç ifadesi oluşturduğunu daha önceki ikonografik çalışmalarda farkına varmasıyla ve oluşan soruları keşfetmeye başlamasıyla birlikte ortaya çıkmıştı. Bu çalışmalarda, haritaların kimin gücünü ifade ettiği, nasıl güçle dolu olduğu ve bu gücün toplumsal etkileri konularında derinlemesine araştırmalar yapmıştır. 1988 tarihli bu iki makale, Harley'in Foucault ile ilk ilişkisini anlatır ve bu çalışmalar, güç ilişkilerinin haritalarla nasıl ifade edildiğini açıklayan Foucault'un fikirleriyle beslenmiştir. Bu makaleler aynı zamanda, Harley'in harita ve kartografi anlayışını da değiştirmeye başlamıştır. Harley, haritaları artık sadece bir dil olarak değil, aynı zamanda bir güç ifadesi olarak görmeye başlamıştır. Dil olarak harita ve harita dili (veya ikonografi) fikirlerini bir kenara atmıştır ve bunun yerine haritaları metinler ve kartografiyi bir tür edebiyat olarak görmeye başlamıştır.

⁹³ Matthew Edney, "Brian Harley's Career and Intellectual Legacy", *Cartographica*, s. 3.

⁹⁴ Matthew Edney, "Cartography and Power: The 'Post-structuralist Turn,' 1982-1991." *Cartographica*, s. 86.

⁹⁵ Matthew Edney, "Brian Harley's Career and Intellectual Legacy", *Cartographica*, s. 15.

Bu, Harley'in haritaların sadece somut birer nesne olarak değil, aynı zamanda anlamlarını ve sembollerini taşıyan birer yazılı metin olduğunu savunmasına yol açmıştır⁹⁶.

Bir sonraki aşamada Harley, haritaların metinselliği hakkındaki argümanlarını tamamlamak için üç önemli makale yazmıştır: "Güç ve Meşruiyet" in son halini; "Tarihi Coğrafya ve Kartografik Yanılsama" ve "Haritayı Yapısöküm". Bu makalelerde Harley, haritaların metin olduğuna dair daha net bir argüman ortaya koymuştur. Ayrıca Joseph Rouse'un Foucault'nun güç/bilgi kavramını felsefe ve bilim tarihine uyarlamasından da yararlanarak bilimsel bilginin yaratılmasında gücün "dışsal" ve "içsel" kullanımı arasında ayrım yapmıştır. Harley, harita yapımıcısının aracılığını yeniden keşfetmiş ve ampirist paradigmanın tarihsel coğrafya uygulamaları ve haritacılık tarihi üzerindeki etkilerini keşfetmiştir. Bu ikinci aşama, Harley'in argümanını detaylandığı ve haritacılığın "içsel gücü" nün ve modern haritacılığın mitsel bilimini doğrudan haritanın omuzlarına yüklemesinin toplumsal etkilerinin sorumluluğunu yüklediği bir aşamadır. Yani Harley haritaların sadece coğrafi bilgiyi iletmekle kalmadığını, aynı zamanda güç, ideoloji ve toplumsal normların aktarıldığı birer metin olduğunu savunmuştur⁹⁷.

Üçüncü aşamada Harley, ikinci aşamada geliştirdiği fikirleri daha da ileri götürmüş ve haritacılık faaliyetlerinin etik boyutuna odaklanmıştır. Özellikle, haritacıların haritalamanın sosyal etkilerinden sorumlu olduğu ve bu etkilere karşı sorumlu davranmaları gerektiği konusunda bir tartışma başlatmıştır. Bu çalışmalar, tarihsel olayların yeniden değerlendirilmesine katkıda bulunarak haritacılık faaliyetlerinin toplumsal ve politik sonuçlarının anlaşılmasını sağlamıştır. Harley'in çalışmaları, haritacılık faaliyetlerinin sadece teknik bir işlem olmadığını, toplumsal, politik ve etik boyutları olan bir alan olduğunu vurgulamaktadır⁹⁸.

⁹⁶ Matthew Edney, "Cartography and Power: The 'Post-structuralist Turn,' 1982-1991." *Cartographica*, s. 89.

⁹⁷ a.g.e., s. 89-90.

⁹⁸ a.g.e., s. 89-90.

2.2.1. Harley'e Göre Harita Nedir?

Harley'e göre harita nedir sorusunun cevabı bir kültürden diğerine göre değişse de ona göre haritalar, insan dünyasındaki nesnelerin, kavramların, koşulların, süreçlerin veya olayların mekânsal olarak anlaşılmasını kolaylaştıran grafik temsillerdir⁹⁹. Bu tanım, haritaların mekânsal bilgi aktarma ve anlama aracı olduğunu vurgulamaktadır. Onun tanımı, haritaların yalnızca coğrafi dünya haritalarıyla sınırlı olmadığını belirtmektedir. Göksel kartografya veya hayali kozmografyaların haritaları gibi farklı alanlarda da haritalar bulunabilir. Bu, haritaların mekânsal anlayışı geniş bir perspektifle ele aldığını göstermektedir. Ayrıca Harley'in tanımı haritaların sadece sayısal ve meteoroloji sistemleriyle ilişkili olması gerektiğini vurgulamamaktadır. Haritaların projeksiyon, koordinat ve öklid geometri gibi matematiksel özellikleri olabileceği gibi topolojik yapılarla da ilişkilendirilebilirler. Dolayısıyla, haritaların farklı geometrik ve yapısal özellikleri olabilir. Harley'in tanımı, haritaların sadece birer resim veya temsil olmadığını, aynı zamanda tarihsel kayıtları koruma, iletim ve teşvik etme işlevine sahip olduğunu da vurgulamaktadır. Haritalar, insanların mekânsal dünyayı anlamalarına yardımcı olarak kültürel ve tarihsel bağlamları da aktarabilirler¹⁰⁰.

2.2.2. Pozitivist Gelenekte Haritalar Nasıl Okunur?

Modern Batı'da gelişen haritacılık anlayışı, pozitivist bir perspektifle haritaları yorumlamıştır. Pozitivizm, bilgiyi yalnızca gözlemlenebilir ve ölçülebilir gerçeklere dayandıran, deneysel verilere önem veren bir felsefi ve bilimsel yaklaşımdır. Haritacılığın 1500 ile 1850 arasında modern Batı'da bilimsel bir disiplin olarak geliştiği dönemde, haritaların üretim süreci ve kullanımı pozitivist anlayışın etkisi altında şekillenerek bu dönemden itibaren geçmiş haritaları okumanın yalnızca ampirik, nesnel ve sadece coğrafi bilgi sunumuyla ilgili olduğu düşünülmüştür¹⁰¹.

⁹⁹ John Brian Harley, "Preface", In J. B. Harley & D. Woodward (Eds.), *History of Cartography*, Vol. 1, Chicago Press, 1987, s. XVI.

¹⁰⁰ a.g.e., s. XVI-XVII.

¹⁰¹ Matthew Edney, "Mathematical Cosmography and the Social Ideology of British Cartography, 1780-1820", *Imago Mundi*, C.46, 1994, ss. 101-106.

2.2.3. Harley'e Göre Haritacılık Tarihi Nasıl Yazılmalıdır?

Harley'e göre haritacılık tarihi, sadece teknik ve pratik bir geçmişi yansıtmaktan daha fazlasını içermelidir. Haritaların insani açıdan büyük öneme sahip tarihsel bir fenomen olduğu vurgulanmaktadır¹⁰². Bu nedenle, haritacılık tarihi, aşağıdaki prensipleri dikkate alınmalıdır:

1. İnsan Düşüncesi Tarihinin Bir Yönü Olarak Görme: Haritacılık tarihi, insan düşüncesinin evrimiyle birlikte değerlendirilmelidir. Haritaların, insanların doğal dünyayla ilişkisini şekillendirmeye nasıl yardımcı olduğu ve insanların fikirlerini nasıl şekillendirdiği önemlidir¹⁰³.
2. Toplumsal ve Kültürel Etkileri İnceleme: Haritaların toplumsal ve kültürel etkileri, kartografik yeniliklerin toplumlar üzerinde nasıl etkili olduğunu anlamak için incelenmelidir. Haritaların siyasi, ideolojik ve sembolik yönlerinin tanınması önemlidir¹⁰⁴.
3. Haritaların Çeşitliliğine Odaklanma: Haritacılık tarihi, haritaların çeşitliliğini anlamak için geniş bir yelpazeye odaklanmalıdır. Özel haritalar, genel haritalar, sanatsal haritalar, sembolik haritalar gibi farklı türlerin yanı sıra, haritaların boyutları, biçimleri, renkleri ve içerikleri gibi farklı özellikler de ele alınmalıdır¹⁰⁵.
4. Haritaların İnsan İletişimindeki Rolünü Anlama: Haritacılık tarihi, haritaların insan iletişiminin temel bir biçimi olduğunu ve insanlık tarihinde önemli bir rol oynadığını vurgulamalıdır. Haritaların, insanlar arasında bilgi aktarımı, güç gösterisi, ideolojik ifade ve diğer iletişim amaçları için nasıl kullanıldığı anlaşılmalıdır¹⁰⁶.

Harley'e göre haritacılık tarihinin bu şekilde ele alınması gereklidir çünkü haritalar, sadece coğrafi bilgi kaynakları olmanın ötesinde, insanların düşüncelerini

¹⁰² John Brian Harley, "The Map and the Development of the History of Cartography", In J. B. Harley, D. Woodward (Eds.), *History of Cartography*, Vol. 1, Chicago Press, 1987, s. 1

¹⁰³ a.g.e., s. 5.

¹⁰⁴ a.g.e., s. 4.

¹⁰⁵ a.g.e., s. 4.

¹⁰⁶ a.g.e., s. 4.

şekillendiren, toplumsal ilişkileri etkileyen ve kültürel ifadelere dönüşen önemli araçlardır. Haritacılık tarihi, haritaların bilimsel, tarihsel, sosyal ve kültürel bağlamını anlamak için bu geniş perspektifi benimsemelidir.

2.2.4. Harley'in Düşüncesinde Tarihi Haritaların Yorumlanması

Harley, tarihçilerin haritaları yorumlarken sadece ampirik gerçeklik odaklı bir yaklaşım sergilediklerini belirterek eleştirir. Onun eleştirisi, haritaların sadece coğrafi gerçekliği yansıtmakla kalmadığını, aynı zamanda toplumsal, kültürel ve ideolojik faktörlerin etkisini taşıdığını vurguluyor. Harley, tarihçilerin bu bağlamı göz ardı etmemeleri ve haritaları sadece bilgi kaynakları olarak değil, aynı zamanda toplumsal ve kültürel inşanın birer belgesi olarak ele almaları gerektiğini ifade ediyor. Bu noktada Harley, tarihçilerin haritalara eleştirel bir bakış açısıyla yaklaşmalarını, haritaların çerçevesini, üretildiği zaman ve mekân bağlamını dikkate almalarını öneriyor. Haritaların kullanıldığı dönemin toplumsal, siyasi ve kültürel dinamiklerini bilmek, onların içerdikleri mesajları daha iyi anlamak için önemlidir. Tarihçiler, haritaların sadece kaynak değil, aynı zamanda belirli bir düşünce sistemi ve ideolojinin ürünü olduğunu göz önünde bulundurarak daha kapsamlı ve çok boyutlu bir analiz yapabilirler¹⁰⁷.

2.2.5. Brian Harley'in Haritaları Yorumlama Stratejisinde Teorik Bakış Açıları

John Brian Harley, haritaların değerlendirilmesi için üç teorik bakış açısı önermektedir. Fakat bu bakış açılarını aynı anda değil farklı çalışmalarında ele alır. Harley düşüncesini Panofsky'nin ikonoloji formülasyonundan türetilmiş yorum düzeyleri, bilgi sosyolojisi ve felsefeden elde etmiştir. Harley'e göre haritaların siyasi iktidar bağlamında incelenmesi, siyasal güç ilişkilerine nasıl hizmet ettiğini anlamak için önemlidir. Haritaların değerlendirilmesinde ikonolojik bir yaklaşım benimsenir ve haritaların bir tür dil olduğu görüşü savunulur. Bu dil bilimsel perspektif, haritaların

¹⁰⁷ John Brian Harley, *The nature of maps: Essays in the history of cartography*, P. Laxton (Ed.), Baltimore, John Hopkins University Press, 2001, ss. 35-36.

içeriği, semboller ve kartografik kodlar gibi unsurlarıyla ilgili kanıtları araştırmayı teşvik eder¹⁰⁸.

İlk bakış açısı, Panofsky'nin ikonoloji formülasyonundan türetilmiştir. Bu perspektifte, haritaların sembolik düzeyi vurgulanır. Haritaların sembolik imgeler taşıyarak temsil ettikleri yerlerle ilişkilendirildiği ve siyasal gücün en etkili şekilde ifade edildiği alanın sembolik düzey olduğu belirtilir¹⁰⁹.

İkonografik analiz, bir resim veya haritanın içindeki sembollerin, motiflerin ve anlamların çözümlenmesine odaklanır. Bu yöntem, resmin veya haritanın içerdiği farklı anlam katmanlarını anlamak için kullanılır. Harley, resim veya haritanın birincil düzeyindeki bireysel sanatsal motiflerin ve sembollerin bir araya gelerek tam anlamını oluşturduğunu belirtir. Bu, işaretlerin bir bütün olarak değerlendirilmesi gerektiği anlamına gelir. Örneğin, bir haritada bulunan farklı sembollerin bir araya gelmesiyle o yerin kültürünü ve özelliklerini anlamak mümkün olabilir. İkinci düzeyde Harley, resmin veya haritanın gerçek yerin kimliğiyle ilişkilendirildiğini ifade eder. Bu düzeyde, haritanın hangi bölgeye ait olduğunu ve temsil ettiği yerin karakteristiklerini anlamak önemlidir. Bu, tarihçilerin ve coğrafyacıların haritaları inceleyerek geçmişteki olayları ve yerlerin özelliklerini anlamalarına yardımcı olabilir. Üçüncü düzeyde ise sembolik anlam katmanı vurgulanır. Harley, bazı resimlerin veya haritaların ideolojik çağrışımlara sahip olabileceğini ifade eder. Bu, haritaların siyasi, kültürel veya sosyal mesajlar içerebileceği anlamına gelir. Bu tür mesajlar, haritaların yapılış amacına veya dönemin ideolojik eğilimlerine bağlı olarak ortaya çıkabilir¹¹⁰.

İkinci bakış açısı ise bilgi sosyolojisinden gelmektedir. Harley, harita bilgisinin sosyal bir ürün olduğunu ve güç ilişkileriyle bağlantılı olduğunu savunur. Haritaların toplumsal yapılar, siyasi güç dinamikleri ve bilimsel tarafsızlık gibi unsurlar

¹⁰⁸ a.g.e., s. 53.

¹⁰⁹ a.g.e., s. 54.

¹¹⁰ John Brian Harley, *The nature of maps: Essays in the history of cartography*, 2001, ss. 46-47.

aracılığıyla nasıl etkili olduklarını anlamak için bu bakış açısı önemlidir¹¹¹. Harley, Foucault'nun söylemsel oluşumlar içinde ve güç-bilgi biçimi içinde haritacılık söylemini ve haritaların toplumda nasıl çalıştığını ele alıyor. Harley, kartografinin sadece bir harita veya atlas gibi somut nesneler değil, aynı zamanda bir söylem olduğunu belirtmektedir. Bu söylemin, bir sisteme göre belirlenmiş kurallar içinde bilgiyi temsil etmek için kullanıldığını ifade ediyor. Foucault'un teorilerine göre toplumsal gerçeklikler, birbirleriyle ilişkili söylemlerin bir sonucu olarak oluşur ve bu söylemler, güç ilişkilerinin ifade edildiği yerlerdir. Bu bağlamda, Harley, harita yapımının da bir söylem olduğunu ve toplumsal gerçeklikleri şekillendiren güç ilişkileriyle ilgili olduğunu iddia ediyor¹¹². Bu noktada haritaların toplumda nasıl çalıştığını güç-bilgi biçimi olarak ele alır. Foucault bilgi ve gücün birbirine bağlı olduğunu savunur. Harley, bu fikri haritalar için uygulayarak haritaların bilginin güçle kullanıldığı bir araç olduğunu iddia ediyor¹¹³. Ona göre haritaların güç ilişkilerindeki rolü sadece basit bir tahakküm ve yıkma modeliyle açıklanamaz. Bunun yerine, iç ve dış güçlerin haritaların oluşumunda ve kullanımında nasıl etkili olduğunu anlamak gerekmektedir. Bu görüş, Foucault'un bilgi ve iktidar kavramlarından esinlenerek geliştirilmiştir ve Joseph Rouse'un *Bilgi ve İktidar* kitabında yer alan bir teoriye dayanarak özel bir formülasyonla ifade edilmiştir. Bu görüşe göre haritalar sadece objektif bir gerçekliği yansıtmazlar, aynı zamanda güç ilişkilerini de yansıtır ve bu nedenle, haritaların oluşumunda ve kullanımında iç ve dış güçlerin rolünü anlamak önemlidir¹¹⁴.

Üçüncü bakış açısı ise Derrida'nın "yapısöküm" kavramından gelir. Derrida'nın "yapısöküm" kavramı üzerine odaklanan Harley, kartografik haritaların ve haritacılığın tarihini daha derinlemesine anlamak için bu kavramı kullanmayı önerir. "Yapısöküm" veya "dekonstrüksiyon" kavramı, Derrida tarafından ortaya atılmış ve metinlerin anlamıyla ilişkisini anlamak için kullanılan bir yaklaşım olarak tanımlanır. Dekonstrüksiyon, post-yapısalcı düşüncenin bir parçası olarak kabul edilir ve bir

¹¹¹ a.g.e., ss. 164-165.

¹¹² a.g.e., ss. 164-165.

¹¹³ a.g.e., ss. 150-151.

¹¹⁴ John Brian Harley, *The nature of maps: Essays in the history of cartography*, 2001, s. 164.

metnin anlamının merkezi bir odağı olmadığını, ancak anlamın metnin tümünden kaynaklandığını savunur¹¹⁵. Post-yapısalcı düşüncenin bir parçası olarak dekonstrüksiyon bir metnin farklı "sesler" aracılığıyla çeşitli şekillerde yorumlanabileceği ve sınırsız bir niteliğe sahip olduğu öne sürülür. Bu yaklaşım, dilin net bir şekilde tanımlanmış sınırlara sahip olmadığını ve eski metinlerin yeni anlamlarını keşfetmek için değiştirilebileceğini ileri sürer¹¹⁶.

Bu teorik bakış açıları, haritaların değerlendirilmesinde ve anlaşılmasında farklı perspektifler sunar. Bu yaklaşımlar, haritaların siyasi, sembolik ve sosyal boyutlarını anlamamıza yardımcı olurken haritaların güç ilişkileriyle nasıl etkileşime girdiğini ve toplumda nasıl bir rol oynadığını anlamak için bize bir çerçeve sunar.

2.2.6. Harley'e Göre Haritaların İktidarı Yansıtması

Brian Harley, devletin idari karmaşıklığı ve sosyal emelleri ne kadar yaygınsa haritalara olan iştahın da o kadar artacağına dikkat çeker. Bu fikirlerin önemli olan yanının, toplumun siyasi yetersizlikleri açısından kartografik imgelerin nasıl tasarlandığını anlamamıza yardımcı olmaları olduğunu vurgulamaktadır. Ona göre haritaların uzun zamandır yalnızca "bilimsel" imgeler olarak sunulması ve filozoflar ve göstergebilimciler tarafından hala bu kategoriye yerleştirilmeleri, ideolojik eğilimlerinin üzerini örtmüştür. Bu nedenle, haritalama tarihindeki politik bağlamların evrenselliği, iktidar uygulamasının haritaların içeriğini yapılandırma şekli ve kartografik iletişimin sembolik bir düzeyde harita bilgisi yoluyla bu alıştırmayı nasıl güçlendirebileceği önemlidir¹¹⁷.

Brian Harley, haritaların birçok şekilde ideolojik bir araç olarak kullanılabileceğine dikkat çekiyor. Bu ideolojik kullanım, haritaların içeriklerindeki bilinçsiz çarpıtmalar, kasıtlı bozulmalar, sessizlikler ve temsili hiyerarşiler yoluyla gerçekleştirilir. Ayrıca haritaların siyasi bağlamları ve imparatorluklarla ilişkisi de

¹¹⁵ Simon Glendinning, *Derrida: A Very Short Introduction*. Oxford University Press.

¹¹⁶ John Brian Harley, *The nature of maps: Essays in the history of cartography*, 2001 s. 158.

¹¹⁷ a.g.e., s. 77.

önemlidir. Haritaların ideolojisi, sembolizmi ve süslemesi, bir tür kartografik söylem olarak düşünülebilir. Harley, bu ideolojik kullanımın anlaşılması için haritaların tarihsel ve siyasi bağlamlarının dikkate alınması gerektiğini savunur¹¹⁸.

2.3. HARLEY'E GÖRE HARİTALARI YORUMLAMANIN YENİ BİÇİMİ: "HARİTANIN YAPISINI ÇÖZÜMLEMEK"

John Brian Harley, haritacılığın doğasını yorumlama biçimimizde epistemolojik bir değişime ihtiyaç duyduğunu savunuyor. Michel Foucault ve Derrida'nın fikirlerinden esinlenen Harley, haritacıların genellikle tartışmasız olarak "bilimsel" veya "nesnel" bir bilgi yaratma biçimiyle uğraştığı öncülünden yola çıkarak haritaların tarihiyle ilgilenenlerin bu öncülü sorgulamasını öneriyor. Kartografik düşüncenin yapısını Derrida'nın yapısöküm kavramıyla çözümleyerek haritacılığın tarihsel gelişimini ve epistemolojik kökenlerini de ele alıyor¹¹⁹.

Harley, a yüzeyi temsil etmekle kalmayıp aynı zamanda bir kültürün veya toplumun belli normları, değerleri ve bakış açıları tarafından şekillendirildiğini belirtiyor. Harley, haritacılık tarihine yapısal ve teorik bir yaklaşım önererek haritacılığın sorgulanması gerektiğini düşünmektedir. Bu noktada haritacılığın tarihsel ve epistemolojik boyutlarına yönelik eleştirel bir düşüncüyü teşvik ederek haritaların nasıl okunması ve yorumlanması gerektiği konusunda yeni bir yöntem sunmaktadır¹²⁰.

2.3.1. Harley'in Tespiti ve Önerisi

Harley, haritaların sadece nesnelerin konumlarını göstermekten öte, aynı zamanda toplumsal düzenin bir yansıması ve meşrulaştırılması için kullanıldığını dikkat çeker. Yani haritaların tarafsız bir bilim maskesi altında kullanıldığı, ancak aslında toplumsal yapılar ve kurallardan bağımsız olamayacağını ifade etmektedir.

¹¹⁸ a.g.e., ss. 77-78.

¹¹⁹ a.g.e., ss. 150-151.

¹²⁰ a.g.e., ss. 151-152.

Dolayısıyla haritaların güç taşıdığına işaret eder. Harley, “Haritacılığın Kuralları” çerçevesinde bu durumu iki örnek ışığında anlatmaya çalışır¹²¹.

Harley, haritacılığın tarihsel olarak belirli kurallar tarafından yönetildiğini, özellikle de Batı haritacılık tarihinde 17. yüzyıldan itibaren iki farklı kural grubunun egemen olduğunu belirtmektedir. Birincisi, haritaların teknik üretimini yöneten kurallar, ikincisi ise haritaların kültürel üretimiyle ilgili olan kurallardır. Bu iki kural grubu, haritacılık tarihinde farklı toplumlarda farklılık gösterdiğini belirtiyor. Harley, ilk kural grubunu, haritaların doğru bir ilişkisel modelini üretmek için bilimsel epistemoloji terimleriyle tanımlanabilir olarak yönettiğini belirtiyor. Bu yaklaşım, haritalamanın amacının gerçek ve nesnel olarak matematiksel terimlerle ifade edilebilen doğru bir temsilini üretmek olduğunu varsayar. Bu kuralların, ölçüm ve harita yapım prosedürleri gibi bilimsel stratejileri paylaştığını ve giderek daha kesin ölçüm araçlarının kullanımını belgelediğini vurgular. Bu sebepten dolayı eski dönem haritaları diğer kültürlerin haritaları harita bilimcileri tarafından modern dönem haritalarına nazaran geri kalmış varsayılmıştır. Harley, ikinci kural grubunun, haritaların kültürel üretimiyle ilgili olduğunu belirtiyor. Bu kural grubunda, harita bilimcileri kültürel unsurları göz ardı eder. Teknik gereklilikler, sosyal yapılar göz ardı edilir. Harley’e göre haritaların kültürel unsurlarını keşfetmek için siyasi, dini, sosyal ve sınıf gibi bağlamlar dikkate alınarak harita incelemesi yapılmalıdır¹²².

Harley burada ikinci noktadaki eksikliğin eleştirisini yaparak yeni iki örnek sunar ve haritacılıkla ilgili teknik literatürde, haritaların üretimi için önemli olan kuralların önemini vurgular. Haritaların yapımındaki kuralların sadece teknik özellikleri değil, aynı zamanda jeopolitik ve toplumsal boyutları da içerdiğini belirtir. İlk örnekte, dünya haritalarının inşasında "etnosentrizm kuralı"nın önemini vurgular. Bu kural, birçok toplumun kendi bölgelerini kozmografilerinin veya dünya haritalarının merkezine koymalarına neden olmuştur. Böylece haritalar, sadece teknik

¹²¹ a.g.e., s. 158.

¹²² a.g.e., ss. 153-154.

birer belge olmanın ötesinde, jeopolitik ve toplumsal boyutları da içeren birer temsil haline gelmiştir. İkinci örnekte ise haritaların toplumsal düzenin kurallarını yansıttığına işaret ediliyor. Özellikle Harley, Avrupa haritacılık tarihinde, haritaların belirli bir ulusun veya yerin toplumsal yapısı üzerine de yorumlar içerdiğini ifade ediyor. Bu durum, haritaların sadece teknik özellikleri değil, aynı zamanda toplumsal boyutları da içerdiğini gösteriyor¹²³.

¹²³ a.g.e., ss. 155-157

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. SÖYLEM VE GÜÇ İŞLEMİNDE HARİTA İÇERİĞİ

3.1. TARİHİ HARİTALARDAKİ BİLİNÇLİ-BİLİNÇSİZ SESSİZLİK: GİZLİLİK VE SANSÜRLEME

Brian Harley, haritalardaki sessizlik kavramının önemine ve haritaların sadece gösterdikleri özelliklerle değil, göstermedikleri ya da göz ardı ettikleri özelliklerle de toplumsal bir etki oluşturduğuna dikkat çekmektedir. Haritaların siyasi mesajlarının gizli olduğunu ve bazen bu gizli mesajların sadece tarihsel veya teknik faktörlere başvurarak açıklanamayacağını belirtmektedir. Ayrıca haritaların yapımında kullanılan ideolojik filtrelemenin evrensel bir süreç olduğunu vurgulamaktadır. Yani haritaların sadece gösterdikleri değil, göstermedikleri özelliklerin de önemli olduğu ve iktidar coğrafyası hakkında kendi kendini gerçekleştiren kehanetleri kutsadığı vurgulanmaktadır¹²⁴.

Harley'in söylediklerinin çoğu günümüzde geçerli olsa da aslında odak noktası erken modern Avrupa'dır¹²⁵. O, haritaların siyasi sessizliklerini ele alırken iki yönlü teorik konumdan bahsediyor. İlk yön olarak sessizliklerin felsefi ve fenomenolojik anlayışıyla ilgileniyor. Yani sessizliklerin sadece coğrafi sınırların değil, aynı zamanda temsilin teknolojik kısıtlamalarının ve kanıtların yok edilmesinden kaynaklanan tarihsel kayıtlardaki sessizlikleri de içerdiğini belirtiyor. İkinci yön olarak ise iktidar sosyolojisi ve bilginin iktidar olduğu fikriyle ilgileniyor. Yani haritaların siyasi sessizliklerinin, devlet haritacılığının doğasına ilişkin yorumunu ve devlet iktidarını sürdürmek ve meşrulaştırmak için kullanılma biçimleri açısından merkezi bir öneme sahip olduğunu vurguluyor. Böylece haritaların siyasi sessizliklerini ele alırken sessizliklerin hem felsefi ve fenomenolojik boyutlarını hem de iktidar sosyolojisi ve bilginin iktidar olduğu fikrini dikkate alarak iki yönlü teorik yaklaşım kullanıyor. Bu

¹²⁴ a.g.e., ss. 67-68.

¹²⁵ a.g.e., s. 84.

yaklaşım, haritaların sadece coğrafya ve bilgi aktarma aracı olarak değil, aynı zamanda siyasi iktidarın araçları olarak ele alınması gerektiğini vurgulamaktadır¹²⁶.

Harley'in ilk teorik konumu, sessizliklerin felsefi ve fenomenolojik anlayışıyla ilgilidir. Bu açıdan sessizlikleri sadece dildeki boşluklar olarak değil, aynı zamanda olumlu ifadeler olarak da ele alarak aktif bir insan performansı olduğunu belirtir. Ayrıca haritalardaki sessizlikleri sadece olgu yerine koymakla açıklayamayacağımızı ve onların kartografik bir yorumu olduğunu belirtir¹²⁷.

3.2. HARİTADAKİ “BİLİNÇSİZ” SESSİZLİK: EPİSTEMOLOJİK ÇARPITMA

Harley, erken modern Avrupa'nın kartografik patronlarının devlet gücünün yayılmasında araç olarak kullandığı bir sessizlik türünden bahseder. Bu sessizlik, açıkça emredilmemiş olsa da belirli sosyal çevrelere göre değişen tarihsel kurallarla açıklanabilen bir kartografik ayrım kategorilerinin yokluğu veya varlığıdır. Bu tarihsel kurallar, bilimsel ve politik-sosyal olmak üzere iki dizi söylemin biçimlendirilmesine yardımcı olur¹²⁸.

3.2.1. Haritalarda Bilimsel Söylem

Harley haritaların bilimsel gelişimi ve kullanımı konusunda bir eleştiri ve düşünce deneyi sunar. Ona göre Rönesans döneminde bilimsel yöntemin yükselişiyle devlet haritacılığı da ivme göstermiştir. Harley, 16. yüzyılda haritaların ölçüm ve sınıflandırma gibi bilimsel özellikleri sayesinde, bilimsel ve teknolojik bir dil oluşturmaya doğru ilerlediğini belirtir. Ancak bu gelişme, aynı zamanda haritaların kültürün subjektif bakış açısına göre düzenlendiğini ve standartlaştırıldığını da gösterir. Ona göre haritaların ölçüm ve sınıflandırma ilkelerine dayanarak sınıflandırılması ve standartlaştırılması, yerel farklılıkları ve karakterleri ortadan kaldırarak haritaların objektif bir dünya görüşü sunduğu düşüncesine neden oluyor¹²⁹.

¹²⁶ a.g.e., ss. 84-85.

¹²⁷ a.g.e., ss. 85-86.

¹²⁸ a.g.e., s. 97.

¹²⁹ a.g.e., ss. 97-99.

Haritaların bilimsel yöntemlerle oluşturulması, dünyanın objektif bir yer olarak kabul edilmesi ile sonuçlanmıştır. Ancak bu standartlaştırma süreci, bireysellik ve yerel karakter gibi özellikleri ortadan kaldırmış ve birçok şehir, köy, orman ve nehir benzer şekillerde temsil edilmiştir. Bu standartlaştırma, haritaların sadece belirli bir bakış açısını yansıttığı anlamına gelir. Haritaların standartlaştırılması, merkezi yönetimin ülke genelinde daha etkili olmasına yardımcı olurken kalitesiz ve farklı olmayan özellikleri, yöneticilerin keyfi davranışlarını meşrulaştırmak ve nötrleştirmek için kullanılmıştır¹³⁰.

3.2.2. Haritalarda Sosyal ve Siyasal Söylem

Siyasi söylem, bir siyasi sistemin meşruiyetini ve değerlerini varsaydığına dayanır ve haritalar aracılığıyla bu söylem, o siyasi sistemin gerçeklerini ve başarılarını uzatmak, korumak ve geliştirmek için tasarlanmıştır. Ancak bu söylemin haritaların teknik özelliklerinin doğasını belirlediği ve bir haritada neyin dahil edilip neyin hariç tutulduğuna dair kuralları sağladığı da iddia edilebilir. Erken modern döneme ait haritalarda pek çok farklı türde siyasi ve toplumsal sessizliğin örnekleri bulunabilir. Toponimik sessizlik, fetheden devletlerin yer isimlerini manipüle ederek azınlık veya tebaa nüfuslara bir sessizlik dayatmasıdır. Bu tür manipölasyonlar, bir düzeyde kasıtlı sansürün veya kültürleşme politikalarının sonucuyken başka bir düzeyde -epistemolojik-, bu "öteki" insanların politik olarak daha fazlasına mensup olanlar tarafından bilinçsizce reddedilmesini temsil ediyor olarak da görülebilir¹³¹.

3.2.3. Haritalardaki Gizlilik ve Sessizlikte Harley'in Hareket Noktası

Harley, Foucault iktidar-bilgi ilişkisi ve episteme kavramlarına atıfta bulunarak haritaların iktidar aracı olduğunu, kasıtlı gizlilik ve sansür örneklerine sahip olduğunu vurgular. Bu sessizlikler, toplumsal, politik ve bilinç üzerindeki etkileri açısından aktif performanslar olarak görülmekte ve tüm söylemlerin bir özelliği olarak ele alınmaktadır.

¹³⁰ a.g.e., ss. 97-99.

¹³¹ a.g.e., ss. 99-105.

Bunun iyi bir örneği olarak Harley, 16. ve 17. yüzyıl Avrupa haritalarında gizliliğin yönlerine ulusal açıdan örneklerle yaklaşarak konuya aydınlık getirir. Bu noktada iki yöllü bir açıklama tercihinde bulunur. İlk olarak haritalarda stratejik gizlilik örnekleri ve ikinci olarak ticari sır vakaları.

3.3. BİLİNÇLİ SESSİZLİK VE SANSÜRLEME

3.3.1. Stratejik Gizlilik

Harley, haritaların tarihsel olarak sansürlendiği ve kontrol edildiği durumları ele almaktadır. Haritaların siyasi, dini veya ticari nedenlerle sansürlendiği ve saklandığı, hatta manipüle edildiği sonucunda oluşan kasıtlı sessizliklerin kategorisine odaklanır. Haritaların sahiplik veya toprak haklarını hem pratik hem de sembolik anlamda ileten bir görsel dil olarak tanınmaya başlamasıyla birlikte, kontrolü giderek daha fazla negatif ve kısıtlayıcı hale gelmiştir. Askeri veya stratejik nedenlerle haritaların kontrolünün artmasının bazı örnekleri de verilmektedir. Stratejik nedenler, haritaların gizli tutulması gerektiği konusunda anlaşılmaktadır. Ancak bazı devletler, genel olarak şehir ve toprak haritaları üzerinde giderek daha koruyucu bir tutum sergilediler ve harita bilgisinin kontrolünü sıkı bir şekilde ele aldılar¹³². Harley özellikle askeri veya stratejik nedenlerle haritaların kontrolünün artmasının bazı örneklerini verir. Avrupa'da 16. ve 17. yüzyıllarda hemen hemen her yıl bir savaşın yaşandığı dönemde, haritalar askeri istihbaratın bir nesnesiydi; devlet adamları ve prensler savaşları planlamak veya sonradan anmak için haritalar topluyorlardı; askeri kitaplar harita kullanımını savunuyordu. Stratejik nedenler, devlet ordularının saldırgan ve savunma operasyonları hakkında gizlilik gerektirmesi, haritaların özellikle dış kolonizasyonun ilerlemesini gizlemesi, idari ve yargı sistemlerinin geliştirilmesinde yerel halktan muhalefeti bastırması ve detaylı bilgiyi savaşçılardan saklamak gerektirmesi nedeniyle haritaların gizli tutulması gerekmiştir¹³³. Örneğin coğrafi keşifler döneminde İspanyol hükümetinin, kendi deniz haritalarını Portekizliler

¹³² Nazan Karakaş Özü, *Keşifler ve Coğrafya*, İstanbul, Yeditepe Yayınevi, 2017.

¹³³ John Brian Harley, *The nature of maps: Essays in the history of cartography*, ss. 89-91.

gibi saklama yoluna gittiği ve yasal haritalarının bozulmasından endişe duydukları için bu haritaları yüksek güvenlikteli kasalarda sakladığı anlatılmaktadır. İspanyol hükümeti, haritaların güvenliği için anahtarlarını coğrafya ve denizcilik alanlarında uzman kişilere vermiştir. Bu anahtarlar, bir amirale ve baş kozmografi uzmanına verilmiştir¹³⁴.

3.3.2. Ticari Gizlilik

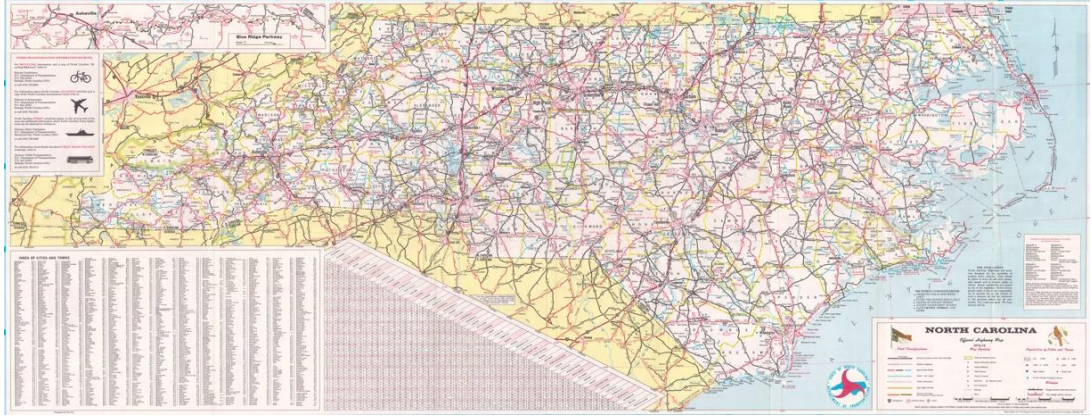
Harley, Avrupa'da erken modern dönemde coğrafi bilgi kontrolünün yükselişi ile ilgili olarak ticari sırlara odaklanmaktadır. Avrupa'daki büyük krallıkların, özellikle Portekiz ve İspanya'nın, keşfedilen yeni dünya hakkında gizli tutulması gereken coğrafi bilgiyi kontrol etmek için merkezi yönetimin değerini keşfettiğini savunmaktadır. Portekiz ve İspanya'nın harita ve coğrafi bilgi kontrolü mekanizmalarını ayrıntılı bir şekilde ele almaktadır ve Avrupa'daki diğer ülkelerin de bu modeli takip ettiğini ve gizli kartografinin kurumsallaştırıldığını belirtmektedir¹³⁵. Bu noktada özellikle coğrafi keşifler döneminde haritaların devletler için stratejik bir önemi olduğu vurgulanmaktadır. Haritalar, keşfedilen denizlerin ve toprakların bilgisini içerdiği için rekabetçi devletler arasında bir sır olarak saklanmıştır. Örneğin, Portekiz kralı Manuel, elde edilen gezi bilgilerinin diğer devletlerden saklı tutulmasını emretmiş, ticari faaliyetlere katkısı ve sömürge topraklarına ulaşımı sağlaması nedeniyle haritaların Avrupalı sömürgeci devletler için stratejik bir önemi olmuştur¹³⁶.

¹³⁴ Nazan Karakaş Özür, *Keşifler ve Coğrafya*, s. 206.

¹³⁵ John Brian Harley, *The nature of maps: Essays in the history of cartography*, ss. 91-97.

¹³⁶ Nazan Karakaş Özür, *Keşifler ve Coğrafya*, s. 206.

3.3.3. Sansürleme ve Gizlilikte Yapıçözüm Örneği

Harita 1 Kuzey Carolina Eyalet Yol Haritası¹³⁷

Harley, Wood ve Fells'in yapışöküme uğratarak Kuzey Carolina Eyalet Yol Haritası üzerine yapılan bir analize atıfta bulunulur. Yol haritası, insanlara A noktasından B noktasına gitmeleri için yardımcı olmak amacıyla tasarlanmış birinci dereceden bir metindir. Ancak bu yol haritası aynı zamanda ikincil bir metni ortaya çıkarır çünkü eyalet tarafından promosyon amacıyla milyonlarca kişiye dağıtılmıştır. Bu bağlamda harita, eyalet politikasıyla egemenliğin bir aracı haline gelmiştir ve eyaletin sahip olduğu toprakları belirtir. Diğer bir nokta ise haritanın "ilgi çekici noktalar" sunarak mitolojik bir coğrafya yaratmasıdır. Bu ilgi çekici noktalara, eyalete ve Hristiyan değerlerine bağlılık geliştirmek için büyülü sözler eşlik etmektedir. Metinde ayrıca şehirler arasındaki hiyerarşi ve otoyolun görsel olarak baskınlığı vurgulanarak bu durumun dünyanın normal düzeni haline geldiği belirtilir. Yollar, Kuzey Carolina'nın sadece yollarla sınırlı olduğunu vurgular ve Amerikalıların otomobillerle olan tutkulu ilişkilerini abartarak sunar¹³⁸.

3.4. HARİTALARDA İÇSEL VE DIŞSAL GÜÇ KAVRAMLARI

Harley dış ve iç güç arasındaki ayrım konusundaki anlayışını Joseph Rouse'un *Knowledge and Power* [Bilgi ve Güç] adlı kitabına borçlu olduğunu ifade ediyor. Harley, Rouse'un genel olarak bilim tartışmalarını kartografik bilgi durumuna

¹³⁷ Url-1 <https://www.carolana.com/NC/Transportation/roads/nc_road_map_1978.html>, erişim tarihi 01.06.2023.

¹³⁸ John Brian Harley, *The nature of maps: Essays in the history of cartography*, s. 161.

uyarladığını belirtiyor¹³⁹. Harley, 18. yüzyıl Batı Avrupa haritacılığı bağlamında bir dizi örnekle içsel ve dışsal gücü açıklamaya çalışmaktadır.

3.4.1. Haritalarda İçsel Güç

Haritacılıkta içsel gücü, harita yapım sürecinin kendisindeki güç olarak tanımlar. Bu iç gücün anahtarı, kartografik süreçlerin doğasında yatmaktadır¹⁴⁰. Yani coğrafi verilerin toplanması, genelleştirilmesi, sınıflandırılması, hiyerarşilere dönüştürülmesi ve standartlaştırılması, yalnızca tarafsız teknik faaliyetler değil, iş başında olan güç-bilgi ilişkilerini içerir. Harley, harita yapım sürecinde yer alan kişilerin yaptıkları işin siyasi etkilerine de dikkat çeker. İktidarın, harita yapımının günlük atölye bilgi yaratan pratiklerin ve toplumda belirli bir bilgi biçimi olarak haritaların işleyiş biçiminin ayrılmaz bir parçası olduğunu vurgular. Böylece haritacılar, politik olmayan aktörlerden siyasi etkilere sahip aktörlere dönüşürler¹⁴¹.

Yani Harley'e göre içsel güç kavramı, haritaların içinde yer alan sembollerin anlamlarını belirleyen güç ilişkilerini açıklar. Haritaların sembollerinin anlamları, harita yapım sürecinde yer alan aktörlerin ideolojik, kültürel, politik ve toplumsal pozisyonlarına bağlıdır. Buna göre içsel güç, haritaların üretimindeki ve kullanımındaki güç ilişkilerinin, harita yapım sürecinde yer alan aktörler arasındaki ilişkilerin ve harita içeriğindeki sembollerin anlamlarının belirlenmesindeki etkilerini ifade eder. Harley, haritaların içsel gücünün, harita yapım sürecinde yer alan aktörlerin belirlediği sembolik anlamların belirginleştirilmesine yardımcı olduğunu söyler. Örneğin, imparatorluklar, kolonileştirme faaliyetleri ve sınırların çizilmesi gibi durumlarda, haritaların içsel gücü, harita yapım sürecinde yer alan aktörlerin belirlediği sembolik anlamları pekiştirerek var olan siyasal, toplumsal ve kültürel yapıyı korumayı hedefler¹⁴². Ancak Harley dış ve iç güç ayrımının çok kesin çizgilerle

¹³⁹ a.g.e., s. 111.

¹⁴⁰ a.g.e., s. 112.

¹⁴¹ a.g.e., s.112.

¹⁴² a.g.e., ss. 111-117.

yapılmaması gerektiğini belirtir. Çünkü haritacıların iç gücü uyguladığı esnada, zayıf gördüğü noktalarda dış gücün etkisinde kaldığını da söylemektedir¹⁴³.

3.4.2. Haritalarda Dışsal Güç

Harley'e göre "dışsal güç" terimi, haritaların üretiminde ve kullanımındaki siyasi, sosyal ve ekonomik faktörleri ifade eder. Bu faktörler, haritaların üretimindeki kararları ve sonuçları etkiler ve haritaların kullanımı sırasında belirli güç ilişkileri yaratır. Harley, haritaların sadece birer nesne olmadığını, aynı zamanda belirli bir toplumsal düzenin, güç ilişkilerinin ve ideolojilerin yansıtılması olduğunu düşünür. Bu nedenle, haritaların dışsal güçler tarafından şekillendirildiğini ve bu güçlerin haritaların içeriklerine doğrudan etki ettiğini savunur¹⁴⁴. Öte yandan bir başka örnek üzerinden dışsal gücün içeriğine ilişkin açıklama yaparken Avrupa haritacılık tarihi özelinde siyasi patronların rolüne değinir. Yani Avrupa’da bilimin henüz halk tabanına yayılmadığı bir dönemde, belli başlı aile veya gruplar haritacıları himayesi altında bulundurmışlardır. Böylelikle Harley, patronların ve siyasi güçlerin, haritacılar - Harley buna atlas yapımcıları diyor- üzerinde önemli bir dışsal etkiye sahip olduğunu belirtir. Haritacıların, müşteri ihtiyaçlarını karşılamak için sürekli değişen bir iş ortamında bulunduklarını ve bu nedenle patronların geleneksel değerlerine ve grafik sanatlarının genel eğilimlerine özellikle duyarlı kaldıklarını söyler¹⁴⁵.

3.5. HARİTALARDA BİLİNÇALTI GEOMETRİSİ

Harley, haritaların geometrik yapısının, haritanın merkezine veya yeryüzüne göre belirlenen projeksiyonuna bağlı olarak ideolojik-politik etkisi olabileceğini söylemektedir. Özellikle erken dönem dünya haritalarının ortak bir özelliği olan "dünya göbeği sendromu"na (omphalos) dikkat çekerek farklı toplumların dünya haritalarını kendi kültürlerine uygun olarak tasarladığını ve bu tasarımların bilinçli bir

¹⁴³ a.g.e., s. 116.

¹⁴⁴ a.g.e., ss. 111-112.

¹⁴⁵ a.g.e., s. 117-127.

şekilde yapılmamış olsa bile politik etkisi olduğunu ifade etmektedir. Bu durumu “Bilinçaltı Geometrisi” olarak adlandırır¹⁴⁶.

3.5.1. Avrupa-Merkeziyetçi Harita Anlayışı

Harley’in "omphalos sendromu" kavramı, insanların kendilerini evrenin merkezinde tanımladıkları inanca işaret eder. Bu durum, izleyicinin dikkatini merkeze odaklayarak "özel, içe dönük dünya görüşlerinin" gelişmesine ve kendi inançlarına sahip olan insanların yaşadığı bölgelerde "gerçek inananlar" tarafından korunan kült merkezlerinin oluşmasına katkıda bulunmaktadır¹⁴⁷. Ayrıca Avrupa Rönesans'ındaki bazı harita projeksiyonlarının da etnosantrik bir görüşü yansıtabileceğine dikkat çekmektedir. Mercator projeksiyonu örneğinde, harita doğru pusula yönlerini göstermek amacıyla tasarlanmış olmasına rağmen bu projeksiyonlu haritalar Avrupa'nın dünya hakimiyetine olan inancını güçlendiren bir görüntü yansıttığına işaret etmektedir¹⁴⁸. Bu projeksiyonda Avrupa kıtası merkezde yer alarak Avrupa-merkezci bir düşünce pekiştirilir. Fakat yalnızca bu değildir. Projeksiyona göre Avrupa kıtası harita düzlemi üzerinde gerekenden büyük gösterilerek geniş bir bölümü oluşturur. Dünya haritalarında kullanılan Mercator projeksiyonunun, Avrupa'yı diğer kıtalara göre daha büyük gösterdiği, özellikle Afrika ve Hindistan'ı küçük gösterdiği doğrudur. Mercator projeksiyonu sadece bunu değil Avrupa kıtasının merkeziyetçi yönünü de vurgular. Mercator projeksiyonlu dünya haritaları Avrupa'yı merkeze alır ve Avrupa'nın kültürel, siyasi ve ekonomik üstünlüğünü vurgulamaya hizmet eder. Ancak bu haritalar gerçeği tam olarak yansıtmaz¹⁴⁹. Böylelikle Mercator projeksiyonlu dünya haritalarının tasarımı, sadece coğrafi gerçekleri yansıtmaktan daha fazlasını yapar. Dünya haritalarının tasarımı, insanların dünya hakkındaki algılarını ve kültürel inançlarını etkileyebilir. Bu haritalar, insanların dünya hakkındaki algılarını etkileyebilir ve Avrupa'nın önemini vurgulayabilir. Marshall Hodgson, Mercator

¹⁴⁶ a.g.e., ss. 66-67.

¹⁴⁷ a.g.e., s. 66.

¹⁴⁸ a.g.e., s. 67.

¹⁴⁹ Robert D. Kaplan, *Coğrafyanın İntikamı*, 1. b., İstanbul, Küre Yayınları, 2022, s. 76.

projeksiyonunun böyle bir sonucu olması nedeniyle Batılıların doğrudan bu projeksiyona dört elle sarıldığını belirtir¹⁵⁰.

Aslında Avrupa'nın bu projeksiyonda dünya merkezinde olduğu, kara kütlelerinin alanının öylesine çarpıtıldığı ki dünya yüzeyinin üçte ikisinin yüksek enlemlerde olduğu izlenimi verildiği ve "beyaz sömürgeci devletler"ın "renkli insanlar" tarafından yaşanan sömürgelerden daha büyük görüldüğü, bu bölgelerin ise "çok küçük" gösterildiği ifade edilmektedir. Bu da haritaların politik etkisine dikkat çeken bir örnektir¹⁵¹.

Harley, haritaların politik etkisinin, bilinçli bir şekilde yapılmamış olsa bile tasarımıındaki özelliklerle izleyicinin farkında olmadan algıladığı mesajlarla arttığını vurgulamaktadır. Bu nedenle, haritaların yalnızca coğrafi bilgi aktarmakla kalmayıp aynı zamanda kültürel ve politik etkileri de olduğunu belirtmektedir.

Mercator Projeksiyonuna Yönelik Arno Peters'in Eleştirisi

1970'li yıllarda tarihçi Arno Peters, Mercator projeksiyonuna yönelik ciddi eleştiriler getirmiştir. Onun Mercator projeksiyonuna karşı çıkmasının temel nedeni, bu projeksiyonun kuzey topraklarını abartarak Avrupa merkezli bir görüntü sağlamasıydı. Mercator projeksiyonu, yüksek enlemlerdeki bölgeleri (özellikle Kuzey Avrupa'yı) daha büyük ve geniş gösterirken ekvator yakınlarındaki bölgeleri küçültme eğilimindedir. Bu, kolonyal güçlerin etkisi altında olan Avrupa'nın genişlik ve önemini vurgulayan bir harita görüntüsü yaratır¹⁵².

¹⁵⁰ Marshall G.S. Hodgson, *Dünya Tarihini Yeniden Düşünmek*, 2. b., İstanbul, Vadi Yayınları, 2017, ss. 104-105.

¹⁵¹ Jeremy Black, *Maps and History*, New Haven, Yale University Press, 1997, ss. 62-63.

¹⁵² Arthur H. Robinson, "Arno Peters and His New Cartography". *The American Cartographer*, C.12, No. 2, 1985, ss. 103-111.

Peters ise eşitlikçi prensiplere dayanan bir yaklaşım benimsiyordu. Mercator'un boyut çarpı distortions (deforme etme) olarak adlandırılan bu özelliği, gerçek alan temsillerine uygun bir şekilde değiştirmeyi amaçlıyordu. Peters, dünya haritasında tüm bölgelerin eşit bir şekilde temsil edilmesi gerektiğini savunuyordu. Ona göre Mercator projeksiyonu ve Avrupa merkezcilik, beyaz üstünlüğünü ve Avrupa'nın sömürgeci geçmişini sürdürmek için kullanılan araçlardı. İnsanların ve ulusların arasındaki derin uçurumları anlamamızı sağlayacak ve adaletli bir perspektifi yansıtacak yeni haritaların kullanılması gerektiğini düşünüyordu. Ona göre coğrafyada eşitlikçi bir yaklaşım benimsemek, küresel dayanışma bilincinin bir ifadesiydi ve Avrupa merkezcilikle mücadelede önemli bir adımdı. Bu nedenle, Mercator projeksiyonuna alternatif olarak Peters, eşit alan projeksiyonunu geliştirdi ve kendi haritalarını yayınladı¹⁵³.

3.6. YER ADLARINI DEĞİŞTİRME: “MÜLKÜSÜZLEŞTİRME”

Harley, bölgelerdeki yer adlarının değiştirilmesini haritalara yansıyan güç işaretleri olarak görür. Bu noktada “Yer adları her zaman toprağı işgal eden insanların kültürel kimliğine dahil edilmiştir. Bir yere yeniden isim vermek, yerleşim tarihinde geniş çapta belgelenmiş bir siyasi mülkiyet eylemdir” demektedir¹⁵⁴. Dolayısıyla yer adlarının değiştirilmesi, toprağın mülkiyetini sembolik olarak ele geçirmek anlamına gelir. Bu nedenle, isim değişiklikleri sadece sembolik eylem olarak kalmaz, aynı zamanda toprağın kontrolünü değiştirme veya ele geçirme eyleminin bir parçası olarak da düşünülebilir. Buna karşılık, bir yerin adının alınması, yerin mülkiyetini sembolik olarak ortadan kaldıran bir eylemdir, yani yer artık kimseye ait değildir¹⁵⁵.

Konuya açıklık getirme bağlamında Harley, 17. yüzyılda sömürgeci faaliyetler düzenleyen İngilizlerin New England bölgesindeki yer isimlerini zamanla değiştirdiğini örnek gösterir¹⁵⁶. Öncelikle, İngiliz yerleşimciler bölgeye geldiklerinde,

¹⁵³ Arthur J. Klinghoffer, *The Power of Projections*, London, Praeger, 2006, sss. 121-122

¹⁵⁴ John Brian Harley, *The nature of maps: Essays in the history of cartography*, ss. 178-179.

¹⁵⁵ a.g.e., s. 183.

¹⁵⁶ a.g.e., s. 181.

Yerli Amerikalıların (Kızılderililer) verdiği yer isimlerini İngilizce'ye çevirdiler veya İngilizce'ye benzeyen yer isimleri kullandılar. Daha sonra kolonileşme sürecinde yeni yerleşim yerleri kuruldu ve bu yerleşim yerleri genellikle İngilizce isimlerle adlandırıldı. Bazı yerler ise zaman içinde birden fazla kez ad değiştirdi. Bu yer adı değişimleri, bölgenin tarihi ve kültürel değişimlerini de yansıtmaktadır¹⁵⁷.

3.7. HARİTALARDAKİ TEMSİLİ HİYERARŞİLER

Harley haritaların sosyal açıdan önemli bir rol oynadığını, yapısı ve sembolleriyle temsil edilen şeylerin hiyerarşisinin de olabileceğini belirtmektedir. Harita sembolleri, yerleşim yerlerinin önemine göre hiyerarşik bir şekilde gösterildiği için sıklıkla hukuki, feodal ve dini sınıflandırmaların bir yansıması haline gelebilir. Bu nedenle Harley'e göre harita sembolleri, temsil edilen mekânın düzenlenmesine katkıda bulunarak toplumsal bir beyan olarak da kabul edilebilir¹⁵⁸.

Harley, erken modern dönem Avrupa haritalarında harita sembollerinin sıklıkla yerleşim yerlerinin gerçek boyutlarından daha büyük gösterildiği veya yerleşim yerlerinin sınıfsal sıralamasına göre boyutlandırıldığı ve vurgulandığını belirtir. Kuleler, şehir duvarları ve askeri güç sembolleri, feodal sınıf ve askeri gücü temsil ederken armalar ise toprak sahipliğinin belirteçleri olarak kullanılmıştır. Dini yapıların gücüne dair semboller ise dinin gücünün tüm mekânlara yayıldığını göstermekle birlikte, din kurumunun hiyerarşiyi ve mezhep çatışmalarını da yansıtabileceğini gösterir¹⁵⁹.

3.8. HARİTALARI SÜSLEMENİN İDEOLOJİK YÖNÜ

Harley, kartografya tarihinde sıklıkla görülen haritalarda bulunan süslemelerin ideolojik bir rol oynadığını ve özellikle Avrupa haritacılık tarihinde önemli bir yere

¹⁵⁷ a.g.e., ss. 181-183

¹⁵⁸ a.g.e., s. 69,

¹⁵⁹ a.g.e., ss. 70-71.

sahip olduğunu belirtiyor. Atlasların ve haritaların başlık sayfalarında ve ön yazılarında yer alan dekorasyonların, içerdikleri haritaların ideolojik önemini ve amacını belirlediği vurgulanıyor. Bu dekorasyonlar aracılığıyla, güç sembolleri, kraliyet adakları, kral ve kraliçelerin portreleri, kraliyet amblemleri gibi semboller kullanılarak siyasi ve coğrafi düşünceleri tetikleyen anlamlar yüklenir. Harley, dekorasyonun ideolojik pekiştirmenin en çarpıcı örneklerinden bazılarının sömürgeci imparatorlukların (İngiltere, Fransa vb.) haritalarında bulunduğu belirtiyor. Özellikle Afrika haritalarında, kullanılan motiflerin, Avrupalıların Afrika insanlığına karşı ön yargılarını yansıttığı vurgulanıyor. Afrikalıların Avrupalılardan farklı olduğunu kabul etmekte zorlanan Avrupalıların, Afrikalı yüzleri Avrupalı özellikleriyle tasvir ederek Afrika imajını yaydığı ifade ediliyor. Ayrıca Afrikalıların tasvirlerinde ve diğer kıtalara yönelik alegorilerde kadın cinselliğinin genellikle erkek egemen Avrupa toplumlarının yararına açık bir şekilde işlendiği belirtiliyor¹⁶⁰. Harley, kartuşlar ve vinyetlerin tek tek ulusların sömürge otoritesini sembolize ettiğini ve bazı durumlarda "ötekilik" sembollerinin tuhaf bir ırkçılık biçimini aldığını ifade ediyor. Örneğin, yerlilerin bir deve kuşu ya da timsaha binerken veya yamyamlıkla uğraşırken gösterildiği, Afrikalı kadınların tasvirlerinde erkek egemen Avrupa toplumlarının yararına açık bir şekilde işlenen kadın cinselliği, kuyruklu bir kadın ve erkek ırkının yer aldığı gibi örnekler veriliyor¹⁶¹.

3.8.1. Kartuşlar

Haritaların ve kürelerin üzerinde yer alan süsleme unsurlarından biridir. Kartuşlar, silindir veya kıvrımlı kart şeklinde olan, oyulmuş ve kazınmış dekoratif öğelerdir. Bu kartuşlarda çeşitli yazılar veya resimler yer alabilir. Özellikle haritaların başlıkları kartuşlar üzerine yazılır ve bu kartuşlar süslemelerle süslenebilir¹⁶². Haritaların dekoratif bir unsuru olarak kullanılan ve haritanın temsil ettiği bölgeye uygun anlatı, açıklama ve sembollerin birleşimi olarak geliştirilen bir öğedir.

¹⁶⁰ a.g.e., s. 73.

¹⁶¹ a.g.e., ss. 75-76.

¹⁶² Jean-Marc Besse, Nicolas Verdier, "Cartouches", In M. H. Edney, M. S. Pedley (Eds.), *The History of Cartography: Cartography in the European Enlightenment*, Vol. 4, Canada, The University of Chicago Press, 2019, s. 244.

Haritaların okunmasını kolaylaştırmak ve haritanın konusuna dikkat çekmek için kullanılır. Ayrıca haritanın içerdiği başlık, cihaz, yazıt veya armayı içerebilecek bir çerçeve işlevi de görür¹⁶³. Dolayısıyla haritalarda kartuş, okuyucunun dikkatini çekmek ve haritanın konusunu belirlemek için kullanılır. Kartuşlar, siyasi, kültürel, sanatsal ve mantıksal olarak işlev görürler ancak nesnel doğruluğun temsil edilmesi söz konusu olduğunda tamamen güvenilir değillerdir¹⁶⁴.

3.8.2. Sömürgeciliği Kartuşlara Yansıtma: Söylem Analizi

Özellikle kartuşların 18. yüzyıl ve sonrası özelinde söylemsel bir tahlili yapıldığında ilginç gerçekler karşımıza çıkmaktadır. 18. yüzyılda Avrupa yapımı kartuşların doğu coğrafyalarına yönelik özgü olan kolonyal sömürünün görsel dilini geliştirmek için kullanılan kartuşlar haritalarda Doğuluları Avrupalıların gözünde barbar, ilkel ve aşağılık olarak tasvir eder. Bu kartuşlarda, Doğulu insanların hayat tarzı genellikle barbarca ve çoğu zaman çıplak olarak tasvir edilmiştir. Bu çıplaklığın, Doğulu insanların doğal durumunu temsil ettiği kabul edilirken Avrupalıların giyim tarzı ise hukuk, otorite ve düzenin sembolü olarak görülmüştür. Yani ırklar veya milletler arasında hiyerarşik bir ilişkinin doğal ve yansız olarak kartuşa işlenmesi söz konusudur¹⁶⁵. Clarke, kartuşların kültürel mitlerin yerleştirilmesine yardımcı olduğunu, arazi ve mülkiyetini açığa vurduğunu iddia etmektedir. Clarke'a göre kartuşların sadece haritalarda yer alan görsel unsurlar olmadığı, aynı zamanda belirli bir anlam taşıdığı ve toplumun sahip olduğu kültürel inançları, mülkiyet yapılarını ve güç ilişkilerini yansıttığını gösterir¹⁶⁶. Clarke, kartuş gibi süslemelerin haritaların görünüşünde önemli bir rol oynadığını, bunların, haritaların kültürel metinler olarak görülmesinde ve ideolojik bağlamlarının anlaşılmasında temel olduğu belirtir¹⁶⁷.

¹⁶³ a.g.e., ss. 244-245.

¹⁶⁴ Necati Anaz, "Ütopik coğrafyalar: On sekizinci yüzyıl Avrupa haritalarındaki kartuşların söylemsel analizi", *Doğu Coğrafya Dergisi*, C.15, No.24, 2011, s. 45.

¹⁶⁵ a.g.e., s. 56.

¹⁶⁶ Graham N.G. Clarke, "Taking possession: the cartouche as cultural text in eighteenth-century American maps", *Word & Image*, C. 4, No.2, 1988, ss. 455-474.

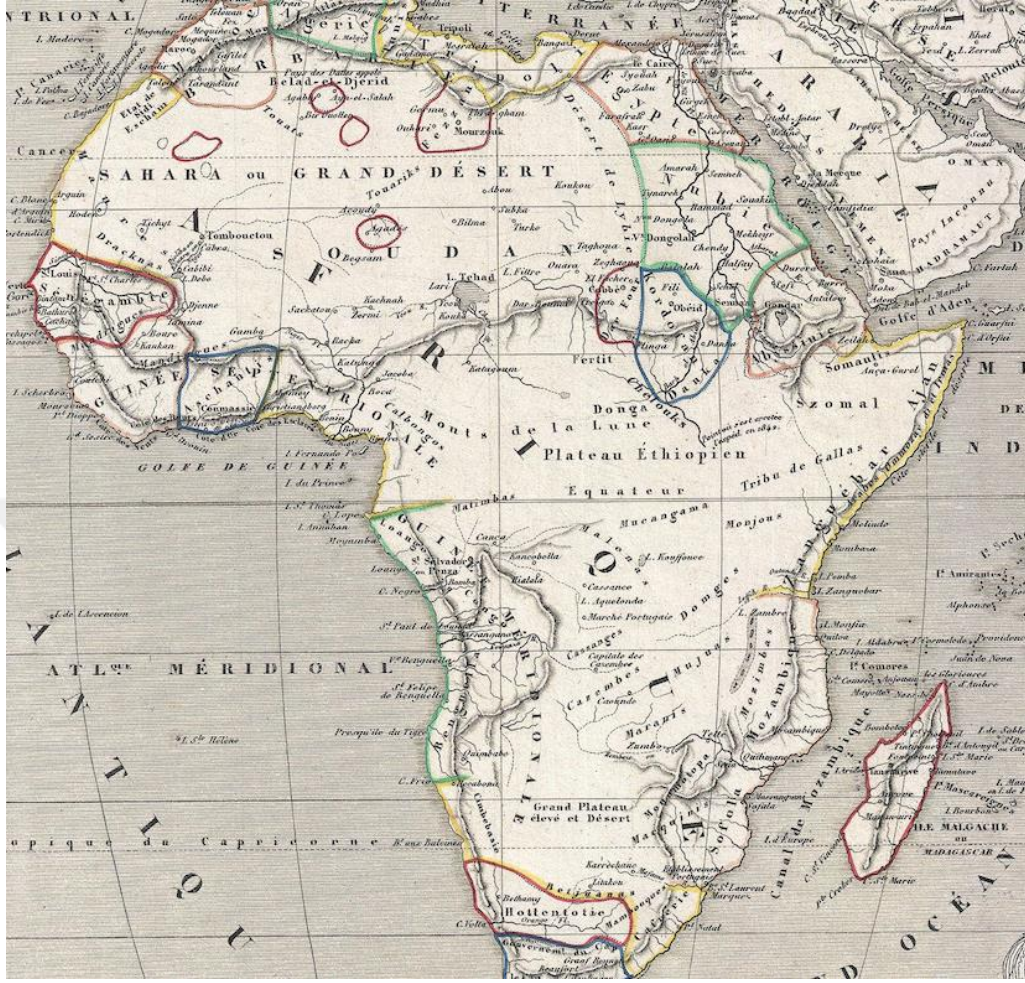
¹⁶⁷ a.g.e., s. 456.

3.8.3. Haritalarda Renk Kullanımı: Sömürgeci Vurgu

Sömürgeci Avrupa devletlerinin imparatorluk hedefleri doğrultusunda, 19. yüzyılda kartografide kullanılan renk ve sınır çizgileri, sahip olmak istedikleri toprakları işaretlemek için kullandıkları yöntemlerdir. Bu teknikler, birbirleriyle çekişen Avrupa devletlerinin haritalarını kullanarak sömürge topraklarını sahiplenme çabalarıdır. Avrupalı güçlerin Afrika'da imparatorluklar kurmak için keşiflerine yardımcı olan bu sınır ve renk kullanımı, siyasi ve diplomatik güçlerini artırmalarına yardımcı olmuştur¹⁶⁸. Özellikle İngiliz İmparatorluğu'nun genişlemesi sırasında kullanılan kırmızı veya pembe haritalar, İngiliz İmparatorluğu'nun kontrolü altındaki bölgeleri göstermek için kullanılmıştır. Aynı renk ve sınır çizgisi teknikleri, diğer Avrupa güçleri tarafından da kullanılmıştır. İspanyolların talep ettiği bölgeler sarı, Hollandalıların talep ettiği bölgeler kırmızı/mor, Fransızların talep ettiği bölgeler mavi renkle gösterilmiştir. Ayrıca yerli halkların toprakları da yeşil renkle vurgulanmıştır. Bu örneklerin incelenmesi, Avrupalı devletlerin emperyalizm ve sömürgecilik politikalarının nasıl yürütüldüğünü anlamak açısından önemlidir¹⁶⁹.

¹⁶⁸ Thomas J. Bassett, Cartography and Empire Building in Nineteenth-Century West Africa, *Geographical Review*, 84(3), 1994, ss. 316-335.

¹⁶⁹ Linda Colley, “‘This Small Island’: Britain, Size and Empire”, *Proceedings of the British Academy*, C.121, 2003, ss. 171–190.

Harita 2 Victor Levasseur's Map¹⁷⁰

3.9. HARİTALAR VE İMPARATORLUK

Harley'e göre haritalar, emperyalizmin savaş gemileri ve silahları kadar etkilidir. Haritalar, kolonyalizmin teşvik edildiği ve kâğıt üzerinde işgal edilmeden önce talep edilen topraklar için kullanıldı. Keşif için kullanılmaya başlandı ve sonra genel bilgi için kullanılmaya devam edildi. Sonunda, sömürgeleştirilen yerlerin sakinleştirilmesi, medenileştirilmesi ve sömürüsü için kullanılmaya başlandılar. İmparatorluğun gerçekliğini meşrulaştırmak için kullanıldı. İmparatorluğun mesajının bir parçası olarak söylevlerin, gazetelerin ve yazılı metinlerin yanı sıra, imparatorluğun erdemlerini öven tarihlerin ve popüler şarkıların retoriğine saldırgan

¹⁷⁰ Bkz. harita hakkında detaylı bilgi için 75. sayfa.

bir tamamlayıcı olarak kullanıldılar. Haritalar, düzenli olarak toprak gücünün doğrudan uygulanmasını destekledi¹⁷¹.

Harley, haritaların grafik doğasının emperyalist kullanıcılarına, uygulamalarının sosyal sorumluluklarından ve sonuçlarından kolayca ayrılacak keyfi bir güç verdiğini belirtir. Dünya kâğıt üzerinde parçalanabilirdi. Harley'e göre imparatorluklar, yerli halka ve hatta yerli topraklara pek az referansla kıtayı kendileri arasında bölüştüler. Haritalar, Avrupa'nın coğrafyanın bir disiplin olarak büyümesiyle daha da kurumsallaştığında, onların güç etkileri yeniden ortaya çıkmaktadır. Afrika'nın paylaşımı, Avrupa güçlerinin yerli toprak örgütlenmesinin kimliğini parçaladığı bir örnek haline gelmiştir. Haritalar, kolonyal toprak üzerinde yapılan siyasi "anlaşmalar", kiralama, bölüşüm, satış ve antlaşmaların para birimi haline gelmiştir ve bir kez imajda kalıcı hale getirildiklerinde, sık sık manzaranın hukuk gücünü kazanmıştır¹⁷².

¹⁷¹ John Brian Harley, *The nature of maps: Essays in the history of cartography*, ss. 57-58.

¹⁷² a.g.e., s. 58.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. HARLEY'İN DÜŞÜNCESİ BAĞLAMINDA 19. YÜZYIL HARİTA ÖRNEKLERİNİN ANALİZİ

Seçtiğimiz dört harita, sömürgeci vurgusu yapan haritalardan oluşmaktadır. Bu haritalar, 19. yüzyılda yaygın olan emperyalist politikalar ve güç dengelerini yansıtmaktadır. 19. yüzyıl, büyük emperyal genişlemelerin yaşandığı bir dönemdir ve bu döneme ait haritalar, sömürgecilik, imparatorluklar arası rekabet ve toprak talepleri, diğer kültürlerle aşağılayıcı bakış gibi emperyalist eğilimleri gösterir. Seçtiğimiz dört haritanın, dönemin emperyalist eğilimleri nasıl yansıttığını vurgulayabiliriz. Bu döneme ait haritaların, emperyalizmle ilişkili önemli olayları ve güç ilişkilerini gösterme potansiyeli bulunmaktadır.

Bununla birlikte seçtiğimiz bu sömürgeci vurgulu haritaların görsel özellikleri ve sunum tarzı da seçimimizin sebeplerini destekleyebilir. Haritaların simgeleri, renkleri, çizimleri veya metinleri üzerinde durarak nasıl bir emperyal mesajı ilettiğini analiz edebiliriz. Bu bağlamda, Harley'in "haritaların doğası" düşüncesine bağlı olarak haritaların görsel dilini ve içeriğini kullanarak emperyalist ideolojilerin haritalar üzerinde nasıl temsil edildiğini anlatabiliriz. Harley'in düşüncesi, haritaların politik ve sosyal bağlamlarını anlamaya nasıl katkı sağlayabileceğimizi vurgulamaktadır. Bu şekilde, seçtiğimiz beş haritanın emperyal vurgusu ve görsel özellikleri, tezimizin merkezi düşüncesini güçlendirecek ve haritaların doğası hakkındaki anlayışımızı derinleştirecektir. Bu noktada bu incelemeyi “emperyal harita” kavramı etrafında inceleyerek örnek haritaların barındırdığı söylemleri dışa çıkararak bir analiz yapılacaktır. Beş harita, kıta haritası ve dünya haritası kategorisinde değerlendirilecektir.

4.1. EMPERYAL HARİTA NEDİR?

Harita üretme ve tüketme pratikleri açısından, emperyal haritaları emperyal olmayan haritalardan ayıran fark çok azdır. Yani emperyal haritaların özünde diğer haritalardan temel bir ayrımı bulunmamaktadır¹⁷³. Bu yaklaşıma göre emperyal haritaların ortaya çıkışı ve etkisi, haritaların içinde yer aldığı mekânsal söylemler ve kullanımlarla ilişkilidir. Bu söylemlere sahip olan haritalar, bir siyasi gücün veya imparatorluğun egemenlik iddialarını ve sınırlarını gösterme amacıyla kullanılan araçlardır. Dolayısıyla, emperyal haritaların emperyal olmalarını belirleyen faktör, kullanıldıkları mekânsal söylemler ve bu söylemlerin içerdikleri politik, kültürel ve ideolojik boyutlardır¹⁷⁴.

Bu noktada biz emperyal harita kategorisini anlamak için haritaların içinde işlev gördüğü söylemlere odaklanacağız. Haritaların içeriği veya kartografik teknolojileri değil, nasıl bir mekânsal söylem içinde kullanıldıkları, "devletlerin" ve "imparatorlukların" inşa edilmesi, normalleştirilmesi ve doğallaştırılmasının belirleyici etkenlerine odaklanacağız. Fakat öncelikle 19. yüzyıl Avrupa'sının kendi dışındaki bölgelere bakış açısına ve bunun haritacılığa yansımaya genel olarak dikkat çekeceğiz.

4.2. 19. YÜZYIL AVRUPA'SINDA DOĞU'YA BAKIŞIN HARİTACILIĞA YANSIMASI

Harley, modern dönemde haritacılığın yükselişini ulus-devletin yükselişiyle paralel olarak görmektedir¹⁷⁵. Ulus-devlet bilincinin yükselmesi ve diğer kültürlerle bakışın bu dönemde şekillenmesi açık bir şekilde karşımıza çıkar. 19. yüzyıl Avrupa'nın dünya görüşü ve diğer kültürlerle karşı tutumu genellikle sempati duymayan bir bakış açısına sahiptir. Özellikle yüzyılın sonlarına doğru Avrupa gücünün hızla yayılmasıyla birlikte bu durum daha da belirgin hale gelmiştir. 19.

¹⁷³ Matthew Edney, "The Imperial Map", In J. R. Akerman (Ed.), *The Irony of Imperial Mapping*, Chicago Press, 2009, ss. 11-12.

¹⁷⁴ a.g.e., ss. 12-13

¹⁷⁵ John Brian Harley, *The nature of maps: Essays in the history of cartography*, s. 59.

yüzyılda Avrupa'nın bu anlayışı kendini Avrupa yapımı haritalarda dahi göstermiştir. 19. yüzyılın birçok haritasında sömürgeci söylem mevcuttur.

Bu haritalarda kullanılan teknik ve sanatsal unsurlar Avrupa emperyalizminin görsel karşılığını taşır. Kültürel hoşgörü eksikliği, sömürgeci yayılma ve jeopolitik çıkarlar bağlamında bu haritalarda kendini gösterir. Avrupa'nın bu dönemde kendini üstün görmesi ve diğer kültürlerle karşı azınlık veya aşağılama duyguları yaygın bir şekilde yapılır. Aynı zamanda, siyasi amaçlar için haritaların kullanımında manipülatif bir yaklaşımda gösterilir. Ayrıca bu dönemde Avrupa-merkezci vurgusunu taşıyan Mercator projeksiyonu da sıklıkla kullanılmıştır¹⁷⁶. 19. yüzyılda yüksek enlemlerdeki kara kütlelerini abartan, Hindistan ve Afrika kıtasının boyutunu küçülten Mercator projeksiyonu bu dönemde kullanımı açısından zirve yapmıştır. Dünya haritaları başta olmak üzere birçok atlaslarda Mercator projeksiyonu kullanılmıştır¹⁷⁷.

4.3. BRİTANYA İMPARATORLUĞU'NUN GENİŞLİĞİNİ GÖSTEREN İMPARATORLUK FEDERASYONU DÜNYA HARİTASI 1886 (IMPERİAL FEDERATION MAP OF THE WORLD SHOWING THE EXTENT OF THE BRİTİSH EMPIRE, 1886)

¹⁷⁶ Jeremy Black, *Maps and History*, New Haven, Yale University Press, 1997, s. 64.

¹⁷⁷ Michele Abee, *The Mercator Projection: Its Uses, Misuses, and Its Association with Scientific Information and the Rise of Scientific Societies*, Ph.D. Thesis, University of North Carolina at Greensboro, 2019, ss. 102-107.

Harita 3 Britanya İmparatorluğu'nun Genişliğini Gösteren İmparatorluk Federasyonu Dünya Haritası 1886¹⁷⁸ (Imperial Federation Map of The World Showing The Extent of The British Empire, 1886)

Walter Crane tarafından yapılan Imperial Federation Map of The World Showing The Extent of The British Empire adlı harita, 19. yüzyılda İngiliz sömürgeciliğinin yükseldiği dönemde ortaya çıktı ve 1886 yılında Koloni ve Kızılderili Sergisi sırasında Britanya İmparatorluğu'nun endüstriyel gelişimini göstermek amacıyla üretildi¹⁷⁹. Bu harita, Britanya İmparatorluğu'nu yüceltmek için tasarlandı ve kartografik olarak Greenwich başlangıç meridyeni merkezli bir Mercator projeksiyonu kullanıldı. Büyük Britanya, haritanın merkezi odak noktasının hemen üstüne yerleştirildi¹⁸⁰.

4.3.1. Imperial Federation Map'te Kullanılan Tekniğin Söylem Analizi

Haritanın Mercator projeksiyonu kullanarak küresel bir harita biçiminde sunulması, İngiliz İmparatorluğu'nun gerçek bölgesel güç dengelerini gizleyerek küçük bir adanın yönetimi altında dünya çapındaki etkisini abartmaya yönelik bir stratejiydi. Genellikle Greenwich meridyeni merkezli Mercator projeksiyonunda küresel bir harita biçiminde temsil edilen etki, küçük bir adanın olan Britanya'nın yönetimi altındaki İngiliz İmparatorluğu'nun gerçek bölgesel kırılganlığını göz ardı ederek imparatorluğun küresel erişimini ve gücünü abartılı bir şekilde öne çıkarmaktaydı. İmparatorluk, dünya haritasında büyütülerek abartıldığı için güçlü ve yayılmış bir hükümet olduğu izlenimi verilirken gerçekte yerel sorunlar, etnik çatışmalar ve bağımsızlık hareketleri gibi iç sorunlar imparatorluğun zayıflıklarını yansıtmaktaydı¹⁸¹. Mercator projeksiyonu, 19. yüzyılda yaygın olarak kullanılan bir projeksiyon türüdür ancak yüzey alanlarını korumak yerine doğru açılar ve yönleri korumaya odaklanır. Bu projeksiyon, ekvatora yakın bölgeleri büyütürken kutuplara doğru ilerledikçe alanları küçültür. Sonuç olarak Britanya İmparatorluğu'nun merkeze yerleştirildiği bu haritada, imparatorluk topraklarının genişliği ve gücü, gerçekte olduğundan daha büyük ve etkileyici bir şekilde temsil edilir¹⁸².

¹⁷⁹ Pippa Biltcliffe, "Walter Crane and the Imperial Federation Map Showing the Extent of the British Empire", *Imago Mundi*, C.57, No.1, 2006, ss. 63-69.

¹⁸⁰ Url-2 <https://digital.library.cornell.edu/catalog/ss:3293793>

¹⁸¹ Felix Driver, "Imaginative Geographies", In P. Cloke, P. Crang, M. Goodwin (Eds.), *Introducing Human Geographies*, 3.b., Routledge Taylor & Francis Group, 2014, s. 238

¹⁸² a.g.e., ss. 48-49.

4.3.2. Imperial Federation Map'ın Sanatsal Unsurların Söylem Analizi

Haritada öne çıkan ve dikkat çeken unsurlardan biri, marjinal resimlerdir. Bu resimler, Britanya İmparatorluğu'nun sömürgeci eylemlerini vurgulamak için kullanılan görsellerdir. Bu görseller, sömürgeciliğin etkilerini yansıtan semboller, sahneler veya tasvirler içeriyor. Britanya İmparatorluğu'nun yayılmacı politikalarının bir yansıması olarak kullanılmış görünüyor. Bu şekilde, haritada sömürgeciliğin yayılmasıyla birlikte getirilen sonuçların görsel bir anlatıyla sunulması hedeflenmiştir¹⁸³.

Haritanın merkezinde, Yunan mitolojisindeki savaş tanrıçası Athena'yı çağrıştıran bir kadın figürü bulunuyor. Kadın, Yunan miğferi ve elinde tuttuğu tritonla güçlü bir görünüm sergiliyor. Kalkanında İngiltere'nin birlik bayrağı yer alıyor ve dünyanın tepesinde oturuyor. Bu kadın figürü, Britannia olarak adlandırılır ve Britanya'nın somut bir temsilidir. Kadını çevreleyen görseller, sömürgeci Britanya İmparatorluğu'nun zenginliklerini ve ürünlerini simgeler. Denizin balıkları, iki yerli kadın (bir tanesi bereketi sembolize eden aslan kafasına yaslanmış), süslü bir tavus kuşu hayranıyla birlikte, Britannia'ya itaat eden ve ona hizmet eden semboller olarak tasvir edilir. Ayrıca yerel kıyafetler giyen halklar, Britannia'ya olan saygılarını göstermek amacıyla haritayı süslerler. Doğu, sembolik bir şekilde erotize edilmiş olarak betimlenir. Şehvetle uzanan çıplak bir kadın, masaj yağı şişesi tutarak tasvir edilir ve vahşi hayvanlar bile onun ihtişamına hayranlık duyuyormuş gibi evcilleştirilmiştir. Bu görüntülerle, Britanya İmparatorluğu'nun hakimiyet ve kontrol amacı vurgulanır. Haritanın mesajı, Britanya'nın ilahi bir hakkı olduğu düşünülen dünyaya hükmetme ve kendi imparatorluğunu kurma gücüne sahip olduğudur. Bununla birlikte Britanya'nın yayıldığı her yere refah, barış ve aydınlanma getirdiği düşünülür¹⁸⁴. Hindistan'ın fil ve kaplan gibi sembollerle, Avustralya'nın ise kanguru ve koyun gibi sembollerle temsil edilmesi, bu toprakların Britanya'nın kontrolü altında

¹⁸³ Jeremy Crampton, *The Power of Maps*, In P. Cloke, P. Crang, M. Goodwin (Eds.), *Introducing Human Geographies*, 3.b., Routledge Taylor & Francis Group, 2014, s. 195.

¹⁸⁴ a.g.e., s. 196.

olduğunu ve Britanya'nın doğal kaynaklarından faydalandığını vurgular. Bu da Britanya İmparatorluğu'nun sömürgeleştirme politikalarının bir yansımasıdır¹⁸⁵.

4.3.3. Imperial Federation Map'te Renk Kullanımı ve Ticaret Hatlarının Söylem Analizi

Haritada Britanya İmparatorluğu'nun yayılcı ve egemenlik odaklı bir görüntüsünü yansıtılmaktadır. Kırmızı renkle vurgulanan İngiliz kolonileri, İmparatorluğun kontrolü altındaki bölgeleri temsil etmektedir ve diğer coğrafi bölgeler ise nötr bir tonla gösterilerek ikincil önemdeymiş gibi bir his uyandırmaktadır¹⁸⁶. Büyük kolonilerin yanındaki kutularda yer alan coğrafi alan, nüfus ve ticaret istatistikleri, Britanya İmparatorluğu'nun bu bölgelerdeki ekonomik gücünü ve ticari faaliyetlerini vurgulamaktadır. Ticaret hatları, bu kolonilerin ana limanları ve İngiliz İmparatorluğu arasındaki bağlantıyı göstermektedir¹⁸⁷.

Haritanın genel mesajı, Britanya İmparatorluğu'nun küresel bir güç olduğu ve dünya üzerindeki etkisinin genişliğiyle övündüğüdür. Kolonilerin vurgulanması ve istatistiklerin sunumu, imparatorluğun ekonomik gücü ve kontrolüne odaklanarak Britanya'nın hakimiyetini ve sahiplenme arzusunu yansıtmaktadır.

4.4. TEK BİR GÖRÜNÜMDE SERGİLENEN DÜNYA ÜZERİNDEKİ BRİTANYA İMPARATORLUĞU HARİTASI 1872

Bu harita Britanya İmparatorluğu'nun en çok aranan 19. yüzyıl İngiltere haritalarından birinin dikkate değer bir örneğidir. Diğer taraftan güç ilişkisini yansıtması bakımından da iyi bir örnektir. Harita, Archibald Fullarton'ın Royal Illustrated Atlas of the Modern World için John Bartholomew Jr. tarafından oyulmuştur. Bu harita, sömürgeci İngiliz İmparatorluğu'nun zirvesini temsil ederken

¹⁸⁵ Imperial Federation (t.y.), *Map of the world showing the extent of the British Empire in 1886*.

¹⁸⁶ Imperial Federation (t.y.), *Map of the world showing the extent of the British Empire in 1886*.

¹⁸⁷ Felix Driver, *Introducing Human Geographies*, s. 238

sömürge toprakları İrlanda, Kanada, Karayipler ve Güney Amerika, Batı Afrika ve Cape, Hindistan ve Doğu Hint Adaları, Hong Kong, Avustralya, Yeni Zelanda ve Okyanusya'daki sömürge varlıklarını kapsayan bir görünüm sunar. Haritada, imparatorluk mülkleri geleneksel olarak kırmızı renkle ve koyu harflerle vurgulanmıştır. Afrika hariç, sömürgeci İngiliz egemenliği dışındaki deniz kıyıları ve sınırlar, o dönemde çeşitli Avrupa güçlerinin sömürgeci hırslarını düşündürebilecek şekilde yeşil renkle gösterilmiştir¹⁸⁸.

¹⁸⁸ Url-3 <<https://www.sandersoxford.com/shop/product/british-empire-throughout-the-world-exhibited-in-one-view>>, erişim tarihi 01.06.2023.

Harita 4 Tek Bir Görünümde Sergilenen Dünya Üzerindeki Britanya İmparatorluğu Haritası 1872¹⁸⁹ (British Empire Throughout The World Exhibited In One View)

¹⁸⁹ Url-4 <<http://www.davidrumsey.com/maps3081.html>>, erişim tarihi 01.06.2023.

4.4.1. Haritadaki Görsel Unsurların Söylem Analizi

Haritadaki görseller, dönemin Doğu halklarını temsil etmektedir. Aborjin Avustralyalılar ve Amerikalı yerli halklar gibi görsellerde, Doğu halkları genellikle egzotik ve vahşi olarak tasvir edilmiştir. Bu temsiller, Batı'nın üstünlüğünü ve Doğu'nun Batı'dan farklı ve ilkel olduğunu vurgulama amacı taşır. Bu stereotipik imajlar, Doğu halklarının Batı toplumundan farklı olduğunu ve onların yaşam tarzının, giyimlerinin, dillerinin ve geleneklerinin Batı normlarından sapma olduğunu gösterir. Öte yandan, Hindistan'daki Raj dönemi ve Britanya Çini'nin temsilcileri gibi görseller, Batı'nın Doğu kültürlerini anlama çabalarını yansıtan bir yaklaşımdır. Bu görsellerde Doğu halkları, Batı'nın sömürgeci egemenliği altındaki birer unsur olarak görülür. Bu temsiller, Doğu'nun egzotik ve mistik bir yer olarak algılanmasını sağlar, Batı'nın üstünlüğünü ve medeniyetini vurgular. Haritadaki bu görseller, dönemin siyasi, sosyal ve kültürel bağlamında ele alındığında Batı'nın Doğu'ya yönelik üstünlük duygularını ve emperyalist hırslarını yansıtan birer ifade olarak görülebilir¹⁹⁰. Diğer taraftan haritada Batılıların modern kıyafetler içinde tasvir edilmesi, o dönemdeki Batı'nın egemenlik ve ilerleme imajını yansıtan bir unsurdur. Bu temsiller, Batı kültürünün modernlik, uygarlık ve ilerlemeyle ilişkilendirildiği bir zamanda çizilmiştir. Batılıların modern kıyafetler içinde tasvir edilmesi, Batı'nın Doğu'yu "uygarlaştırma" ve modernleştirme çabalarını yansıtan bir yaklaşımı gösterir. Bu temsiller, Batı'nın teknolojik ve sosyal gelişmelerde ileri olduğunu, Doğu halklarının ise geride kaldığını ima eder. Batı'nın modern kıyafetleri, Batılıların çağdaş yaşam tarzını ve Doğu halklarının bu yaşam tarzına ulaşmada geri kalmış olduklarını vurgular. Bu temsiller, Batı'nın sömürgeci emperyalist politikalarının bir parçası olarak da okunabilir. Batı'nın sömürgelerinde modernlik, Batılı giyim tarzı ve yaşam tarzının benimsenmesiyle ilişkilendirilmiş, yerel kültürlerin bastırılması ve asimilasyonu hedeflenmiştir. Bu temsiller, sömürgeciliğin ve kültürel asimilasyonun bir aracı olarak kullanılmış olabilir. Ayrıca Batılıların modern kıyafetler içinde tasvir edilmesi, Batı'nın kendini üstün ve egemen bir güç olarak görmesini yansıtan bir ifadedir. Bu temsiller, Batı'nın kendini diğer kültürlerle karşı üstün ve "medeniyetin taşıyıcısı" olarak görme eğilimini

¹⁹⁰ Onur B. Kula, *Batı Felsefesinde Oryantalizm ve Türk İmgesi*, 3. b., 2018, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s. 46.

yansıtır. Batı'nın modern kıyafetleri giymiş olarak tasvir edilmesi, kültürel üstünlüğünü ve egemenliğini vurgulamaya yönelik bir yaklaşımı gösterir¹⁹¹.

4.5. VİCTOR LEVASSEUR'UN AFRİKA HARİTASI 1852

19. yüzyılda haritacılık alanında etkili olan ve 1800 ile 1870 yılları arasında yaşamış Fransız bir mühendis, haritacı ve oymacı olan Victor Levasseur, Afrika kıtası haritasını çıkardı. Levasseur bu haritada adeta Fransız sömürgeci zihniyetini yansıttı. Dolayısıyla Victor Levasseur'un 1852 tarihli Afrika haritası sömürgeci ideolojiyi meşrulaştırmak amacıyla nasıl kullanıldığını gösteren iyi bir örnektir. Bu harita, o dönemde yaşanan mücadeleleri ve sömürgeci zihniyeti yansıtmaları bakımından ilginç içeriklerle doludur. Harita Levasseur'un "Atlas National de la France Illustrée" adlı eserinin içinde yer almaktadır¹⁹².

¹⁹¹ Url-3

¹⁹² Url-5 <<https://www.geographicus.com/P/AntiqueMap/afrique2-levasseur-1852>>, erişim tarihi 01.06.2023.

Harita 5 Victor Levasseur'un Afrika Haritası 1852¹⁹³ (1852 Levasseur Map of Africa)

4.5.1. Afrika Haritasının Sanatsal Unsurların Söylem Analizi

Haritadaki tasvirler ve yazılar, Fransızların Afrika'yı sömürgeleştirme çabalarını haklı göstermek için kullanılan sembollerle doludur. Haritadaki kartuş tasvirlerin ana teması, Fransız askerinin bir Arap'a Afrika haritasını göstermesidir. Bu tasvirde, Fransız askeri üstün bir pozisyonda ve Afrika halkından daha fazla bilgiye sahip olarak tasvir edilir. Bu, Fransızların kendi medeniyetlerini ve kültürlerini üstün görmelerini ve Afrika'nın yerli halkını medeniyetsiz veya geri kalmış olarak görmelerini yansıtmaktadır. Bu tasvir, sömürgeciliğin altında yatan düşüncüyü vurgular: Avrupalılar, yerli halklara medeniyet getirme ve onları kendi değerlerine

¹⁹³ Url-5

uymaya zorlama misyonuyla hareket etmektedir¹⁹⁴. Haritada sağda bulunan anıt yazısının üzerinde yer alan kişi Hz. Muhammed'dir. Hz. Muhammed'in elinde ise Kur'an-ı Kerim vardır. Fransızların Mısır'ı işgalinde İslâm'ın sembollerini kullanması Napolyon'un Mısır'ı işgaliyle var olan bir şeydir. Nitekim Napolyon Bonapart Mısır'a vardığında işgaline bir meşruiyet alanı oluşturmak için İslâm'ın birçok sembolünü kullanan bir ferman yazarak Mısır halkına dağıttırmıştır¹⁹⁵. Haritada anıt üzerindeki Fransızca yazı ise Avrupalıların getirdiği medeniyetin Afrika'nın değerlerini takdir etmelerini sağlayacağına dair bir umudu ifade eder. Anıt metninde şunlar yazmaktadır:

Asya'dan sonra dünyanın büyük bir kısmı Mezraım'ın soyundan gelenler tarafından dolduruldu ve ilk olarak Mısır ve Libya'da yayıldılar. Uzun süre Romalılara tabi olan kuzey kesimi hariç, 16. yüzyıldan önce çok az bilinen, ancak geçen yüzyılın sonlarına doğru, sürekli ve bilgili keşifler sayesinde, iç kısmı hala bilimden gizlenen dünyanın bu kısmı hakkında ilginç ayrıntılar elde edebildik. Avrupalı halklar tarafından bu yakıcı, ancak parlak bir bitki örtüsüyle zengin toprakların her noktasına taşınan medeniyet, bir gün gerçek değerini takdir etmemizi sağlayacaktır.

Süslemelerin Açılımı

Afrika, kızgın güneşinin ışınları altında, ikinci vahalarla süslü çölün kurak toprakları üzerinde otururken temsil edilmektedir. Palmiye ağaçları sürekli yeşillikleriyle onu gölgeliyor. Yanında, onu dolduran ... ve resmi çerçeveleyen süslemeyle iç içe geçmiş üretimler yer alıyor. Arka planda ünlü piramitleri ve dikilitaşları görüyoruz; buralarda, uzak bir çağda, güzel harflerin ve pek çok yönden genişleyerek bir gün onu yeni bir hayata döndürecek olan insan faaliyetinin tohumları atılmıştı. Dünyanın öbür ucunda Muhammed, elinde Kuran'la, dininin en yaygın olduğu bu Afrika toprağının anıtlarından birinin üzerinde durmaktadır. Aşağıda, Fransa'nın çocukları, silahlarıyla fethettikleri Cezayir'i, bir gün tüm ulusları birleştirecek olan zekayla görkemli bir hayata kavuşturuyorlar.

¹⁹⁴ Thomas J. Bassett, "Cartography and Empire Building In Nineteenth-Century West Africa" *Geographical Review*, 84(3), ss. 316-335.

¹⁹⁵ İbrahim Kalın, *Ben, Öteki ve Ötesi*, 13. b., İstanbul, İnsan Yayınları, 2017, ss. 291-294.

Ancak bu ifade, Avrupalıların sömürgeleştirme eylemlerini haklı çıkarmak, meşru göstermek amaçlı kullanılan bir söylemi yansıtır. Bu söylem, yerli halkların kendi kültürlerini, değerlerini ve kaynaklarını görmezden gelerek onları Avrupa'nın egemenliği altında sömürgeleştirme ve kontrol etme amacını taşır. Haritadaki diğer tasvirlerde, zafer kazanan Fransız askerleri ve Fransız bayrağını taşıyan askerler yer alır. Bu tasvirler, Fransızların kendilerini özgürlük getiren, zulmü ortadan kaldıran ve bilgiyi yayma amacı güden bir güç olarak gördüklerini yansıtır. Ancak bu söylem, gerçek niyetlerini gizleyerek sömürgeleştirme, kaynak sömürüsü ve ekonomik çıkarlarını sürdürme amacı taşır. Haritada Cezayir limanının tasviri ise sömürgeciliğin medeniyet, ticaret ve sömürgeleştirme arasındaki bağlantıyı vurgular. Liman, özgürlük, serbest ticaret ve medeniyetin bir sembolü olarak sunulurken gerçekte yerli halkların kaynaklarından ve ekonomik güçlerinden yararlanma amaçlarını taşıyan bir sömürgeci kontrol noktasıdır. Kıta üzerinde yer alan bazı bölgelerin sınır hatlarıyla çeşitli şekilde renklendirilmesi ise sömürgeci devletlerin nihai hedeflerini yansıtmaktadır¹⁹⁶.

4.5.2. Mercator Projeksiyonunda Britanya İmparatorluğu Dünya Haritası 1893

George R. Parkin'in 1893 yılında yayınladığı İngiliz İmparatorluğu Dünya Haritası, o dönemde İngiliz İmparatorluğu'nun birliğini ve gücünü vurgulayan bir propaganda aracı olarak kullanılmıştır¹⁹⁷. Parkin, sömürgeci İngiliz İmparatorluğu'nun geniş coğrafi yayılımını ve küresel etkinliğini göstermek için harita üzerindeki öğeleri bilinçli bir şekilde seçmiştir. Parkin'in haritasının boyutu, projeksiyonu ve renklendirilmesi, İngiliz İmparatorluğu'nun birleşik bir güç olduğunu vurgulamak amacıyla yapılan bilinçli seçimlerdir. Harita, imparatorluk topraklarının fiziksel bir birliğini göstermeye çalışırken aynı zamanda İngiliz teknolojisinin bu birliği sağlama gücünü vurgulamaktadır. Deniz ve kömür üsleri, demiryolları ve iletişim hatları gibi unsurların işaretlenmesi, imparatorluğun küresel yayılmasını ve iletişim ağını

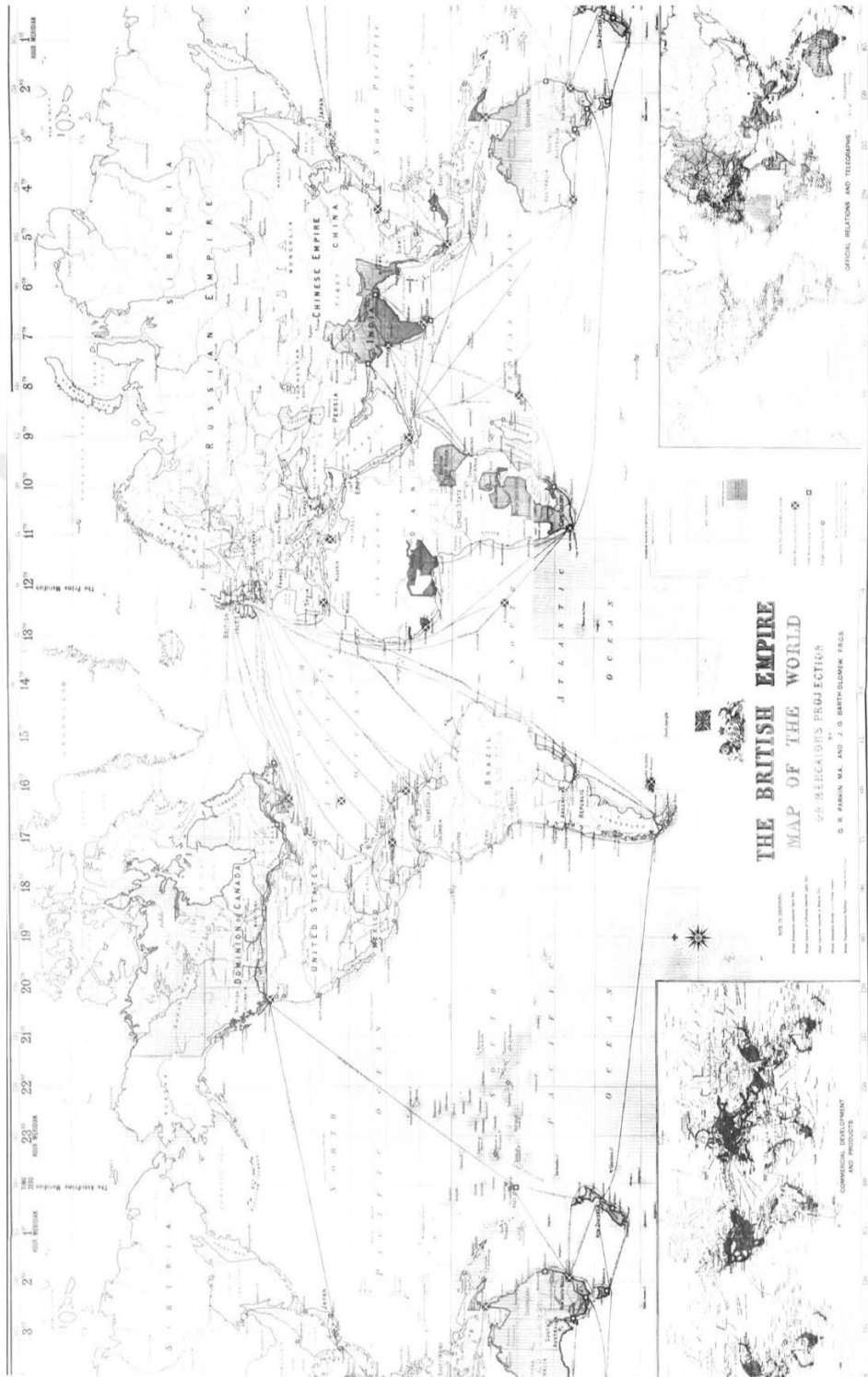
¹⁹⁶ Thomas J. Bassett, "Cartography and Empire Building In Nineteenth-Century West Africa", *Geographical Review*, 84(3), ss. 316-335.

¹⁹⁷ Terry Cook, "A Reconstruction of the World: George R Parkin's British Empire Map of 1893", *Cartographica*, C.21, No.4, 1984, ss. 53-65.

göstermekte ve bu sayede onun organik bir birlik olduğunu göstermeyi amaçlamaktadır. Parkin'in sömürgeci söylemi barındıran haritası okullarda, halk kütüphanelerinde ve konferans salonlarında yaygın olarak kullanılmış, yani halk seviyesine inmiştir. Bu, haritanın o dönemde İngiliz İmparatorluğu'nun birleşik bir güç olarak algılanmasına katkıda bulunduğunu göstermektedir¹⁹⁸.

¹⁹⁸ a.g.e., s. 53.

Harita 6 Mercator Projeksiyonunda Britanya İmparatorluğu Dünya Haritası¹⁹⁹ (The British Empire Map of the World on Mercator's Projection)

4.6. HARİTADA KULLANILAN TEKNİĞİN SÖYLEM ANALİZİ

¹⁹⁹ a.g.e., ss. 53-65.

Haritanın boyutu oldukça büyüktür ve neredeyse 1,5 metre genişliğe ve 2,5 metre yüksekliğe sahiptir. Bu, haritanın konferans salonları veya sınıflar için ideal bir görsel yardım olmasını sağlar²⁰⁰. Parkin, haritanın bu büyük boyutunu bilinçli bir şekilde seçmiştir çünkü haritanın izleyiciler tarafından daha iyi görülmesini ve anlaşılmasını sağlamak istemiştir. Büyük boyut, haritanın ayrıntılarının daha belirgin ve okunaklı olmasını sağlar. İzleyiciler, haritayı daha rahat görebilir, detaylara odaklanabilir ve Parkin'in mesajını daha iyi anlayabilirler. Onun haritasında da Kanada, Güney Afrika ve Avustralya gibi İngiliz İmparatorluğu'nun önemli bölgeleri Mercator projeksiyonu nedeniyle gerçekten olduğundan daha büyük görünmektedir. Bu, imparatorluğun genişliği ve yayılımının vurgulanmasına yardımcı olur. Parkin, haritasını İngiliz İmparatorluğu'nun birliğini göstermek amacıyla tasarladığından, Mercator projeksiyonunu kullanarak bu büyütme etkisinden yararlanmıştır²⁰¹.

4.6.1. Haritada Öne Çıkarılan Unsurların Söylem Analizi

Parkin'in haritasında alt köşelerde yer alan Mercator projeksiyonuna dayalı iki ek harita, İngiliz İmparatorluğu'nun gücünü ve etkisini göstermeye yönelik olarak tasarlanmıştır. “Official Relations and Telegraphs” haritası, imparatorluğun telgraf hatlarıyla birbirine bağlanmış olduğunu vurgulamak için kullanılan kırmızı renkteki hatlarla iletişim ağını gösterir. Bu, onun diplomatik gücünü yansıtan ve dünya çapında geniş bir ağa sahip olduğunu gösteren bir gösterge olarak hizmet eder. Diğer yandan, “Commercial Developments and Products” haritası, imparatorluğun ticari gelişme ve potansiyelini vurgulamayı amaçlar. İmparatorluğun ekonomik gücünü gösteren, sahip olduğu başlıca ihracat ürünlerini ve ticaret yollarını gösteren bir haritadır. Bu, İngiliz İmparatorluğu'nun dünya çapında ekonomik açıdan önemli bir rol oynadığını ve ticari üstünlüğe sahip olduğunu göstermeyi amaçlar. Her iki harita da Parkin'in haritasının genel amacını desteklemek için kullanılır. İmparatorluğun birleşik olduğunu, ticaret, iletişim ve savunma yoluyla birbirine bağlı olduğunu ve dünya sahnesinde üstünlük sağladığını göstermek için tasarlanmışlardır. Bu haritalar, İngiliz İmparatorluğu'nun

²⁰⁰ a.g.e., s. 58

²⁰¹ a.g.e., s. 59.

gücünü vurgulayan ve Parkin'in birleşik imparatorluk fikrini destekleyen önemli bileşenler olarak değerlendirilebilir²⁰².

Bu renk seçimi Parkin'in harita üzerindeki mesajını vurgulamak amacıyla bilinçli bir şekilde yapılmıştır. Koyu kırmızı ve pembe renkler, İngiliz topraklarını ve etki alanlarını temsil ederken diğer bölgeler tarafsız bir renk tonu olan donuk gri-yeşil ile gösterilmiştir. Bu renk seçimi, İngiliz İmparatorluğu'nun gücünü ve genişliğini vurgulamaktadır. Koyu kırmızı ve pembe renkler, İngiliz hakimiyetinin olduğu bölgeleri belirtirken tarafsız renk tonu ise İngiliz etkisinin olmadığı alanları göstermektedir. Bu şekilde haritada İngiliz İmparatorluğu'nun etki alanı görsel olarak öne çıkarılmış ve diğer bölgelerden ayrılmıştır. Bu renk seçimi, haritanın izleyicilere İngilizlerin yaygınlığını, gücünü ve etkinliğini göstermek için tasarlandığını göstermektedir. Sömürgeci İngiliz devletinin denizaşırı topraklarının genişliği ve etki alanının, geri kalan dünya ile karşılaştırıldığında önemli olduğunu vurgulamaktadır. Diğer taraftan İngiliz buharlı gemi rotalarının güçlü mavi çizgilerle vurgulanması, İngilizlerin deniz yolları ve ticaret hatlarının kendi topraklarını birleştirdiğini göstermektedir. Haritanın sömürgeci İngiliz devletinin savunma stratejilerini ve güçlü konumunu vurgulamak için tasarlandığını ifade etmektedir. Güçlendirilmiş İngiliz deniz üsleri ve kömür tedarik noktalarının büyük siyah çarpılarla belirgin bir şekilde işaretlenmesi ise İngilizlerin deniz gücünü ve küresel stratejik konumunu koruma çabalarını göstermektedir. Bu vurgu, sömürgeci İngiliz devletinin dünya çapındaki askeri gücünü, deniz yolları üzerindeki kontrolünü ve dünya çapında yayılan savunma ağını görsel olarak vurgulamayı amaçlar²⁰³.

²⁰² a.g.e., s. 60.

²⁰³ a.g.e., ss. 58-59

SONUÇ

Haritalar, insanlık tarihi boyunca çok çeşitli amaçlar için kullanılan önemli araçlardır. Sadece yön bulmak ve ulaşım sağlamakla sınırlı kalmayıp aynı zamanda keşiflerin, kolonizasyonun, savaş stratejilerinin, coğrafi bilgi paylaşımının ve güç gösterilerinin birer aracı haline gelmişlerdir. Haritalar, birçok toplumun, kültürün ve ideolojinin birer yansıması haline gelerek güçlü sembolik anlamlar taşımışlardır. Bir örneğe bakacak olursak, devletlerin egemenlik iddialarını desteklemek veya siyasi propaganda yapmak amacıyla çizilen haritalar sıklıkla karşımıza çıkar. Bu tür haritalar, ulusal sınırların vurgulanması, toprak iddialarının gösterilmesi ve tarihi olayların vurgulanması gibi amaçlarla kullanılır. Bu şekilde, haritalar bir devletin gücünü ve egemenliğini gösterme aracı haline gelir. Ayrıca haritaların politik bir araç olarak kullanılmasıyla birlikte kültürel ve sosyal dinamikleri de yansıttığı görülür. Örneğin, bir bölgenin etnik, dini veya kültürel yapısını gösteren haritalar, o bölgedeki toplumsal ve kültürel unsurları ortaya koyar. Haritaların toplumlar arasındaki ilişkileri, etkileşimleri ve güç dengelerini yansıtmaya potansiyeli büyüktür.

Araştırmamız bu noktada tarihsel haritaların değerlendirilmesinde John Brian Harley'in düşüncesi etrafında bir vurgu yapar ve farklı bir bakış açısı getirmeyi amaçlar. Harley, tarihsel haritaların incelenmesinin salt teknik düzlemde olamayacağını, onların çoklu değerlendirilmesi gerektiğini belirtir. Bu şekilde Harley, haritaların yalnızca yol gösterici olmanın ötesinde, birer güç aracı olarak da işlev görebileceği gerçeğini ortaya koymaktadır. Biz de tez boyunca tarihsel haritaların ideolojik yönlerinin olabileceğini bilgi-güç bağlamında değerlendirdik.

Tezin birinci bölümü, Harley'in düşüncesinin temelini oluşturan bilgi-güç meselesini ele alarak kavramsal temellerini inceler. Bu bölümde coğrafi bilgi, haritacılık bilgisinin iktidarla ilişkilerine değinilerek Harley'in düşüncesine zemin

hazırlanmıştır. Genelde iktidarın coğrafya bilimi ile ilişkisine özelde de iktidarın haritacılık alanına gösterdiği özel ilgiye değinilmiştir. Bununla birlikte bu bölümde “19 yüzyılda bilgi-iktidar ilişkisinin yeniden kurulması” başlığı altında bazı hususlara dikkat çekilerek dördüncü bölümün felsefi temelini kuran bir anlatım yapılmıştır. Ayrıca bu bölümde Harley’in düşüncesini desteklemek için haritaların doğası tartışmalarında aynı safta yer aldığı meslektaşları John Pickles ve Matthew Edney’in görüşlerine de kısmen yer verilmiştir. Söz konusu iki ismin haritacılık ile görüşlerine değinilmiş ve tarihsel haritaların çoklu değerlendirilmeye tabii tutulması gerektiği düşüncelerine dikkat çekilmiştir.

İkinci bölümde ise John Brian Harley’in akademik kariyerine ilişkin birtakım bilgiler ve haritacılık tarihine katkıları ele alınmıştır. Bunun yanında haritacılık alanındaki düşüncesine giriş yapılmış, haritaya bakışı, haritaları nasıl yorumladığı ve haritacılık tarihinin nasıl yazılması gerektiği gibi konulara girilmiştir. Bununla birlikte haritaların iktidarı nasıl yansıttığına da bu bölümde değinilmiştir. Fakat haritaların iktidarı nasıl yansıttığı yoğun olarak üçüncü bölümde anlatılmıştır. Dolayısıyla bu bölümde Harley açısından haritaların kültürel, toplumsal ve ideolojik unsurlarının ele alınması gerektiği vurgusunun teorik yönleri öne çıkarılmıştır.

Üçüncü bölümde, John Brian Harley’in düşünceleri merkeze alınarak Avrupa haritacılık tarihi bağlamında tarihsel haritalarda söylem ve güç işleminin nasıl gerçekleştiği ele alınmıştır. Bu bölümde, belirli unsurlar etrafında pratik ve teorik yönleri dikkat çekilerek haritaların söylem ve gücü taşıdığı vurgulanmıştır. Haritalarda bilinçli-bilinçsiz sessizlikler, bilimsel, sosyal ve siyasal söylemler ele alınmıştır. Öte yandan haritaların yapım aşamalarının içsel ve dışsal gücün etkileri anlatılmıştır. Bununla birlikte haritalarda yer adlarının değiştirilmesinin de haritaların güçle ilişkilendirileceğine dikkat çekilmiştir. Ayrıca bu bölümde Avrupa haritacılık tarihinde sıklıkla karşılaşılan kartuşlardan bahsedilmiş ve bu kartuşların nasıl güç söylemi taşıdığı da ele alınmıştır. Bunun yanında tarihsel haritalarda renk kullanımının da ne anlama geldiği anlatılmıştır.

Dördüncü bölümde ise Harley'in yorumlama biçiminden yola çıkarak bazı haritalar analiz edilmiştir. Bu bölümde 19. yüzyılda Batı Avrupalılar tarafından kullanılan dört adet sömürgeci söylem içeren haritanın analizi sunulur. Bu analiz, Harley'in düşüncesi ışığında, bu haritaların hangi ideolojileri yansıttığına, kültürel ve toplumsal unsurları nasıl taşıdığına odaklanır. Bu haritaların seçilmesindeki temel amaç, sömürgecilik, Avrupa-merkezcilik ve diğer toplumsal olayların haritalar üzerindeki etkilerini göstermektir. Bu bölümde yapılan analizler, söz konusu haritaların içerdikleri semboller, renkler, metinler ve grafikler gibi unsurlar üzerinde yoğunlaşır.

Araştırmamız, pozitivist haritacılık geleneğinde yer alan tarihsel haritaların sadece niceliksel olarak değerlendirilmesinin eksikliğini vurgular ve John Brian Harley'in düşüncesi etrafında sosyolojik değerlendirme imkânı sunar. Araştırmanın amacı, tarihsel haritaların aynı zamanda kültürel, toplumsal ve ekonomik gibi birçok parametrelerle yorumlanmasıdır. Tarihsel haritalar, sadece coğrafi alanların ölçülmesi ve gösterilmesi için kullanılan araçlar olarak değerlendirilemez. Bu haritalar, bir dönemin sosyal, kültürel, ekonomik vb. yapısını yansıtan önemli belgelerdir. Tarihsel haritaların içerdikleri sembollerin, renklerin, metinlerin ve grafiklerin analizi yapılmalı, bu unsurlar kültürel, toplumsal ve ekonomik bağlamlarla ilişkilendirilmelidir. Tarihsel haritaların kültürel boyutu incelendiğinde bir toplumun değerlerini, inançlarını ve dünya görüşünü yansıttığı görülür. Haritalar üzerindeki semboller, yer adları, mitolojik göndermeler ve kültürel motifler, o dönemin toplumsal ve kültürel dinamiklerini anlamamıza yardımcı olur.

Tezimiz, incelediği araştırma sorusunu Avrupa haritacılık tarihi etrafında şekillendirir. Bunun iki sebebi vardır. İlk olarak John Brian Harley'in düşüncesinin temelini oluşturan haritacılık anlayışı, Avrupa haritacılık tarihi merkezinden hareketle gelişmiştir. Harley, Avrupalı haritacıların düşünce ve yaklaşımlarını derinlemesine incelemiş ve haritaların nasıl birer güç aracı olarak kullanıldığını anlamıştır. Harley bu noktadan hareketle tarihsel haritaların içinde barındırdığı gizlilikler ve sessizlikler,

haritaların yapım aşamasında içsel ve dışsal güç ilişkileri, bilinçaltı geometrisini oluşturan etkenler ve haritalar üzerinde yer alan ideolojik süslemeleri dikkate alarak haritalarda bilgi-güç ilişkisini ele almıştır.

İkinci olarak tezin tercih ettiği 19. yüzyıl Avrupa haritaları, bilgi-güç ilişkisini açıklamak ve anlamak için uygun bir dönemi temsil eder. Bu dönemde Avrupalı güçler, sömürgeci faaliyetleri ve sömürgeciliğe dayalı yayılma politikalarıyla önemli bir güç merkezi haline gelmiştir. Sömürgeci anlayışın yükselişi, haritalara bilinçaltı geometrisi ve ideolojik süslemelerle yansımıştır. Söz konusu haritalar, Avrupa'nın kendi egemenliklerini, sömürgeleri üzerindeki hakimiyetini ve dünyanın diğer bölgeleri üzerindeki algısını gösteren önemli belgelerdir. Bu dönemde Avrupalı haritacılar, sömürgeci politikaları destekleyen haritalar üretmişlerdir. Haritalar, sömürgeciliğin meşrulaştırılması ve sömürge bölgelerinin kaynaklarının gösterilmesi gibi amaçlarla kullanılmıştır. Ayrıca bu haritalar, Avrupa'nın egemenlik iddialarını güçlendirmek ve diğer toplumları aşağılayarak bir üstünlük iddiası kurgulamak için de kullanılmıştır.

Tez kapsamında gerçekleştirilen çalışmalarda, sömürgeci söylem içeren dört adet haritanın detaylı analizi gerçekleştirilmiştir. Bu analizin temel amacı, sömürgeci ideolojiyi yansıtan haritaların Avrupa merkezîyetçi bir etki yarattığını ortaya koymaktır. Bu kapsamda Avrupa merkezîyetçilik, Avrupa kültürünü ve gücünü merkeze alan, diğer bölgeleri ve toplulukları ikincil konumda değerlendiren bir anlayıştır. Bu etki, haritaların tasarımında ve içeriklerinde kendini gösterir. Diğer bir amaç ise bu haritaların kültürel, toplumsal ve politik unsurları nasıl taşıdığını derinlemesine incelemektir. Haritalar, sadece coğrafi bilgilerin aktarımı için değil, aynı zamanda sömürgeci ideolojiyi yayma, hâkimiyet kurma ve toplumları etkileme amacıyla tasarlanmıştır. Bu nedenle, haritaların semboller, renkler, sınırlar ve diğer göstergeler aracılığıyla kültürel kimlikleri, toplumsal ilişkileri ve politik yapıları yansıttığı görülmüştür. Bu analizler, sömürgeci söylemin nasıl görsel bir araç olarak kullanıldığını ve haritaların toplumsal ve siyasi düşünceleri nasıl etkilediğini ortaya koymaktadır.

Bu sömürgeci haritaların analiziyle birlikte tezin orijinal katkısı, güç ilişkileri, iktidar oluşumları ve sömürgecilik faaliyetlerinin haritalar üzerindeki etkilerini anlama imkânı sunmasıdır. Araştırmamızın katkısı bir yandan sömürgeci ideolojiyi yansıtan haritaların Avrupa merkezîyetçi etkisini ve kültürel, toplumsal, politik unsurları nasıl taşıdığını derinlemesine incelemesidir. Bu çalışma, haritaların sömürgeci ideolojiyi nasıl aktardığını ve hâkimiyet kurma amacıyla nasıl kullanıldığını göstererek haritaların güç ilişkilerini ve ideolojik manipölasyonu nasıl yansıttığını ortaya koymaya çalışmıştır. Bu perspektif, haritaların sadece coğrafi bilgilerin iletilmesi için değil, aynı zamanda sömürgeleştirme sürecinde güç ve kontrol aracı olarak nasıl kullanıldığını vurgular.

Ayrıca araştırmamız Brian Harley'in bilgi-güç merkezli haritacılık düşüncesini ele alarak Türkiye'de -tez olarak- daha önce çalışılmamış bir konuyu çalışmıştır. Haritacılık tarihi alanında haritaları bilgi-güç perspektifinden ele alan bir tez çalışması olmaması nedeniyle bu alanda yeni bir çalışma olması düşünülmektedir. Türkiye'de yapılan haritacılık tarihi çalışmaları genellikle haritaların coğrafi verilerini, ölçüm tekniklerini veya tarihsel gelişimlerini ele almaktadır. Ancak bu tez, tarihsel haritaların sadece bilimsel araçlar olmadığını, aynı zamanda bilgi ve güç arasındaki ilişkiyi yansıtan önemli birer kaynak olduğunu vurgulamaktadır. Bu bağlamda, Türkiye'deki haritacılık tarihine yeni bir perspektif getirmekte ve bilim tarihi alanında bir boşluğu doldurmaya çalışmaktadır.

Öte yandan araştırmamız, disiplinlerarası bir çalışma imkânı sunmaktadır. Bu disiplinlerarası yaklaşım, bilim tarihi, kartografya tarihi ve kültür tarihi gibi farklı alanların bir araya gelmesini sağlar. Bu sayede, haritaların yapısı ve işlevi üzerine daha kapsamlı ve derinlemesine bir anlayış geliştirilebilir. Tezin orijinal katkısı, bilgi-güç ilişkisinin haritalar üzerindeki etkisini vurgulayarak bu alana yeni bir perspektif sunmasıdır. Bu perspektif, haritaların sadece nesnel bilgilerin iletilmesi aracı olmadığını, aynı zamanda güç dengelerini yansıtan ve ideolojik birer yapıya sahip olduklarını göstermektedir. Bu şekilde, haritaların nasıl bilgi ve gücün aracı haline geldiği, iktidar sahipleri tarafından nasıl manipüle edildiği ve toplumun bakış açılarını nasıl etkilediği üzerine daha derinlemesine bir anlayış elde edilebilir.

Ayrıca tezin disiplinlerarası çalışma imkânı sunması, farklı bilim alanlarından gelen araştırmacıların birlikte çalışmasını teşvik eder. Bu, farklı bakış açıları ve yöntemlerin bir araya gelerek daha kapsamlı bir analiz yapılmasını sağlar. Örneğin, bilim tarihi alanından gelen araştırmacılar, haritaların epistemolojik ve ontolojik boyutlarını ele alırken kültür tarihi alanından gelen araştırmacılar haritaların ideolojik ve toplumsal unsurlarını inceler. Bu iş birliği, haritaların bilgi-güç ilişkisini anlamamızı ve daha kapsamlı bir perspektif oluşturmamızı sağlar.

Araştırmamız ayrıca oryantalizm sahasına yeni bir çalışma fikri sunmaktadır. Haritaların doğu-batı ilişkileri perspektifinden incelenebilmesi, önemli bir olanak sunmaktadır. Bu perspektif, Batı Avrupalılar tarafından üretilen sömürgeci haritaların analizi üzerinden Doğu'nun Batı'nın gözünde nasıl resmedildiğini ve temsil edildiğini anlamamıza yardımcı olmaktadır. Sömürgeci haritalar, genellikle Batı Avrupa'nın egemenlik ve hakimiyetini yansıtan ideolojik yapıları içermekte ve Doğu'yu, Batı'nın gözünde egzotik, gelişmemiş, kontrol edilmeye ihtiyaç duyan bir bölge olarak tasvir etmektedir. Bu haritalar, kültürel önyargıları, stereotipleri ve Batı'nın kendini üstün gördüğü bir anlayışı yansıtmaktadır.

Sonuç olarak bu tez disiplinlerarası bir çalışma ortamına katkı sunarak bilim tarihi, kartografya tarihi ve kültür tarihi alanlarında yeni bir perspektif sunar. John Brian Harley'in düşüncelerinin derlenmesi ve 19. yüzyıl sömürgeci söylemi taşıyan haritalar etrafında yapılan analizler, haritacılık tarihindeki bilgi-güç ilişkisini anlamamıza, haritaların sosyal ve kültürel bağlamlarını incelemelerine katkı sunmaktadır.

KAYNAKÇA

- Anaz, N.** (2011). “Ütopik coğrafyalar: On sekizinci yüzyıl Avrupa haritalarındaki kartuşların söylemsel analizi”, *Doğu Coğrafya Dergisi*, 15(24), 43-59.
- Arslan, H.** (1999). Bilim, Bilimsel Bilgi ve İktidar, *Doğu-Batı Düşünce Dergisi*, 2(7), 63-89.
- Bassett, T. J.** (1994). “Cartography and Empire Building in Nineteenth-Century West Africa”, *Geographical Review*, 84(3), 316-335.
- Besse, J. M., Verdier, N.** (2019). “Cartouches”. In M. H. Edney, M. S. Pedley (Eds.), *The History of Cartography: Cartography in the European Enlightenment* (Vol. 4). Canada: The University of Chicago Press.
- Biltcliffe, P.** (2006). “Walter Crane and the Imperial Federation Map Showing the Extent of the British Empire”, *Imago Mundi*, 57(1), 63-69.
- Cevizci, A.** (2005). *Paradigma Felsefe Sözlüğü* (6. Baskı). İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- Cevizci, A.** (2009). *Felsefe Tarihi* (1. Baskı). İstanbul: Say Yayınları.
- Cevizci, A.** (2016). *17. Yüzyıl Felsefesi* (4. Baskı). İstanbul: Say Yayınları.
- Clarke, G. N. G.** (1988). “Taking possession: the cartouche as cultural text in eighteenth-century American maps”, *Word & Image*, 4(2), 455-474.
- Colley, L.** (2003). *“This Small Island”: Britain, Size and Empire* (Vol.121). UK: The British Academy
- Conner, C. D.** (2013). *Halkın Bilim Tarihi* (3. Baskı). Ankara: TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları.
- Cook, T.** (1984). “A Reconstruction of the World: George R Parkin's British Empire Map of 1893”, *Cartographica*, 21(4), 53-65.
- Crampton, J.** (2014). “The Power of Maps”. In P. Cloke, P. Crang and M. Goodwin (Eds.), *Introducing Human Geographies* (Third Edition). UK: Routledge Taylor & Francis Group.

- Çelebi, V.** (2013). “Michel Foucault’da Bilgi, İktidar ve Özne İlişkisi”. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 5(1), 512-523
- Doğan, M.** (2004). *Michel Foucault’da Bilgi/İktidar İlişkisi* (Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Doğanay, H.** (2017). *Coğrafi Bilim Alanları Sözlüğü* (2. Baskı). Ankara: Pegem Yayınları.
- Driver, F.** (2001). *Geography Militant: Cultures of Exploration and Empire*. Oxford, UK and Malden, MA: Blackwell Publishers.
- Driver, F.** (2014). “Imaginative Geographies”. In P. Cloke, P. Crang, and M. Goodwin (Eds.), *Introducing Human Geographies* (Third Edition). UK: Routledge Taylor & Francis Group.
- Edney, M.** (1994). “Mathematical Cosmography and the Social Ideology of British Cartography 1780-1820”, *Imago Mundi*, 46(1), 101-116.
- Edney, M.** (1996). “Theory and the history of cartography”. *Imago Mundi*, 48(1), 185-191.
- Edney, M.** (2009). “The Imperial Map”. In J. R. Akerman (Ed.), *The Irony of Imperial Mapping*. Illinois: Chicago Press.
- Edney, M.H.** (2011). “Cartography Without 'Progress': Reinterpreting the Nature and Historical Development of Map Making”. In M. Dodge (Ed.), *Classics in Cartography*. Chichester: John Wiley & Sons Ltd.
- Edney, M.** (2011). “Reflection essay: Progress and the nature of 'cartography'”. In M. Dodge (Ed.), *Classics in cartography*. Chichester: John Wiley & Sons Ltd.
- Edney, M.** (2019). “Brian Harley's Career and Intellectual Legacy”, *Cartographica*, 40(1-2), 1-18.
- Edney, M.** (2019). “Cartography and Power: The “Post-structuralist Turn,” 1982-1991”, *Cartographica*, 40(1-2), 85-111.
- Edney, M.** (2019). *Cartography: The Ideal and Its History*. Illinois: The University of Chicago Press.
- Foucault, M.** (2002). *Toplumu Savunmak Gerekir* (Ş. Aktaş, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- Glendinning, S.** (2011). *Derrida: A Very Short Introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- Harley, J. B.** (1987). "Preface". In J. B. Harley and D. Woodward (Eds.), *History of Cartography* (Vol. 1). Illinois: Chicago Press.
- Harley, J. B.** (1987). "The Map and the Development of the History of Cartography". In J. B. Harley, D. Woodward (Eds.), *History of Cartography* (Vol. 1). USA: Chicago Press.
- Harley, J. B.** (2001). *The New Nature of Maps: Essays in the History of Cartography* (P. Laxton, Ed.). Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Henry, J.** (2017). *Knowledge is Power*. London: Icon Books.
- Hodgson, M. G. S.** (2017). *Dünya Tarihini Yeniden Düşünmek* (2. Baskı). İstanbul: Vadi Yayınları.
- İzbırak, R.** (1992). *Coğrafya Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: MEB Yayınları.
- Imperial Federation** (t.y.). Map of the world showing the extent of the British Empire in 1886. Leventhal Map & Education Center. Retrieved from <https://collections.leventhalmap.org/search/commonwealth:x633f896s>
- Kahn, İ.** (2017). *Ben, Öteki ve Ötesi* (13. Baskı). İstanbul: İnsan Yayınları.
- Kaplan, R. D.** (2022). *Coğrafyanın İntikamı* (1. Baskı). İstanbul: Küre Yayınları.
- Karakaş Özür, N.** (2017). *Keşifler ve Coğrafya*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Klinghoffer, A. J.** (2006). *The Power of Projections*. London: Praeger.
- Kula, O. B.** (2018). *Batı Felsefesinde Oryantalizm ve Türk İmgesi* (3. Basım). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Küçükalkp, K. ve Cevizci, A.** (2009). *Batı Düşüncesi: Felsefi Temeller*. İstanbul: İsam Yayınları.
- Lacoste, Y.** (2014). *Coğrafya Her Şeyden Önce Savaş Yapmaya Yarar*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Massey, D.** (1995). *Imaging the world*. In Geographical Worlds. Oxford: Oxford University Press.
- Özdemir, N. F.** (2021). *Yeni Bilginin Dolaşım Araçları* (1. Baskı). İstanbul: Ketebe Yayınları.
- Özdemir, N. F.** (2022). *Bertnard Russell'da Bilgi Problemi* (1. Baskı). İstanbul: Muhayyel Yayınevi.

- Pickles, J. (2011).** *Uzamların tarihi: Haritacılık mantığı, haritalandırma ve coğrafi olarak kodlanmış dünya* (K. Işık, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Robinson, A. H. (1985).** “Arno Peters and His New Cartography”, *The American Cartographer*, 12(2), 103-111.
- Russell, B. (1990).** *İktidar*. (1. Basım). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Sepin, S. (2019).** *Gazali'nin Bilgi Felsefesi* (Yüksek Lisans Tezi). İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Urhan, V. (2007).** M. Foucault ve Bilgi/İktidar İlişkisinin Soykütüğü, *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, 9, 99-118.
- Woodward, D. (1992).** “J.B. Harley (1932-1991)”, *Imago Mundi*, 44(1), 120-125.
- Wright, J. K. (1966).** Map makers are human. In J.K. Wright (Ed.), *Human Nature in Geography* (ss. 33-52). Massachusetts: Ambrose Press.

Url-1

<https://www.carolana.com/NC/Transportation/roads/nc_road_map_1978.html>, erişim tarihi 01.06.2023.

Url-2

<https://digital.library.cornell.edu/catalog/ss:3293793>

Url-3

<<https://www.sandersofoxford.com/shop/product/british-empire-throughout-the-world-exhibited-in-one-view>>, erişim tarihi 01.06.2023.

Url-4

<<http://www.davidrumsey.com/maps3081.html>>, erişim tarihi 01.06.2023.

Url-5

<<https://www.geographicus.com/P/AntiqueMap/afrique2-levasseur-1852>>, erişim tarihi 01.06.2023.